PROTIV APIONA

O DREVNOSTI ŽIDOVA

Josip Flavije

Iosephus Flavius

PROTIV APIONA

O DREVNOSTI ŽIDOVA

PRVA KNJIGA

(1) U svojem sam djelu o staroj povijesti,[1] vrli Epafrodite, onima koji će ga čitati sasvim jasno pokazao da je naš židovski narod vrlo star, da mu je podrijetlo izvorno i samosvojno te kako je naselio zemlju koju sada imamo. To sam djelo, koje obuhvaća razdoblje od pet tisuća godina, napisao na grčkom jeziku prema našim svetim knjigama. A budući da vidim da mnogi ne vjeruju onome što sam napisao o staroj povijesti, nego kao istinu prihvaćaju klevete koje su pojedinci izrekli iz zlobe, i kao dokaz za nedrevnost našeg naroda uzimaju to što on kod slavnih grčkih povjesničara nigdje nije zaslužio spomena, odlučio sam o svemu tome napisati kratku raspravu – pobiti zlobu i namjerno laganje grditelja, ispraviti neznanje ostalih i poučiti sve koji žele znati istinu o našoj drevnosti. Za svjedoke svojih tvrdnji uzet ću one koje Grci smatraju najvjerodostojnijima za staru povijest u cjelini, dok ću, s druge strane, pokazati da autori kleveta i laži o nama zapravo sami sebe pobijaju. Pokušat ću i navesti razloge zbog kojih je vrlo malo Grka u svojim povijesnim djelima spomenulo naš narod. A one pak od njih koji našu povijest nisu izostavili, predstavit ću čitateljima koji je ne poznaju ili hine da im je nepoznata.

[1] Tj. u *Židovskim starinama*.

(2) Prije svega, silno se čudim onima koji misle da o onim stvarima koje se tiču najstarijih događaja jedino Grke treba slušati i samo od njih pokušavati doznati istinu, a nama i drugim ljudima ne vjerovati. Naime, ako je riječ o tome da se ne treba povoditi za neosnovanim mišljenjima nego iz samih činjenica izvoditi ispravan zaključak, držim da je stanje sasvim suprotno. Jer kod Grka je sve novo[2] i, kako bi netko rekao, od jučer ili prekjučer[3] – mislim tu na osnivanje gradova, izume umjetnosti i zapisivanje zakona – a briga za pisanje povijesti kod njih gotovo je od svega najnovija. S druge strane, a to priznaju i Grci, kod Egipćana, Kaldejaca i Feničana – propuštam sad ovima pribrojati i nas – postoji vrlo stara i postojana predaja o prošlim događajima, jer svi ti narodi naseljavaju područja koja su najmanje izložena pustošenjima klime i dobro su se pobrinuli da se ništa od njihovih događaja ne zaboravi, povjeravajući uvijek najmudrijim ljudima da ih unose u javne zapise. Područje je Grčke pak snašlo bezbroj pustošenja koja su izbrisala sjećanja na događaje, jer oni koji uspostavljaju novi život uvijek iznova misle da svijet počinje s njima, a narav alfabeta upoznali su kasno i jedva. Naime, iako oni koji tvrde da je njegova upotreba vrlo stara ponosno izjavljuju da su ga naučili od Feničana i Kadma,[4] nitko ne može pokazati neki sačuvan natpis iz tog vremena, niti na hramskim niti na državnim spomenicima. Pojavile su se mnoge nedoumice i istraživanja i oko toga jesu li se oni koji su toliko godina kasnije zaratili protiv Troje služili pismom,[5] te se sve više probija istina o njihovom nepoznavanju sadašnjeg načina pisanja. Uopće, kod Grka se ne nailazi ni na koje neosporavano djelo starije od pjesništva Homera, koji je očito živio nakon Trojanskog rata. A kažu da ni on svoje pjesništvo nije zapisao, već da je,

---

[2] Usp. Platon, *Timej*, 22 b i c.
[3] Usp. Herodot, *Povijest*, II., 53 i Platon, *Zakoni*, 677 d.
[4] Usp. Herodot, *Povijest*, V., 58.
[5] Aluzija na tumačenje izraza »znaci kobni« iz Homerove *Ilijade* (VI., 68).

prenošeno usmenom predajom, kasnije sastavljeno iz raznih pjesama, te da zbog toga u njemu postoje mnoga neslaganja. Oni pak koji su se kod Grka prihvatili pisanja povijesnih djela – mislim na one oko Kadma Milećanina i Akusilaja iz Arga, te ako se koji spominju nakon njega – živjeli su tek malo prije perzijske vojne na Grčku. Osim toga, svi se jednoglasno slažu da su oni koji su se od Grka prvi bavili filozofijom o nebeskom i božanskom, kao Ferekid sa Sira, Pitagora i Tales, malo napisali, i da su zapravo bili učenici Egipćana i Kaldejaca. I to Grci smatraju od svega najstarijim, iako, istovremeno, nisu baš uvjereni da su to ovi uistinu i napisali.

(3) Zar, dakle, nije nerazumno da se Grci nadimaju kao jedini znalci stare povijesti i jedini koji su točno prenijeli istinu o njoj? Ili, tko ne bi lako uvidio da njihovi pisci ništa nisu zapisali po sigurnom znanju, nego onako kako bi koji od njih o događajima naslućivao? Štoviše, često u knjigama pobijaju jedni druge i bez oklijevanja o istim događajima tvrde potpuno suprotno. Bilo bi suvišno da sad one koji znaju više od mene poučavam koliko se Helanikove[6] genealogije razlikuju od Akusilajevih,[7] koliko puta Akusilaj ispravlja Hesioda, kako Efor[8] dokazuje da je Helanik u većini toga lagao, kako za Efora isto čini Timej,[9] za Timeja kasniji pisci, a za Herodota svi. Timeju se opet nije činilo primjerenim slagati se s Antiohom, Filistom i Kalijom[10] u pitanjima sicilske povijesti, a slično jedni druge nisu slijedili ni u pitanjima atičke povijesti oni koji su pisali

---

[6] Helanik iz Mitilene (5. st. pr. Kr.), grčki logograf, autor mnogobrojnih genealogija i kronologija, etnografskih i geografskih spisa.
[7] Akusilaj (5. st. pr. Kr.), grčki mitograf iz Arga, spomenut i u 2. glavi.
[8] Efor (4. st. pr. Kr.), grčki povjesničar iz Kime (Mala Azija).
[9] Timej iz Tauromenija (4/3. st. pr. Kr.), autor opsežne povijesti Italije i Sicilije od najstarijih vremena do 264. godine pr. Kr. Imao je nadimak »Kudilac« (grč. *Epitímaios*).
[10] Antioh (5. st. pr. Kr.), Filist (5/4. st. pr. Kr.), Kalija (4/3. st. pr. Kr.) – grčki povjesničari rodom iz Sirakuze.

atide,[11] ni u pitanjima argivske povjesničari Arga. I čemu treba govoriti o povijesti pojedinih gradova i neznatnim događajima kad najugledniji autori nisu suglasni u opisivanju Perzijske vojne i događaja s njom povezanih? Čak i Tukidida neki optužuju da je dosta lagao, iako se smatra da je napisao najpouzdanije povijesno djelo svojeg vremena.

(4) Iako bi se onima koji žele istraživati zacijelo pokazali i mnogi drugi razlozi za takvu nesuglasnost, ja najveću težinu dajem dvama sljedećim razlozima. Prvo ću krenuti na onaj razlog koji mi se čini bitnijim. Naime, od davnine kod Grka ne postoji briga za javne zapise o svagdašnjim događajima, i to je najviše potaknulo kolebanje i mogućnost laganja u onih koji su kasnije željeli nešto napisati o drevnom vremenu. I nisu zapisi zanemareni samo kod ostalih Grka, nego se ni kod Atenjana, za koje se govori da su autohtoni i da se brinu za kulturu, ne nalazi ništa takvo. Kažu da su od njihovih javnih zapisa najstariji zakoni o ubojstvu koje im je sastavio Drakon, čovjek koji je živio malo prije tiranije Pizistrata. A o Arkađanima koji se diče drevnošću čemu treba govoriti kad su jedva, i to kasno, naučili alfabet?

(5) Dakle, budući da nije pohranjen nikakav zapis koji bi mogao poučiti one koji žele naučiti, i pobiti one koji lažu, nastala su mnoga nesuglasja među piscima.

Kao drugi razlog treba navesti sljedeće: oni koji se bave pisanjem ne trude se oko istine iako upravo to spremno obećavaju, nego se razmeću snagom svojih riječi, i pri tome odabiru onaj stil pisanja za koji misle da će ih uzdići iznad kolega – neki se okreću

---

[11] Povijesna i zemljopisna djela o Atici. Pisali su ih tzv. atidografi, npr. Filohor, Demon, Istar (4/3. st. pr. Kr.).

mitologiji, neki po želji drugih veličaju gradove ili kraljeve; a neki su se usmjerili na kritiziranje pojedinih događaja ili povjesničara, smatrajući da će se time proslaviti. Ukratko, to čineći ostaju u krajnjem neskladu s povijesnim istraživanjem. Naime, dokaz je vjerodostojne povijesti ako o istome svi isto govore i pišu, a ovi pak smatraju da se, ako pišu drugačije o onome u čemu se drugi slažu, pokazuju najvjerodostojnijima od svih. Dakle, grčkim se piscima trebamo pokloniti zbog njihove rječitosti i snage, ali nipošto zbog iznošenja istine o drevnim događajima, a pogotovo ne zbog istine o pojedinim mjesnim događajima.

(6) Budući da se svi slažu da kod Egipćana i Babilonaca od najranijih vremena postoji briga za zapise, da su se o njima u Egiptu brinuli i proučavali ih svećenici, a u Babilonu Kaldejci, te da su se od naroda koji su bili u dodiru s Grcima najviše Feničani služili pismom – i u svakodnevnom životu, i u prenošenju javnih događaja – odlučio sam to preskočiti. A pokušat ću ukratko razložiti kako su se naši preci jednako kao i prije rečeni narodi – da ne kažem i više od njih – pobrinuli za zapise, povjerivši ih velikim svećenicima i prorocima, kako su se ti zapisi uz veliku pomnju sačuvali do naših dana, i kako će se, dopusti da budem preuzetan, sačuvati za budućnost.

(7) Naime, ne samo da su naši preci od davnine za to postavljali najbolje ljude, predane službi Božjoj, nego su se i brinuli da rod svećenika ostane neokaljan i čist – onaj tko obnaša svećeničku čast dužan je imati djecu sa ženom svoga plemena,[12] pri čemu se ne smije obazirati na njeno bogatstvo i druge časti, no mora joj istražiti podrijetlo po rodoslovlju iz arhiva i pribaviti za nj više svjedoka. I to činimo ne samo u Judeji, već gdje

---

[12] Usp. Lev 21, 7-15.

god postoji zajednica našeg naroda, ondje se pomno pazi na to pravilo o svećeničkim brakovima – mislim na one u Egiptu i Babilonu, i ako su u kojoj drugoj zemlji raspršeni neki od svećeničkog roda. Oni u Jeruzalem šalju izvještaj s imenom mlade, njenog oca i daljih predaka, te imenima svjedoka. A ako dođe do rata, kao što je već često bilo – kad su našu zemlju napali Antioh Epifan, Pompej Veliki, ili Kvintilije Var, te pogotovo u naše vrijeme – preživjeli svećenici opet iz arhiva sastavljaju nove spise i preispituju čistoću preostalih žena, jer ženidba s onima koje su bile zarobljenice nije dopuštena zbog sumnje da su često općile sa strancima.[13] Ipak, najveći je dokaz naše brige to što nam se veliki svećenici navode u zapisima poimence, s oca na sina, i to tijekom dvije tisuće godina. A onome tko prekrši koje god od prije rečenih pravila, zabranjuje se pomaganje kod žrtvenika, kao i sudjelovanje u drugim vrstama bogoslužja.

Dakle, budući da nije svima dopušteno da pišu, i budući da u onome što je napisano nema nekog neslaganja – jer samo su proroci po Božjem nadahnuću saznali što se dogodilo u dalekoj i davnoj prošlosti, a događaje svojeg **(8)** vremena uredno zapisuju onako kako se pojave – prirodno je, dapače nužno, da nemamo na tisuće knjiga međusobno nesložnih i protuslovnih, već samo dvadeset i dvije pouzdano provjerene knjige koje obuhvaćaju sve vrijeme. Od tih je knjiga pet Mojsijevih – one sadrže zakone i predaju od postanka čovjeka do Mojsijeve smrti. To je vrijeme malo kraće od tri tisuće godina. Trinaest knjiga[14] pripada prorocima koji su djelovali poslije Mojsija. Oni su zapisali događaje svoga vremena – od Mojsijeve smrti do Artakserksa,[15] perzijskog kralja

[13] Usp. *Židovske starine*, III., 276, XIII., 292. Usprkos navedenoj zabrani sam Josip je svejedno oženio zarobljenicu (*Josipov život*, 75).
[14] Vjerojatno: (1) Jošua; (2) Suci i Ruta; (3) Samuel; (4) Kraljevi; (5) Ljetopisi; (6) Ezra i Nehemija; (7) Estera; (8) Job; (9) Izaija; (10) Jeremija i Tužaljke; (11) Ezekiel; (12) Manji proroci; (13) Daniel.
[15] Artakserko I. Dugoruki nasljedio je Kserksa 465. pr. Kr. Josip ga kao i Septuaginta poistovjećuje s Ahasverom iz Knjige o Esteri – ta je knjiga najmlađa od spomenutih trinaest.

nakon Kserksa. Preostale četiri knjige[16] sadrže himne Bogu i upute o uređenju ljudskog života. Iako je i od Artakserksova do našeg vremena sve zapisano, to se, budući da nije bilo potpunog slijeda proroka, ne drži jednako pouzdanim kao ono prije.

A način na koji postupamo sa svojim svetim spisima očit je po sljedećem. Naime, iako je već prošlo mnogo vjekova, nitko im se nije usudio ništa ni dodati, ni oduzeti, niti ih promijeniti[17] – svim je Židovima odmah s rođenjem usađeno da ih smatraju Božjim propisima, te da u njima ustraju i za njih, ako zatreba, i radosno umru. I mnogo je već puta bilo viđeno da ratni zarobljenici u kazalištima podnose mučenja i svakojake strašne načine smrti radije nego da kažu samo jednu riječ protiv zakona i pridruženih im spisa.

A bi li tko od Grka to podnio za svoje zakone? Naprotiv, ne bi bio spreman pretrpjeti ni najmanju povredu, pa čak ni kad bi time od uništenja spasio sve što su kao narod napisali. Naime, sve to oni smatraju pričama našvrljanim po volji njihovih autora. I s pravom tako drže i za starije pisce, budući da gledaju kako se neki od suvremenih usuđuju pisati o onome čemu nisu nazočili i o čemu se nisu udostojali raspitati kod znalaca. Štoviše, neki su i svoja djela o nedavnom našem ratu naslovili kao povijesti i objavili ih a da se nisu zaputili na mjesta događaja niti pohodili njihovu okolicu, nego su, malo sastavivši glasine, zaista bestidno uvrijedili pojam povijesti.[18]

(9) A ja sam i o cjelokupnom ratu i o pojedinim događajima u njemu sastavio istinitu povijest, osobno nazočivši svim događajima – bio sam zapovjednik onih koje kod nas zovu Galilejcima dok god je bilo moguće opirati se, a nakon što su me Rimljani uhvatili, živio sam kod njih kao zarobljenik. Tada sam pod stražom, a sprva i u okovima, bio

[16] Vjerojatno su to sljedeće knjige: Psalmi, Pjesma nad pjesmama, Mudre izreke, Propovjednik.
[17] Usp. Pnz 4, 2.
[18] Usp. sam početak *Židovskog rata* kao i 65. ulomak *Josipova života*.

prisiljen neprestano pratiti Tita i Vespazijana. Kasnije su me oslobodili te sam iz Aleksandrije zajedno s Titom bio poslan da prisustvujem opsjedanju Jeruzalema. U to vrijeme zaista nije bilo događaja za koji ne bih doznao – marljivo sam zapisivao ono što sam vidio u rimskom taboru, a ono što su javljali prebjezi samo sam ja mogao razumjeti. Te sam događaje opisao kasnije, za dokolice u Rimu, nakon što sam pripremio sve materijale i uzeo nekoliko pomagača za grčki jezik. I toliko sam se pouzdavao u vjerodostojnost toga svog djela da sam Tita i Vespazijana, vrhovne ratne zapovjednike, prije svih uzeo za svjedoke, to jest prvima sam im dao knjige. Nakon njih dao sam ih i mnogim drugim Rimljanima koji su se zajedno s njima borili, a prodao sam ih i mnogim našima, ljudima potkovanima u grčkim naukama, na primjer Juliju Arhelaju,[19] veličanstvenom Herodu,[20] poštovanom kralju Agripi. Svi su oni potvrdili da sam marljivo slijedio istinu, a to su ljudi koji ne bi od strašljivosti šutjeli da sam neki događaj zbog neznanja ili ulagivanja promijenio ili izostavio.

(10) No neki su pokvareni ljudi nastojali ocrniti moje povijesno djelo tvrdeći da nalikuje vježbama koje se dječacima zadaju u školi. Besmislene li i zlobne optužbe! Trebaju shvatiti da onaj koji drugima obećava po istini opisati događaje, prije svega sam prvo morao točno znati kako su se zbili, bilo zato što ih je sam pomno pratio bilo što je za njih doznao od znalaca. To sam, držim, potpuno ispunio u oba svoja djela. U *Staru povijest*[21] sam, kao što sam rekao, uključio prijevode svetih spisa – jer sam svećeničkog podrijetla i razumijem se u filozofiju tih spisa – dok sam povijest rata napisao kao

[19] Julije Arhelaj, sin Helkije i suprug Marijamne, sestre kralja Agripe II.
[20] Pretpostavlja se da se radi o najstarijem sinu Aristobula, kralja Male Armenije, ili o sinu Fazaela, nećaka Heroda Velikog.
[21] *Stara povijest* (grč. *arhaiología*), tj. *Židovske starine*.

djelatni sudionik mnogih događaja, a očevidac većine. Ukratko, nijedna mi riječ ili čin nisu promakli. Kako, dakle, da se ne smatraju drskima oni koji su se okušali natjecati se sa mnom u vjerodostojnosti, koji, premda kažu da su pročitali komentare vrhovnih zapovjednika, nisu bili u mom položaju kod neprijatelja?

(11) Eto, načinio sam nužnu digresiju želeći ukazati na lakoumnost onih koji su sebe proglasili autorima povijesnih djela. A sad, kad sam, mislim, dovoljno jasno pokazao da je zapisivanje drevnih događaja uobičajenije kod barbara nego kod Grka, želim najprije ukratko odgovoriti onima koji, po tome što grčki pisci o nama ništa ne govore, pokušavaju dokazati da naše državno uređenje nije staro. Zatim ću pružiti dokaze o našoj starini što proizlaze iz stranih spisa i pokazati kako oni koji grde naš narod to čine bez ikakva razloga.

(12) Dakle, mi niti naseljavamo primorsko područje niti njegujemo trgovinu i odnose s drugima koje ona potiče. Naprotiv, naši su gradovi daleko od mora. Obrađujemo plodnu zemlju koju smo dobili, a najviše od svih trsimo se oko odgoja djece te čuvanje zakona i vjere koja nam je po njima predana držimo najvažnijom dužnošću u cijelom životu. Ako se tome što sam rekao doda i naš osobit način života, ništa nas u drevna vremena nije moglo povezati s Grcima, kao što je Egipćane s njima povezala razmjena robe, a one koji naseljavaju obalu Fenikije žar prema trgovini na veliko i na malo potaknut lakomošću za novcem. Niti su se naši oci okrenuli gusarstvu, kao neki drugi, niti osvajačkim ratovima, premda zemlja ima na tisuće odvažnih ljudi. Grcima su Feničani rano postali poznati preko pomorske trgovine, a preko njih i Egipćani i svi drugi čiji su im teret ovi prevozili

prelazeći morska prostranstva. Kasnije, nakon što su raširili vlast u Aziji, postali su im poznati Međani i Perzijanci, ovi potonji i po ratovanju do drugog kontinenta. Za Tračane su doznali jer su im susjedi, a za Skite ploveći Pontom. Uopće, svi koji stanuju uz more, bilo na istoku bilo na zapadu, lakše su postajali poznati onima koji su željeli nešto pisati, dok su im oni koji su imali naselja dalje od mora ponajviše ostajali nepoznati. To, čini se, vrijedi i za Europu, jer, iako je grad Rim odavno bio stekao veliku moć i izvršio velike ratne pothvate, ne spominju ga ni Herodot ni Tukidid ni ikoji njihov suvremenik, nego je vijest o njemu Grcima stigla tek kasnije, i to jedva. O Galima pak i Iberanima vrlo su malo znali i oni pisci koje su smatrali najupućenijima. Tako je jedan od njih, Efor, mislio kako su Iberani, koji naseljavaju velik dio zapadnog svijeta, samo jedan grad, dok su im se neki drugi usudili pripisivati običaje kojih kod njih nema, niti o njima postoji neka predaja. Uzrok je njihova nepoznavanja istine prevelika udaljenost od predmeta, a pisanje laži posljedica je želje da se stvori dojam kako su istražili kudikamo više od drugih. Čemu, dakle, čuđenje što naš narod, tako udaljen od mora i tako odlučan živjeti svojim načinom života, nije bio baš poznat i što piscima nije dao priliku da ga spomenu?

(13) Zamisli da činjenicu što se u našim djelima ništa ne govori o Grcima mi sad upotrijebimo kao dokaz za kasnu pojavu njihova naroda! Ne bi li oni posve ismijali ovaj argument i ukazali na sebi susjedne narode kao svjedoke svoje drevnosti? E pa sad ću i ja to pokušati učiniti! Ponajviše ću se poslužiti svjedočenjima Egipćana i Feničana, a njihovo svjedočanstvo nitko ne bi mogao potvoriti kao lažno. Očito je, naime, da su svi Egipćani, a od Feničana osobito Tirani, naši najveći neprijatelji. O Kaldejcima pak istu stvar ne bih mogao reći, jer oni su preci našeg naroda te u svojim zapisima Židove

spominju zbog tog srodstva. A nakon što donesem njihova svjedočenja, ukazat ću i na grčke pisce koji su spomenuli Židove, tako da naši klevetnici ostanu i bez tog izgovora za govore protiv nas.

(14) Počet ću najprije od egipatskih dokumenata. Njih ne mogu navoditi izvorno, ali imam Manetona[22] koji je bio i rodom Egipćanin i, kao što se zna, potkovan u grčkim naukama. Naime, na grčkom je jeziku napisao povijesno djelo o svojem narodu, sastavivši ga prema vlastitom prijevodu svetih pločica, kako sam kaže – djelo u kojem optužuje Herodota da je iz neznanja pogriješio na mnogo mjesta vezanih za Egipćane. Ovaj, dakle, Maneton u drugoj knjizi svoje *Egipatske povijesti* o nama piše sljedeće (njegov ću tekst citirati baš kao da ga samoga izvodim kao svjedoka):

»Tutimej. Za njegova vladanja, ne znam zašto, bog podigne oluju na nas. Neočekivano, s istoka ljudi nepoznatog podrijetla bezobzirno napadnu našu zemlju i lako ju zauzmu bez borbe. Svrgnu vođe, pa surovo spale gradove i poruše božje hramove. Prema svim su se stanovnicima odnosili krajnje neprijateljski – jedne su klali, a drugima žene i djecu odvodili u ropstvo. Napokon jednog između sebe postave za kralja. Ime mu je bilo Salitis, a stolovao je u Memfisu, utjerujući danak od Gornjeg i Donjeg Egipta i postavljajući posade na najprikladnijim mjestima. Najviše je učvrstio istočni dio zemlje, predviđajući da će ga Asirci, kad ojačaju, napasti iz želje za njegovim kraljevstvom. Nakon što je u pokrajini Setroiti, istočno od rijeke Bubastisa, otkrio vrlo prikladno smješten grad, po nekoj staroj teološkoj predaji nazvan Avaris,[23] dogradi ga i okruži čvrstim zidovima, te u njemu naseli mnoštvo vojske pod oružjem kao predstražu, oko dvjesto četrdeset tisuća ljudi. Ondje je dolazio svakog ljeta da vojnicima podijeli hranu i plaću, te da vrstanjem i marljivim vježbanjem vojske utjeruje strah strancima. Kraljevao je devetnaest godina,

[22] Maneton (3. st. pr. Kr.), egipatski svećenik iz Heliopola, autor troknjižne *Egipatske povijesti*, djela pisanog grčkim jezikom prema raznim autentičnim egipatskim dokumentima.
[23] Avaris, smješten u sjeveroistočnom dijelu delte Nila, blizu sadašnjeg Tell el-Dab'a.

a onda umro. Nakon njega kraljevao je drugi kralj po imenu Bnon četrdeset četiri godine, nakon njega Apahnas trideset šest godina i sedam mjeseci, pa Apofis šezdeset jednu godinu, pa Janas pedeset godina i jedan mjesec, te nakon svih Asis četrdeset devet godina i dva mjeseca. Ta su šestorica njihovih prvih vladara, jedan više od drugoga, žudjeli za iskorjenjivanjem Egipćana. A njihov se cjelokupni narod zvao *Hyksōs,*[24] što znači 'kraljevi-pastiri'. Naime *hyk* na svetom jeziku znači 'kralj', a *sōs* na pučkom dijalektu 'pastir' ili 'pastiri'. To spojeno daje *Hyksōs*. Neki pak govore da su oni ustvari bili Arapi.«

[U drugom se prijepisu tvrdi da riječ *hyk* ne znači »kraljevi« nego da, naprotiv, ukazuje na to da su pastiri bili zarobljeni. Naime *hyk* na egipatskom, kao i aspirirano *hak*, doslovno znači »zarobljenik«.] To mi se čini vjerojatnijim i više u skladu sa starim povijesnim djelima.

Prema Manetonu, spomenuti kraljevi tih takozvanih pastira i njihovi potomci Egiptom su vladali petsto jedanaest godina. Nakon toga kraljevi Tebaide i ostatka Egipta pobunili su se protiv pastira te je izbio veliki dugogodišnji rat. Pod kraljem koji se zvao Misfragmutozis, pastiri su poraženi i izbačeni iz cijelog područja Egipta, osim iz mjesta u opsegu od deset tisuća arura[25] u kojem su bili opkoljeni. To su mjesto, zvano Avaris, kaže Maneton, pastiri sa svih strana okružili velikim i jakim zidom, tako da im sva imovina i plijen budu na sigurnom. Misfragmutozisov sin Tumozis pokušao ih je zarobiti opsadom, ustrajno ostajući kod zidina s vojskom od četiristo osamdeset tisuća ljudi. No kad je izgubio nadu u uspjeh opsade, sklopio je sporazum – da svi napuste Egipat i bez štete odu kamo god žele. Pod tim su uvjetima s cijelim obiteljima i imovinom otišli iz Egipta i prešli pustinju do Sirije, njih ne manje od dvjesto četrdeset tisuća. Iz straha od moći

---

[24] Zapadnosemitski narod *Hyksōs*, što znači »strani vladari«, osvojio je Egipat oko 1674. god. pr. Kr. i nametnuo poredak koji se održao 108 godina.

[25] Arura, egipatska mjera za površinu (10.000 arura prema Théodoreu Reinachu iznosi otprilike 27.5 km²).

Asiraca koji su tada vladali Azijom, u zemlji danas zvanoj Judeja podigli su grad dovoljno velik za tolike tisuće ljudi i nazvali ga Jeruzalem.

U jednoj od drugih dviju knjiga svoje *Egipatske povijesti* Maneton kaže da su pripadnici tog naroda, takozvani pastiri, u svetim egipatskim knjigama opisani kao zarobljenici. I točno tvrdi. Naime, naši su najdavniji preci iz koljena u koljeno živjeli kao nomadi, pa su ih zato i nazvali pastirima. A kao zarobljenike ih Egipćani spominju opet ne bez razloga, jer naš je predak Josip egipatskom kralju[26] za sebe rekao da je zarobljenik, i kasnije uz kraljevo dopuštenje iz Egipta poslao po svoju braću. No time ću se detaljnije pozabaviti drugdje.

(15) Sada citiram egipatske svjedoke naše drevnosti. Dakle, navest ću opet ono što piše Maneton, po kronološkom redu. A kaže ovako:

»Nakon što je narod pastira otišao iz Egipta u Jeruzalem, kralj Tetmozis,[27] koji ih je bio izbacio iz Egipta, kraljevao je dvadeset pet godina i četiri mjeseca te potom umro. Vlast je preuzeo njegov sin Hebron, koji je kraljevao trinaest godina. Nakon njega kraljevali su Amenofis dvadeset godina i sedam mjeseci, Amenofisova sestra Ameses dvadeset jednu godinu i devet mjeseci, Amesesin sin Mefres dvanaest godina i devet mjeseci, Mefresov sin Meframutozis dvadeset pet godina i deset mjeseci, Meframutozisov sin Tmozis devet godina i osam mjeseci, Tmozisov sin Amenofis trideset godina i deset mjeseci, Amenofisov sin Hor trideset šest godina i pet mjeseci, Horova kći Akenheres dvanaest godina i jedan mjesec, Akenheresin brat Ratotis devet godina, Ratotisov sin Akenheres dvanaest godina i pet mjeseci, Akenheresov sin Akenheres II. dvanaest godina i tri mjeseca, Harmais, sin Akenheresa II., četiri godine i jedan mjesec, Harmaisov sin Ramzes jednu godinu i četiri mjeseca, Ramzesov sin Harmeses Miamun šezdeset

[26] Prema *Bibliji* Josip to kaže kraljevom glavnom peharniku (Post 40, 15).
[27] U prethodnom ulomku kralj se naziva Tumozis (Thúmmôsis).

šest godina i dva mjeseca, Amenofis, sin Harmesesa Miamuna, devetnaest godina i šest mjeseci. Amenofisov sin Seti, zvan i Ramzes, imao je moćno konjaništvo i mornaricu. On postavi svog brata Harmaisa[28] za upravitelja Egipta, i pribavi mu sve kraljevske ovlasti. Jedino mu je zabranio da nosi dijadem, da dira kraljicu, majku njegove djece, i da napastuje druge kraljeve priležnice. Sam pođe u rat protiv Cipra i Fenikije, i kasnije Asiraca i Međana, te ih sve sebi podloži, jedne silom, druge bez borbe, prestrašivši ih veličinom svoje vojske. Stekavši tim uspjesima samopouzdanje odvažio se napredovati još dalje na istok, osvajajući zemlje i gradove. A kad je prošlo podosta vremena, njegov brat Harmais, kojeg je bio ostavio u Egiptu, bez ikakva stida stane činiti sve ono što mu je kralj bio zabranio. Silovao je kraljicu, neprestano se i slobodno zabavljao drugim priležnicama i na nagovor prijatelja nosio dijadem – i tako se digao protiv brata. Međutim, veliki egipatski svećenik Setiju napiše pismo javljajući mu da se Harmais digao protiv njega i sve ostalo. Seti se nato odmah vrati u Peluzij i opet zavlada svojim kraljevstvom. A zemlja se po njemu prozove Egipat.«

Naime, Maneton kaže da se Seti zvao Egipat, a njegov brat Danaj.

(16) Tako piše Maneton. Ako zbrojimo navedene godine, jasno je da su takozvani pastiri, naši preci, ostavili Egipat i naselili našu zemlju tristo devedeset tri godine[29] prije nego je Danaj stigao u Arg, premda Argivci smatraju da je on jedan od najdrevnijih ljudi. Dvije nam, dakle, vrlo važne činjenice potvrđuje Maneton pozivajući se na egipatske spise: prvo, da je naš narod došao u Egipat iz neke druge zemlje, i drugo, da njegov odlazak odanle seže u duboku prošlost i da se zbio oko tisuću godina prije Trojanskog rata. Ono što je Maneton sastavio ne služeći se egipatskim spisima nego, kako je sam

[28] U 26. glavi stoji ime Hermej (Hérmaios).

[29] Razdoblje od protjerivanja naroda *Hyksōs* do početka Setijeve vladavine prema navodima iz 15. glave iznosi 333 godine. Da bi Josipove 393 godine imale više smisla, treba pridodati još 59 godina Setijeve vladavine.

priznao, anonimnim pričama, pobit ću kasnije dio po dio te pokazati kako je njegov tekst nepouzdan i nevjerodostojan.

(17) Želim sad s njega prijeći na ono što su o našem narodu napisali Feničani, te citirati njihova svjedočenja. Kod Tirana od davnih vremena postoje vrlo pomno pisani i čuvani javni zapisi o bitnijim događajima iz njihove povijesti i o doticajima s drugim narodima. Tako je zabilježeno da je u Jeruzalemu kralj Salomon dao sagraditi hram sto četrdeset tri godine i osam mjeseci prije tirskog osnivanja Kartage. Imali su dobar razlog spomenuti gradnju našeg hrama, jer tirski je kralj Hiram bio prijatelj našeg kralja Salomona, nasljeđujući u tome svoga oca.[30] Hiram se zajedno sa Salomonom pobrinuo da ta građevina dobije na sjaju – dao mu je sto dvadeset zlatnih talenata te posjekao vrlo lijepa drva na gori Libanon i tu mu drvenu građu onda poslao za izgradnju krova. Salomon ga je zauzvrat obdario mnogočim pa tako i zemljom u Galileji na području zvanom Habulon.[31] Ipak, najviše ih je zbližila ljubav prema mudrosti. Naime, jedan su drugome slali zadatke da ih rješavaju. A u tome je bolji bio Salomon koji je i inače bio mudriji. Kod Tirana su se do danas sačuvala mnoga pisma koja su ta dvojica pisala jedan drugom.

Da dokažem kako ovo što sam rekao o tirskim spisima ne tvrdim samo ja, citirat ću kao svjedoka Diosa,[32] čovjeka koji se smatra vrlo pouzdanim u pitanjima feničke povijesti. On u *Feničkoj povijesti* piše ovako:

---

[30] Usp. 2 Sam 5, 11 i 2 Ljet 2, 2, gdje se kaže da je Salomon taj koji je od svoga oca naslijedio prijateljstvo s Hiramom.
[31] Usp. 1 Kralj 9, 10-13.
[32] Usp. *Židovske starine*, VIII., 147. Osim ovog Josipovog navoda nema drugih podataka o Diosu.

»Nakon Abibalove smrti zakralji se njegov sin Hiram. On je nasipao istočne dijelove grada i povećao njegov stambeni dio. Hram Olimpskog Zeusa, koji je bio na otoku i tako odvojen od grada, nasipom je spojio s kopnom te ga zatim ukrasio zlatnim zavjetnim darovima. S gore Libanona posjekao je drveće za gradnju hramova. Priča se da je jeruzalemski vladar Salomon Hiramu poslao zagonetke i od njega zatražio druge zauzvrat, uz uvjet da onaj tko ih ne uspije riješiti bude obavezan onomu tko ih riješi platiti određen novčani iznos. Hiram se složi, ali kako nije mogao riješiti zagonetke, poslao je Salomonu mnogo novaca za naknadu. No kasnije je Abdemun, neki Tiranin, riješio te zagonetke i postavio druge koje Salomon nije mogao riješiti, pa je sad on Hiramu morao platiti još više novca.«

Ovime, dakle, Dios potvrđuje moje riječi.

(18) Uz to ću citirati i Menandra iz Efeza.[33] On je opisao djela svih grčkih i barbarskih kraljeva, nastojeći za svakog kralja izvući podatke iz spisa zemlje u kojoj je kraljevao. Pišući o tirskim kraljevima, o Hiramu kaže ovo:

»Nakon Abibalove smrti kraljevstvo je naslijedio njegov sin Hiram. Pedeset tri godine je živio, a trideset četiri kraljevao. Nasuo je 'Široku zemlju'[34] i posvetio zlatni stup u Zeusovu hramu.[35] Za hramske je krovove posjekao cedrove iz šuma gore Libanon. Stare je hramove razorio, pa sagradio nova svetišta Heraklu i Aštarti – uveo je slavljenje 'Heraklova buđenja',[36] u mjesecu Peritiju.[37] Pošao je u rat protiv Utičana jer su odbili plaćati porez, a kad ih je opet podložio sebi, vratio se. Za njegove je vladavine živio Abdemun, prilično mlad čovjek koji je uvijek uspijevao riješiti zagonetke koje je sastavljao jeruzalemski kralj Salomon.«

---

[33] Usp. *Židovske starine*, VIII., 144. Menandar iz Efeza (3/2. st. pr. Kr.), grčki povjesničar.
[34] »Široka zemlja« je povezivala stari dio grada Tira koji je bio smješten na kopnu s novim dijelom grada smještenim na otoku.
[35] Prema Eupolemu (2. st. pr. Kr.), grčkom povjesničaru židovskog podrijetla, stup je bio Salomonov dar Hiramu.
[36] Kultni događaj koji se ponavljao svake godine u istom mjesecu.
[37] Četvrti mjesec makedonske godine (veljača – ožujak).

A vrijeme od toga kralja do osnutka Kartage računa se ovako: Nakon smrti Hirama kraljevstvo je naslijedio njegov sin Balbazer. Živio je četrdeset tri godine, a kraljevao sedamnaest. Balbazera je naslijedio sin Abdastrat. Živio je trideset devet godina, a kraljevao devet. Ubili su ga urotnici, četiri sina njegove dojilje. Najstariji od njih, Metustart Delaiastartov, postane kralj. Živio je pedeset četiri godine, a kraljevao dvanaest. Naslijedio ga je njegov brat Astarim. Živio je pedeset osam godina, a kraljevao devet. Astharima je ubio njegov brat Felet. Preuzevši vlast kraljevao je osam mjeseci, doživjevši pedeset godina. Feleta je ubio Etbaal, Aštartin svećenik. Živio je četrdeset osam godina, a kraljevao trideset i dvije. Etbaala je naslijedio njegov sin Balezor. Živio je četrdeset pet godina, a kraljevao šest. Balezorov je nasljednik bio njegov sin Meten. Živio je trideset dvije godine, a kraljevao dvadeset devet. Metenov je nasljednik bio Pigmalion. Živio je pedeset osam godina, a kraljevao četrdeset sedam. U sedmoj godini njegove vladavine sestra[38] mu je pobjegla te u Libiji osnovala grad Kartagu.

Sve vrijeme od Hiramova kraljevanja do osnutka Kartage tako ukupno broji sto pedeset pet godina i osam mjeseci. Budući da je jeruzalemski hram sagrađen u dvanaestoj godini Hiramova kraljevanja, između gradnje hrama i osnutka Kartage protekle su sto četrdeset tri godine i osam mjeseci.

Čemu, dakle, još treba dodavati fenička svjedočenja? Naime, po njihovoj potpunoj podudarnosti vidi se da su istinita. A da su naši preci u zemlju stigli mnogo prije izgradnje hrama, sigurno je – jer hram su izgradili tek kad su svu zemlju osvojili. Na to sam, služeći se svetim knjigama, jasno ukazao i u svojoj *Staroj povijesti*.

[38] Elisa, tj. Didona.

(19) A sad ću se pozabaviti navodima o nama u zapisima i povijesnim djelima Kaldejaca. Ti se izvori u tome kao i u drugome uvelike slažu s našim djelima, što potvrđuje Beros,[39] Kaldejac rodom, vrlo poznat u učenim krugovima budući da je Grcima prenio kaldejska djela o astronomiji i filozofiji. Taj Beros, slijedeći najstarije zapise o velikom potopu i stradavanju ljudi u njemu, kao i Mojsije, izvješćuje o arci u kojoj je, nasukavši se na vrhove armenskih planina, bio spašen Noa, osnivač našeg roda. Zatim nabraja Noine potomke i pridružujući im određen broj godina dolazi do Nabopalasara, babilonskog i kaldejskog kralja. Opisujući njegova djela govori kako je, čim je saznao za pobunu u Egiptu i u našoj zemlji, onamo poslao svojeg sina Nabukodonozora s jakom vojskom, a ovaj da je sve nadjačao, spalio jeruzalemski hram i čitav naš narod otpremio i preselio u Babilon. Tako se dogodilo da je grad bio pust sedamdeset godina, sve do vladavine perzijskog kralja Kira. Za tog Babilonca kaže da je osvojio Egipat, Siriju, Fenikiju i Arabiju, nadvisivši tako sva djela prijašnjih kaldejskih i babilonskih kraljeva.[40] Navest ću same Berosove riječi, koje glase ovako:

»Kad je njegov otac Nabopalasar čuo da se odmetnuo satrap postavljen Egiptu i mjestima po Koile Siriji i Fenikiji, budući da sam više nije mogao podnositi napore, podredi dio vojske sinu Nabukodonozoru, koji je još bio u naponu snage, te ga pošalje protiv satrapa. Nabukodonozor se sukobi s odmetnutim i svlada ga postavljenim bojnim redom, a zatim zemlju ponovno uključi u njihovo kraljevstvo. U to vrijeme njegov se otac Nabopalasar razboli i umre u gradu Babilonu, nakon što je kraljevao dvadeset i jednu godinu. Saznavši uskoro za očevu smrt, Nabukodonozor najprije sredi prilike u Egiptu i ostaloj zemlji, a onda zapovjedi nekim svojim pouzdanicima da zarobljenike – Židove, Feničane, Sirijce i egipatske narode – zajedno s najteže

---

[39] Beros (4/3. st. pr. Kr.), Mardukov svećenik iz Babilona, autor astroloških djela i grčki pisane povijesti Babilona u tri knjige.

[40] Na ovom mjestu slijedi glosa: »Zatim naskoro, malo niže, Beros opet navodi u povijesnom djelu o drevnosti.«

naoružanim dijelom vojske i ostalim plijenom dopreme u Babiloniju, dok se sâm s malom pratnjom preko pustinje uputi u Babilon. Ondje zatekne Kaldejce kako upravljaju državnim poslovima i prvog velikodostojnika kako mu čuva kraljevstvo, te preuzme svu očevu vlast. Naredi da se zarobljenicima po njihovu dolasku dodijele naseobine u najprikladnijim područjima Babilonije. Od ratnog plijena raskošno ukrasi Belov hram i ostala svetišta, obnovi stari grad i drugi izvan njega podigne i utvrdi. A da opsjedatelji više ne mogu napadati mijenjajući tok rijeke, trima bedemima okruži unutarnji grad i trima vanjski – oni unutarnjeg grada bili su od pečene opeke i asfalta, a oni vanjskog samo od opeke. Nakon što je na tako spomena vrijedan način utvrdio grad i velika vrata ukrasio kako dolikuje svetištu, uredi drugi kraljevski dvor pokraj očevog. Vjerojatno bi bilo previše opisivati njegovu visinu i ostali sjaj, no vrijedi spomenuti da je, tako izvanredno velik i divan, dovršen u samo petnaest dana. Tom kraljevskom dvoru sagradi visoke kamene terase i zasadi ga svakojakim drvećem dajući mu izgled vrlo sličan planinskom. Dade izraditi i urediti takozvani viseći vrt[41] jer je njegova supruga, odrasla u Medijskom kraju, čeznula za planinskim okolišem.«

(20) Tako izvješćuje o prije rečenom kralju, a uz to još mnogo toga i u trećoj knjizi *Kaldejske povijesti*, u kojoj grčkim piscima predbacuje što olako misle da je Babilon osnovala Semiramida Asirska i što krivo pišu kako je ona u njemu sagradila zadivljujuće građevine. I po tom se pitanju kaldejski zapisi trebaju smatrati vjerodostojnima. Štoviše, i zapisi u feničkim arhivima slažu se s Berosovim navodima o babilonskom kralju – da je on osvojio i Siriju i cijelu Fenikiju. S time se potom slaže i Filostrat[42] u svojoj *Povijesti* kad spominje opsjedanje Tira, te Megasten[43] u četvrtoj knjizi *Indijske povijesti*, u kojoj

[41] Jedno od sedam svjetskih čuda antike.
[42] Usp. *Židovske starine*, X., 228. Spomenuti Filostrat nam je poznat samo zahvaljujući Josipu.
[43] Megasten (4/3. st. pr. Kr.), grčki političar i geograf. Kao poslanik Seleuka I. boravio je na Čandraguptinom dvoru.

pokušava pokazati da prije rečeni babilonski kralj hrabrošću i veličinom djela nadvisuje Herakla. Naime, kaže da je on osvojio veći dio Libije i Iberiju.

A ono što je prije rečeno o jeruzalemskom hramu – da su ga spalili babilonski napadači, te da se opet počeo graditi kad je Kir stekao vlast nad Azijom – jasno se može dokazati iz Berosovih navoda.[44] On u svojoj trećoj knjizi kaže sljedeće:

»Nabukodonozor se nakon početka gradnje prije rečenog zida razboli i umre, a kraljevao je četrdeset i tri godine. Gospodar kraljevstva postane njegov sin Evilmaraduh. Njega, nakon što je kraljevao dvije godine vodeći državne poslove nezakonito i raskalašeno, u uroti ubije Neriglisar, muž njegove sestre. Taj Neriglisar poslije ubojstva preuzme vlast i bude kralj četiri godine. Njegov sin Laborosoardoh, iako još dijete, postane gospodar kraljevstva na devet mjeseci. Budući da je pokazao mnoge loše značajke, njegovi se pouzdanici urote i nasmrt ga pretuku. Nakon ubojstva urotnici održe sastanak i odluče kraljevstvo predati nekom Babiloncu Nabonedu, sudioniku te urote. Za njegove vladavine, Babilonu su zidine uz rijeku ukrašene pečenom opekom i asfaltom. A u sedamnaestoj godini njegova kraljevanja iz Perzije krene Kir s velikom vojskom, osvoji sve ostalo kraljevstvo te navali na Babiloniju. Kad je Naboned saznao za njegov dolazak, izađe mu ususret s vojskom i suprotstavi mu se. U bici je bio poražen, pa je s nekolicinom pobjegao i zatvorio se u grad Borsipu. Kir pak zauzme Babilon i odredi da se razore vanjski gradski bedemi, jer grad mu se učini odviše golem i teško osvojiv. Zatim krene na Borsipu da Naboneda prisili na predaju. Budući da Naboned nije čekao opsadu, nego se odmah predao, Kir postupi velikodušno i, dajući mu za sjedište Karmaniju,[45] otpravi ga iz Babilonije. Naboned ostatak života provede u tom kraju i ondje umre.«

---

[44] Sljedeći Berosovi navodi to ne dokazuju.
[45] Današnji Kerman u Iranu.

(21) To je istinito i u skladu s našim knjigama. Naime, u njima piše da je Nabukodonozor u osamnaestoj godini svojeg kraljevanja opustošio naš hram, da je ovaj na pedeset godina prestao postojati i da je, nakon što su mu u drugoj godini Kirova kraljevanja postavljeni temelji, napokon bio dovršen u drugoj godini Darijeva kraljevanja. A budući da se preobilje postojećih dokaza ne smije zanemariti, citirat ću i feničke zapise. Ondje se godine računaju ovako: Za kralja Etbaala[46] Nabukodonozor je trinaest godina opsjedao Tir. Nakon njega kraljevao je Baal deset godina. Nakon njega postavljeni su suci. Eknibal sin Baslehov je sudio dva mjeseca, Helb sin Abdejev deset mjeseci, veliki svećenik Abar tri mjeseca. Mitin i Gerastrat sin Abdelimov bili su suci šest godina, uključujući tu i jednu godinu kraljevanja Balatora. Kad je on umro, poslali su po Merbala iz Babilona. On je kraljevao četiri godine, a kad je umro, poslali su po njegova brata Hirama, koji je kraljevao dvadeset godina. Za njegove vladavine Kir zavlada Perzijom. Dakle, to razdoblje ukupno broji pedeset četiri godine i tri mjeseca. Dakako, opsjedanje Tira je započelo u sedmoj[47] godini Nabukodonozorova kraljevanja, a Kir Perzijanac je vlast stekao u četrnaestoj godini Hiramova. I kaldejski i tirski zapisi slažu se s našima u vezi s hramom, te su čvrst i neoboriv dokaz za ono što sam rekao o drevnosti našeg naroda. Mislim da će onima koji nisu pretjerano svadljivi prije rečeno biti dovoljno.

(22) A treba, naravno, i udovoljiti zahtjevima onih koji ne vjeruju barbarskim zapisima nego smatraju da samo Grcima treba vjerovati. Stoga ću navesti mnoge Grke koji su

[46] Etbaal II. (kraljevao oko 591-573. god. pr. Kr.).
[47] Trebalo bi stajati »sedamnaestoj« da se podudara s prijašnjim navodom.

poznavali naš narod, i citirati one koji ga u svojim djelima spominju po čemu im je već bilo zgodno.

Drevni Samljanin Pitagora, za kojeg se držalo da mudrošću i pobožnošću nadvisuje sve filozofe, očito je ne samo znao za naše odredbe nego im se i divio u mnogočemu. Iako mu se ne pripisuje nijedno djelo, mnogi su o njemu izvještavali. Najpoznatiji je od tih Hermip,[48] čovjek pomnjiv u svakom istraživanju. On u prvoj knjizi svojeg djela o Pitagori kaže kako je Pitagora, kad je umro jedan od njegovih učenika, Kalifont iz Krotona, govorio da je njegova duša s njim i danju i noću, i da ga je opomenula neka ne prolazi preko mjesta na kojem je magarac kleknuo,[49] neka se uzdrži od vode koja izaziva žeđ[50] i neka se kloni svake pogrde.[51] Zatim dodaje i sljedeće:

»A to je činio i govorio oponašajući shvaćanja Židova i Tračana i primjenjujući ih na sebe.«

Kaže se kako je taj poznati čovjek uistinu mnoga židovska načela prenio u svoju filozofiju.

I po gradovima je u drevnim vremenima naš narod bio vrlo poznat. Mnogi su se običaji u pojedinima dosad proširili, a kod nekih su držani vrijednima nasljedovanja. To se vidi u Teofrastovu djelu o zakonima. Kaže kako tirski zakoni zabranjuju zaklinjanje stranim zakletvama, među koje uz neke druge ubraja i zakletvu zvanu »korban«. Ona se ne može naći ni u koga nego samo u Židova, a prevedena s hebrejskog znači nešto kao »dar Bogu«.[52]

---

[48] Hermip iz Smirne (3/2. st. pr. Kr.), grčki filozof, gramatičar i biograf.
[49] Vjerojatno u vezi s gnušanjem koje je kod pitagorovaca izazivao običaj magaraca da izmet ostavljaju prema istoku.
[50] Vjerojatno povezano s pitagorovskim zabranama koje se odnose na sol i more.
[51] Za pitagorovce je tipično miješanje moralnih pravila i obrednih zabrana.
[52] Usp. Mk 7, 11.

Ni Herodotu Halikarnašaninu naš narod nije bio nepoznat, već ga očito na neki način spominje. Naime, izvještavajući o Kolhiđanima u svojoj drugoj knjizi kaže sljedeće:

»A jedini od svih ljudi Kolhiđani, Egipćani i Etiopljani oduvijek obrezuju spolovila. Feničani i Sirijci u Palestini i sami priznaju da su to naučili od Egipćana, a Sirijci oko rijeke Termodonta i Partenija[53] i njihovi prvi susjedi Makronci[54] kažu da su to isto tek nedavno naučili od Kolhiđana: to su jedini od ljudi koji se obrezuju, a oni to očito rade na isti način kao i Egipćani. Što se tiče samih Egipćana i Etiopljana, ne mogu reći koji su od kojih to naučili.«[55]

Dakle, rekao je da se obrezuju Sirijci u Palestini. No od stanovnika Palestine to čine jedino Židovi. Znajući, naravno, za to, očito je govorio o njima.

I drevni pjesnik Heril[56] spominje naš narod – kako se pridružio Kserksovu pohodu protiv Grčke. Nabrajajući sve narode naposljetku je uvrstio i naš, govoreći:

»Iza je sviju koračao narod izgleda čudna,
fenički jezik odzvanja s njihovih usana stalno,
tamo kod jezera prostrana u Solimskim brdima žive,
čupavi, oko tjemena kose ostrižene, odozgo
nose kože s konjskih glava osušene dimom.«

Mislim da je svima jasno kako on spominje nas, jer su u našoj zemlji i Solimski bregovi, na kojima obitavamo, i takozvano Asfaltno jezero, jezero prostranije i veće od svih u Siriji.[57]

[53] Termodont (danas Terme Çayi) i Partenij (vjerojatno današnji Bartin), maloazijske rijeke koje utječu u Crno more.
[54] Narod uz jugoistočne obale Crnog mora.
[55] Prijevod Herodota (*Povijest*, II., 104) preuzet od Dubravka Škiljana (Herodot, *Povijest*, Zagreb 2007., str. 200).
[56] Heril sa Sama (5. st. pr. Kr.), grčki pjesnik.
[57] Heril je zapravo opisao istočne Etiopljane, a naziv »Solimski bregovi« preuzet je iz *Odiseje* (V., 283).

Heril nas, dakle, tako spominje. A lako je uočiti da su Grci Židove ne samo dobro poznavali nego da su se i divili onima od njih na koje bi se namjerili, i to ne najprostiji Grci, nego oni po mudrosti najcjenjeniji. Tako Klearh, Aristotelov učenik i ponajbolji peripatetički filozof, u prvoj knjizi svoga djela *O snu* kaže da je njegov učitelj Aristotel o nekom Židovu pripovijedao sljedeće, te samom Aristotelu daje riječ. Napisano je ovako:

»'Bilo bi preopširno sve ispripovjediti, no nije zgorega kazati kako je u tom čovjeku bilo nečeg zadivljujućeg i ujedno filozofskog. Dobro znaj, Hiperohide', reče, 'činit će ti se da je ono što ću reći divno poput snova.' I Hiperohid s poštovanjem odvrati: 'Zbog toga to i želimo svi čuti.' Aristotel nastavi: 'U skladu s retoričkim naukom prođimo najprije njegovo podrijetlo, da ne iznevjerimo učitelje pripovijedanja.' 'Govori', reče Hiperohid, 'kako ti se sviđa.' 'Dakle, on je rodom bio Židov iz Koile Sirije, a ti su potomci indijskih filozofa. Filozofi se, kažu, kod Indijaca nazivaju Kalani,[58] a kod Sirijaca Židovi.[59] Ovi su ime dobili po nazivu područja koje naseljavaju – Judeji. A ime njihovog grada, koji zovu *Hierusalēmē*,[60] svakako je iskrivljeno. Taj, dakle, čovjek, kojega su mnogi gostoljubivo primali i koji se pomalo spuštao iz mjesta unutrašnjosti u primorska, bio je Grk ne samo po govoru nego i dušom. I tada, dok smo boravili u Aziji,[61] taj se čovjek zatekao u istim mjestima kao i mi i ondje razgovarao sa mnom i nekim drugim učenjacima ispitujući njihovo znanje. No kako se družio s mnogim obrazovanim ljudima, radije nam je prenosio nešto od svojeg.'«

To je rekao Aristotel kod Klearha, i još je uz to prikazao zadivljujuću postojanost i razboritost u životu tog Židova. Ako netko želi, više je moguće doznati iz same knjige. Naime, ja pazim da ne navodim više nego je potrebno.

---

[58] Kalan je bio gimnosofist koji je pratio Aleksandra Velikog na njegovom pohodu.

[59] »Židovi«, grč. *Iudaîoi*.

[60] *Hierusal*ḗ*mē*, a ne u helenizmu uobičajeno *Hierosólyma*.

[61] Aristotel je u od 348. do 345. godine boravio u gradu Asosu u Miziji, kod tiranina Hermije.

Da nas se tako spominje Klearh je rekao u digresiji, jer bavio se drugim predmetom. No Hekatej iz Abdere,[62] filozof ujedno vrlo vješt i u politici, koji je slavu stekao za kralja Aleksandra i kasnije bio drug Ptolemeja sina Lagova, ne spominje nas uzgredno, nego je baš o Židovima napisao knjigu. Iz nje želim ukratko proći neka mjesta. Najprije ću odrediti vremenski okvir. Hekatej spominje Ptolemejevu bitku protiv Demetrija kod Gaze, koja se odigrala jedanaest godina nakon Aleksandrove smrti, za sto sedamnaeste olimpijade, kako pripovijeda Kastor.[63] Navodeći tu olimpijadu kaže:

»U vrijeme te olimpijade Ptolemej sin Lagov pobijedi Demetrija Antigonovog zvanog Poliorket u bici kod Gaze.«

A svi se slažu da je Aleksandar umro za sto četrnaeste olimpijade. Dakle, očito je da je naš narod bio u cvatu i za Ptolemeja i za Aleksandra. Potom Hekatej kaže da je nakon bitke kod Gaze Ptolemej postao gospodarom Sirije, i da su mnogi ljudi čuvši za njegovu blagost i čovjekoljublje poželjeli prijeći k njemu u Egipat i uključiti se u život te države. Kaže:

»Jedan je od njih bio Ezekija, židovski veliki svećenik, čovjek u dobi od oko šezdeset i šest godina, vrlo štovan među sunarodnjacima i vrlo razborit, a još i okretan u govoru, i u javnim poslovima vještiji no itko drugi. A židovskih svećenika koji dobivaju desetinu od prihoda i upravljaju državnim poslovima ukupno ima oko tisuću i petsto.«

Opet spominjući prije rečenog čovjeka kaže:

»Ovaj čovjek, nakon što je dobio tu čast i postao nam blizak, skupi neke svoje drugove i pročita im sve prednosti. Naime, imao je napisano ono što se tiče njihovog naseljavanja i političkog uređenja.«

---

[62] Hekatej iz Abdere (4/3. st. pr. Kr.), grčki filozof i povjesničar.
[63] Kastor (1. st. pr. Kr.), grčki povjesničar i retor s Roda.

Hekatej zatim pojašnjava kako se odnosimo prema zakonima – da radije biramo bilo što trpjeti samo da ih ne prekršimo, smatrajući to časnim. Kaže:

»Stoga, iako su svi na zlu glasu kod susjeda i došljaka, i iako su ih perzijski kraljevi i satrapi često ponižavali, ne daju se nagovoriti na drugo mišljenje, nego za zakone bez oklijevanja, goloruki, najodlučnije idu ususret najstrašnijim zlostavljanjima i smrtima, ne želeći se odreći očinskih običaja.«

A daje i nemalo dokaza naše nepokolebljivosti u čuvanju zakona. Kaže, kada je jednom Aleksandar bio u Babilonu i odlučio obnoviti urušen Belov hram,[64] te svim svojim vojnicima bez razlike zapovjedio da nose razvaline, jedino su se Židovi usprotivili. Podnijeli su mnoge udarce i pretrpjeli velike kazne, dok im kralj nije popustio i udijelio im oprost. A kad su došljaci, dodaje, u njihovoj zemlji sagradili hramove i žrtvenike, sve su to porušili. Satrapima su za to dijelom platili kaznu, a dijelom im je oprošteno. I još dodaje da je opravdano diviti im se zbog toga. A govori i o tome da je naš narod postao mnogoljudan: prije su Perzijanci neizmjerno mnoštvo naših odvukli u Babilon,[65] a nakon Aleksandrove smrti mnogo ih se iselilo u Egipat i Fenikiju zbog nemira u Siriji. Isti taj čovjek pripovijeda o veličini i ljepoti zemlje u kojoj obitavamo. Veli:

»Posjeduju gotovo tri milijuna arura najbolje i izvanredno plodne zemlje. Toliko je naime prostrana Judeja.«

Kaže i da od davnine naseljavamo sam grad Jeruzalem, vrlo lijep i velik, te o mnoštvu njegovih stanovnika i uređenju njegovog hrama ovako govori:

---

[64] Usp. Arijan, *Aleksandrov pohod*, VII., 17, Strabon, *Geografija*, XVI., 1, 5.
[65] Vjerojatno se misli na deportaciju za vladavine Artakserksa III. (358-338. god. pr. Kr.).

»Židovi imaju mnoge tvrđave i sela po zemlji, a samo jedan utvrđen grad, opsega pedesetak stadija,[66] koji naseljava oko sto dvadeset tisuća ljudi. Zovu ga Jeruzalem. Ondje je negdje u središtu grada kameni prostor obzidan kamenim zidom, dug oko pet pletara,[67] a širok sto lakata,[68] s dvostrukim vratima. Unutar njega je četverouglasti žrtvenik izgrađen od skupljenog nepovezanog i neobrađenog kamenja. Svaka mu je strana duga dvadeset lakata i visoka deset. Uza nj je velika građevina, sa žrtvenikom i svijećnjakom – oba su zlatna i teška dva talenta[69] – tu je vječno svjetlo koje gori i noću i danju. Nema nikakvog kipa ni zavjetnog dara, ni kakvih nasada nalik na gaj ili nešto tako. Ondje i noću i danju borave svećenici vršeći određene obrede čišćenja i uopće ne pijući vino dok su u hramu.«[70]

Još svjedoči da su Židovi ratovali uz kralja Aleksandra i poslije uz dijadohe. Ono što je za vojne učinio jedan Židov, a čemu je, kaže, osobno nazočio, navest ću u citatu:

»Kad sam marširao prema Crvenom moru, pratili su nas židovski konjanici, među kojima je bio i neki čovjek po imenu Mosolam,[71] izrazito bistar, snažan, i po općem mišljenju najbolji strijelac i među Grcima i među barbarima. Taj dakle čovjek, vidjevši da su se mnogi uskomešali po putu i da neki vrač, gatajući po letu ptice, traži da svi stanu, upita zašto stoje. Vrač mu pokaže pticu i reče: 'Ako ostane na istom mjestu, svi trebamo stati, ako se podigne i poleti naprijed, trebamo ići dalje, a ako pak pođe natrag, povući se.' Mosolam mu ne odgovori, nego zategne luk, odapne, i pogodivši pticu ubije ju. Vrač i neki drugi nato se rasrde i stanu ga proklinjati. A on reče: 'Zašto bjesnite, nesretnici?' Zatim uzevši pticu u ruke nastavi: 'Kako bi ova, koja nije mogla predvidjeti svoje vlastito izbavljenje, mogla javiti išta korisno o našem maršu? Da je mogla unaprijed znati budućnost, ne bi došla na ovo mjesto iz straha da ju strijelom ne ubije Židov Mosolam.'«

[66] Jedan stadij iznosi oko 186.5 metara. Navedeni opseg grada od pedesetak stadija je preuveličan.
[67] Pet pletara je oko 150 metara.
[68] Sto lakata je oko 45 metara. Prema Bibliji hram je bio širok 60 lakata (Ezr 6, 3).
[69] Jedan talent iznosi oko 34 kg. Usp. Izl 25, 39.
[70] Usp. Lev 10, 9, Ez 44, 21.
[71] Helenizirani oblik za ime Mešulam.

No dosta Hekatejevih svjedočanstava. Onima koji žele doznati više, lako je pročitati njegovu knjigu. Nego, bez oklijevanja ću navesti i Agatarhida,[72] koji nas spominje, kako on misli, da bi ismijao našu naivnost. Naime, pripovijeda o Stratoniki:[73] kako je, napustivši svojeg muža Demetrija, došla iz Makedonije u Siriju te kako je – kad ju Seleuk nije želio oženiti, a čemu se ona nadala – nakon njegova odlaska iz Babilona na vojnu, digla bunu u Antiohiji; kad se kralj vratio i zauzeo Antiohiju, pobjegla je u Seleukiju;[74] no iako je mogla brzo otploviti, poslušala je snoviđenje koje ju je od toga odvraćalo, te bila uhvaćena i pogubljena. Nakon što je najprije to ispripovjedio podrugujući se Stratoniki zbog praznovjerja, Agatarhid uzima za primjer jednu priču o nama, i piše sljedeće:

»Takozvani Židovi koji obitavaju u najutvrđenijem gradu, stanovnici ga zovu Jeruzalem, imaju običaj odmarati svaki sedmi dan, i tada niti nose oružje, niti se prihvaćaju obrađivanja zemlje, niti se bave ikakvom javnom službom, nego se u hramovima, šireći ruke, mole sve do večeri. Tako, kad je u grad s vojskom ušao Ptolemej sin Lagov, ljudi su se, umjesto da brane grad, držali te ludosti. Domovina im je dobila okrutnog gospodara, te se pokazalo da njihov zakon podržava štetan običaj. Taj je događaj sve druge osim njih poučio neka snoviđenjima i naslijeđenim nagađanjima o zakonu pribjegavaju samo onda kad, s obzirom na bezizlaznost, sva ljudska razmišljanja zakažu.«

To se Agatarhidu čini dostojnim izrugivanja, no onima koji prosuđuju bez zlobe čini se, naprotiv, velikim i dostojnim svake pohvale ako neki ljudi čuvanje zakona i poštivanje Boga u svim prilikama cijene više i od vlastitog spasa i od domovine.

---

[72] Agatarhid iz Knida (2. st. pr. Kr.), grčki povjesničar i geograf.
[73] Stratonika, kći Antioha I. Sotera. Oko 255. god. pr. Kr. udala se za Demetrija II. od Makedonije.
[74] Seleukija Pijerija, glavna luka seleukidske prijestolnice Antiohije smještena blizu ušća Oronta.

(23) A da su neki pisci dobro znali za naš narod, ali su ga iz neke zavisti ili drugih nevaljalih razloga propustili spomenuti, mislim da ću dokazati. Hijeronim[75] koji je napisao povijest dijadoha i bio Hekatejev suvremenik, postao je upraviteljem Sirije zahvaljujući prijateljstvu s kraljem Antigonom.[76] Međutim, dok je Hekatej i knjigu napisao o nama, Hijeronim nas nigdje u svojoj povijesti nije spomenuo, iako je živio gotovo u našem kraju. Eto koliko su bila različita gledišta tih ljudi. Jednom smo se učinili dostojnima i znatnog spomena, a drugi je zbog nekog osjećaja nenaklonosti bio potpuno slijep za istinu. No, za dokazivanje su naše drevnosti dovoljni egipatski, kaldejski i fenički zapisi, te uz njih još i toliki grčki pisci. Uz navedene to su i Teofil, Teodot, Mnaseja, Aristofan, Hermogen, Euhemer, Konon, Zopirion, a možda su nas – nisam naime pročitao sve knjige – i mnogi drugi, i to ne uzgred, spomenuli. Iako mnogi od nabrojenih nisu istinito prikazali najdrevnije događaje, jer nisu čitali naše svete knjige, ipak svi zajedno svjedoče o našoj drevnosti, o čemu sam sebi stavio u zadatak sada govoriti. A Demetrije iz Falera,[77] stariji Filon[78] i Eupolem[79] tek ponešto nisu istinito prikazali. To im valja oprostiti jer nisu mogli sasvim točno shvatiti naše spise.

(24) Još mi je preostao jedan od glavnih ciljeva zadanih na početku djela – pokazati da su klevete i pogrde kojima se neki koriste protiv mog naroda neistinite te one koji ih pišu upotrijebiti za svjedoke protiv njih samih. Da se to zbog zlobe pojedinaca događalo i mnogim drugim narodima, mislim da znaju oni koji redovno čitaju povijesna djela.

---

[75] Hijeronim iz Kardije (4/3. st. pr.Kr.), grčki povjesničar. U djelu *Događaji poslije Aleksandra* obrađuje borbu dijadoha poslije Aleksandrove smrti.
[76] Antigon I. Jednooki (381-301. god. pr. Kr.), Aleksandrov general, kasnije jedan od dijadoha.
[77] Demetrije iz Falera (4/3. st. pr. Kr.), grčki političar i filozof.
[78] Stariji Filon je vjerojatno židovski epski pjesnik iz 1. st. pr. Kr.
[79] Eupolem (2. st. pr. Kr.), grčki povjesničar židovskog podrijetla.

Naime, različiti su se autori latili obeščašćivanja ugleda naroda i najslavnijih gradova, kao i pogrđivanja njihovog državnog uređenja. Tako naprimjer Teopomp[80] postupa s Atenom, a Polikrat[81] s Lakedemonom. Pisac *Tripolitikona*[82] - to nije Teopomp, kako neki misle – vrijeđa i Tebu, a i Timej u svojim povijesnim djelima mnogo grdi kako spomenute tako i druge. Autori to ponajviše čine napadajući najslavnije, neki iz zavisti i zlobe, a drugi jer smatraju da će zbog novina u pripovijedanju zaslužiti spomen. Kod bezumnih čitatelja u toj svojoj nadi nisu pogriješili, no oni koji prosuđuju razumno, osuđuju njihovu veliku pokvarenost.

(25) S pogrdama protiv nas započeli su Egipćani. Želeći im ugoditi neki su se autori latili izokretanja istine, pa ne priznaju ni dolazak naših predaka u Egipat onako kako se dogodio, niti govore istinu o izlasku iz njega. A Egipćani su imali mnogo razloga za mržnju i zavist. Naši su preci od davnine gospodarili njihovom zemljom, a kad su odanle otišli, opet su i u novoj domovini bili moćni. Zatim, suprotnost u bogoslužju uzrokovala je veliko neprijateljstvo, jer naša se pobožnost od one kod njih uobičajene razlikuje toliko koliko se narav Boga razilazi od naravi nerazumnih životinja. Naime njihov je sveopći običaj životinje držati bogovima, iako se pojedinci razlikuju u načinu na koji im iskazuju časti. Lakoumni i bezumni ljudi od davnine su imali običaj neprimjereno misliti o bogovima, a uzvišenost naše teologije nisu uspjeli oponašati, pa su, vidjevši da nas mnogi nasljeduju, postali zavidni. Neki su među njima dospjeli do tolikog stupnja bezumnosti i

---

[80] Teopomp s Hiosa (4. st. pr. Kr.), grčki povjesničar.
[81] Vjerojatno atenski političar i sofist iz 5/4. st. pr. Kr.
[82] Autor *Tripolitikona* je Anaksimen iz Lampsaka. Djelo je sastavio pod Teopompovim imenom ne bi li na nj bacio omrazu.

niskosti da nisu oklijevali proturječiti ni svojim drevnim zapisima, a u slijepoj strasti nisu opažali ni da pišu sami protiv sebe.

(26) Prvo ću se zadržati na piscu kojeg sam maloprije upotrijebio za svjedoka naše drevnosti, tj. Manetonu. Obećavši egipatsku povijest prevesti iz svetih spisa, on na početku kaže da su naši preci u neizmjernom mnoštvu došli u Egipat i svladali tamošnje stanovnike, a zatim se slaže i s tim da su kasnije, kad su protjerani iz zemlje, osvojili sadašnju Judeju, osnovali Jeruzalem i izgradili hram. Dotle on slijedi zapise. No nakon toga, uzima sebi pretjeranu slobodu, pa pod izgovorom kako će zabilježiti ono što se pripovijeda i govori o Židovima umeće nevjerojatne priče, želeći nam primiješati mnoštvo egipatskih gubavaca i onih koji su, kako kaže, zbog drugih bolesti bili osuđeni na izgon iz Egipta. Dodaje kralja Amenofisa – izmišljeno ime, zbog čega se nije usudio odrediti vrijeme njegovog kraljevanja, iako za druge kraljeve točno navodi godine – i povezuje ga s nekim legendama, vjerojatno zaboravivši da je pripovijedao kako se odlazak pastira u Jeruzalem dogodio petsto osamnaest godina ranije.[83] Naime, Tetmozis je bio kralj kada su otišli, a prema Manetonu razdoblje kraljeva nakon njega, do dvojice braće, Setija i Hermeja, iznosi tristo devedeset tri godine. I kaže da je Setiju ime bilo promijenjeno u Egipat, a Hermeju u Danaj. Seti je, pošto je istjerao Hermeja, kraljevao pedeset devet godina, a njegov nasljednik, najstariji od njegovih sinova, Ramzes, šezdeset šest. Dakle, nakon što se složio s tim da su prije tolikih godina naši preci otišli iz Egipta, uvodi Amenofisa kao dodatnog kralja. Ovaj je, kaže, poželio postati motritelj bogova kao Or, jedan od kraljeva prije njega, te je svoju želju javio imenjaku Amenofisu,

---

[83] Maneton zapravo jasno razlikuje dva »odlaska« iz Egipta: odlazak naroda *Hyksōs* koji je osnovao Jeuzalem i odlazak gubavaca pod vodstvom Osarsifa, tj. Mojsija, koji su s potomcima naroda *Hyksōs* zavladali Egiptom.

sinu Paapijevom, za kojeg se zbog njegove mudrosti i predviđanja budućnosti smatralo da ima božansku prirodu. A taj mu je imenjak rekao da će moći vidjeti bogove ako svu zemlju očisti od gubavaca i ostalih nečistih ljudi. Obradovan time, kralj skupi po Egiptu sve osobe osakaćena tijela, mnoštvo od osamdeset tisuća ljudi, i baci ih u kamenolome[84] istočno od Nila, da rade i budu odvojeni od ostalih Egipćana. A među njima su, kaže, bili i neki učeni svećenici koje je mučila guba. Drugi Amenofis, mudar vrač, poboja se gnjeva bogova protiv sebe i kralja bude li opaženo da je nad tim ljudima izvršeno nasilje, te doda proročanstvo da će se nečistima pridružiti neki saveznici i zavladati Egiptom na trinaest godina. Nije se usudio kralju to reći osobno, nego je o svemu ostavio pismenu poruku, pa se ubio. A kralja obuzme očaj. Maneton je zatim doslovce ovako napisao:

»Nakon što je prošlo dosta vremena kako su se oni u kamenolomima mučili, kralj namoljen pristane da im za stanovanje i zaklon dodijeli grad Avaris, koji su pastiri bili napustili i koji je inače prema drevnoj teologiji posvećen Tifonu. A oni, ušavši u njega, dobiju time uporište za ustanak. Postave sebi za vođu jednog od heliopolskih svećenika po imenu Osarsif i zakunu se da će mu se u svemu pokoravati. Kao prvi zakon on im odredi neka se ne klanjaju bogovima, niti suzdržavaju od ijedne životinje koja se u Egiptu drži osobito svetom, nego neka sve kolju i jedu, i neka se ne povezuju ni s kim osim sa suurotnicima. Postavivši taj zakon i mnoge druge posve protivne egipatskim običajima, zapovjedi im neka svi zajedno poprave gradske zidine i izvrše pripreme za rat protiv kralja Amenofisa. A nakon dogovora s drugim svećenicima i nečistima, pošalje poslanike pastirima koje je Tetmozis bio protjerao, u grad po imenu Jeruzalem, i predočivši im prilike u kojima se našao s ostalim odbačenicima, zamoli ih da jednodušno s njima zarate protiv Egipta. Obećao je da će ih prvo dovesti u Avaris, grad njihovih predaka, gdje će mnoštvo obilno opskrbiti svim što im je potrebno, a zatim da će se za njih boriti kad bude trebalo i lako im podložiti zemlju. Oni se jako obraduju i svi spremno krenu, njih dvjesto tisuća ljudi, te

[84] Usp. Herodot, *Povijest*, II., 8.

ubrzo dođu u Avaris. Kad je egipatski kralj Amenofis čuo za njihov dolazak, silno se uznemiri jer se sjetio proročanstva Amenofisa Paapijeva. I skupi mnoštvo Egipćana, pa, posavjetovavši se s njihovim vođama, pošalje po svete životinje osobito štovane u pojedinim hramovima, i svim nadležnim svećenicima zapovjedi neka kipove bogova što bolje sakriju. Svojeg je petogodišnjeg sina Setija, zvanog i Ramzes po Amenofisovu ocu Rapsesu, sklonio kod prijatelja. Tada s tristo tisuća Egipćana najvještijih ratu prijeđe Nil, gdje naiđe na neprijatelje. Međutim, ne sukobi se s njima, nego misleći da bi se tako borio protiv bogova, vrati se natrag u Memfis. Ondje uzme Apisa i druge onamo poslane svete životinje, te odmah sa svom vojskom i mnoštvom Egipćana krene uzvodno put Etiopije. Naime, etiopski mu je kralj dugovao uslugu. I doista, kralj ga primi, i cijelo mnoštvo ugosti onime čime je njegova zemlja raspolagala od namirnica prikladnih za ljudsku prehranu. Dodijeli im i gradove i sela dovoljne za suđenih trinaest godina izgona s vlasti. Štoviše, i etiopsku vojsku postavi na granicu Egipta da zaštiti ljude kralja Amenofisa. Takve su bile prilike u Etiopiji. A Solimci[85] su se, vrativši se s nečistim Egipćanima, tako bezbožno odnosili prema ljudima da se onima koji su gledali njihova svetogrđa negdašnja vladavina pastira činila kao zlatno doba. Ne samo da su spalili gradove i sela te bez suzdržavanja plijenili hramove i oskvrnjivali kipove bogova, nego su svetišta stalno upotrebljavali kao kuhinje za meso obožavanih svetih životinja i prisiljavali njihove svećenike i proroke da ih žrtvuju i kolju pa ih gole izbacivali van. Priča se da im je državno uređenje i zakone postavio svećenik rodom iz Heliopola, nazvan Osarsif po heliopolskom bogu Ozirisu. A kad je prešao u taj narod, nadjenuli su mu drugo ime i prozvali ga Mojsije.«

(27) Osim ovog Egipćani o Židovima iznose i mnogo drugoga, no to ću sada radi sažetosti izostaviti. Maneton dodaje da je poslije Amenofis iz Etiopije stigao s velikom vojskom, da mu se sa svojom vojskom pridružio sin Rampses, i da su njih dvojica

[85] Solimci (grč. *Solymîtai*), stanovnici Jeruzalema (grč. *Hierosólyma*/*Sólyma*).

zajedno napali pastire i nečiste te ih pobijedili i protjerali sve do granica Sirije mnoge pritom ubivši. To i tako je napisao Maneton. Da bunca i očito laže, pokazat ću, no prije toga ću, radi onog što će ovdje poslije biti rečeno usuprot drugih autora, napomenuti sljedeće. Maneton nam je priznao da po rodu nismo od davnine Egipćani, nego da smo provalivši izvana zavladali Egiptom i poslije iz njega otišli. A ja ću pak pokušati dokazati, i to iz onog što je sam rekao, da se kasnije s nama nisu pomiješali Egipćani osakaćenih tijela, kao i da Mojsije, koji je poveo naš narod, nije bio jedan od njih, nego da je živio mnogo pokoljenja prije.

(28) Već je temelj njegove izmišljotine smiješan. Kralj Amenofis je, kaže, poželio vidjeti bogove. Koje? Ako one koji su kod njih određeni zakonima – bika, jarca, krokodile i psoglave pavijane – vidio ih je. Ako pak nebeske, kako bi ih mogao vidjeti? I zašto je imao takvu želju? Zeusa mi, zato što ih je drugi kralj prije njega bio vidio. Od ovoga je, dakle, saznao kakvi su i na koji ih je način on vidio, tako da mu za to nije bila potrebna nova vještina. Ali vrač uz čiju je pomoć kralj vjerovao da će to uspjeti bio je mudar. Pa kako onda nije predvidio da je nemoguće ispuniti njegovu želju? Naime, nije se ostvarila. Na temelju čega je zaključio da su bogovi nevidljivi zbog unakaženih ljudi i gubavaca? Oni se ljute na bezbožne čine, a ne na tjelesne mane. Kako je moguće osamdeset tisuća gubavaca i ljudi lošeg tjelesnog stanja skupiti u gotovo samo jednom danu? Kako kralj nije poslušao vrača? Naime, na njegov zahtjev da osakaćene iskorijeni iz Egipta, on ih je bacio u kamenolome, kao netko tko treba radnike, a ne netko tko je odlučio očistiti zemlju. Kaže i da se vrač ubio jer je predviđao bijes bogova i ono što će se dogoditi u Egiptu, a kralju da je ostavio napisano proročanstvo. Pa kako vrač od

početka nije znao za svoju smrt? Kako se nije odmah usprotivio kraljevoj želji da vidi bogove? Kako razumjeti njegov strah od nevolja koje se neće dogoditi za njegova života? Ili što mu se gore i moglo dogoditi od onoga što si je sam požurio učiniti?

No pogledajmo najveću ludost! Iako je kralj to saznao i preplašio se budućih događaja, one osakaćene, od kojih mu je bilo rečeno da očisti Egipat, nije ni tada istjerao iz zemlje, nego im je na njihovu molbu dao grad, kako Maneton kaže, nekoć naseljen pastirima, a zvan Avaris. U njemu su se, nastavlja, skupili i izabrali vođu, jednoga od nekadašnjih heliopolskih svećenika, koji ih je potom naučio da se ne klanjaju bogovima i ne uzdržavaju od životinja štovanih u Egiptu, nego da ih sve kolju i jedu, te da se ne udružuju ni s kim osim sa suzavjerenicima. Nakon što je mnoštvo obvezao zakletvama da ostane vjerno tim zakonima i nakon što je utvrdio Avaris, krenuo je u rat protiv kralja. I, dodaje Maneton, poslao je glasnika u Jeruzalem pozivajući njegove stanovnike da mu budu saveznici i obećavajući da će im dati Avaris, grad njihovih predaka, da im bude polazište za osvajanje čitavog Egipta. Zatim je, kaže, krenula vojska od dvjesto tisuća vojnika, a egipatski kralj Amenofis, smatrajući da se ne smije boriti protiv bogova, odmah pobjegne u Etiopiju, zapovjedivši da se Apis i neke druge svete životinje povjere svećenicima da ih čuvaju. Nato Jeruzalemci navale i opustoše gradove, spale hramove, pokolju svećenike, općenito ne prežući ni od kakva bezakonja i okrutnosti. A svećenik koji im je uspostavio državni ustroj i zakone, kaže, bijaše rodom Heliopolićanin, koji je ime Osarsif, što ga je dobio po heliopolskom bogu Ozirisu, promijenio i nazvao se Mojsije. I kaže da je Amenofis nakon trinaest godina – toliko mu je naime vrijeme izgona bilo suđeno – navalio iz Etiopije s velikom vojskom, sukobio se s pastirima i nečistima, dobio bitku i protjerao ih do granica Sirije mnoge pritom ubivši.

(29) I opet ne shvaća kako neuvjerljivo laže. Naime, koliko god se gubavci i mnoštvo s njima prije ljutili na kralja i one koji su s njima postupali prema prorokovu naputku, nakon izlaska iz kamenoloma i dobivanja grada i zemlje od kralja sigurno bi postali blaži prema njemu. Da su ga i mrzili, samo bi njemu radili o glavi, a ne bi željeli rat protiv čitavog naroda, s kojim su tako brojni očito imali vrlo mnoge rodbinske veze. A da su ipak i odlučili ratovati protiv ljudi, ne bi se usudili ratovati protiv njihovih bogova ni donositi zakone sasvim suprotne predačkim običajima u kojima su odgojeni. Međutim, Manetonu trebamo zahvaliti što kaže da začetnici tog istupanja protiv zakona nisu došljaci iz Jeruzalema nego oni sami, Egipćani, i da su baš njihovi svećenici to smislili i na to zakleli mnoštvo.

Nadalje nije li besmislena tvrdnja ona da se s nečistima nije odmetnuo nitko od njihove rodbine i prijatelja, ni zajedno s njima sudjelovao u ratnoj opasnosti, već da su poslali glasnika u Jeruzalem i odanle dobili savezničku vojsku? Kakvo su to savezništvo ili kakvu vezu prije imali među sobom? Naprotiv, bili su neprijatelji i u običajima krajnje različiti. No Maneton kaže da su se Jeruzalemci odmah odazvali obećanjima da će osvojiti Egipat, kao da iz vlastita iskustva nisu veoma dobro poznavali tu zemlju iz koje su bili silom istjerani. Da su bili u bezizlaznom ili lošem položaju, možda bi i kušali sreću. No kako su naseljavali bogat grad i uživali zemlju mnogo bolju od egipatske, zašto bi poželjeli poći u pogibao pomažući nekadašnjim neprijateljima, sakatim bogaljima koje nije podnosio niti itko od njihovih sunarodnjaka? Nisu, naime, unaprijed mogli znati da će kralj pobjeći. Naprotiv, Maneton je rekao kako je Amenofis[86] s tristo tisuća vojnika išao prema Peluziju, ususret onima koji su pristizali u pomoć. A ovima je to zacijelo bilo

[86] U grčkom tekstu greškom stoji »Amenofisov sin«.

dobro poznato, no kako su mogli naslutiti da će kralj promijeniti mišljenje i pobjeći? Kasnije, kaže, osvojivši Egipat napadači iz Jeruzalema činili su mnoge strahote, i za to ih prekorava kao da ih nije u priču uveo kao neprijatelje ili kao da treba okrivljavati one pozvane izvana kad su prije njihova dolaska to činili i zakleli se da će činiti rođeni Egipćani. Ali poslije Amenofis navali, dobije bitku, i protjera neprijatelje do Sirije ubijajući ih. Ispada da je Egipat vrlo lako osvojiv svim napadačima, odakle god došli! Pa opet, isti oni koji su ga već prije bili ratom osvojili, iako su znali da je Amenofis živ, nisu utvrdili prilaze iz Etiopije, unatoč tome što su za to imali mnogo vojske na raspolaganju, niti su pripremili ostale svoje snage. Amenofis ih je, kaže Maneton, ubijajući slijedio do Sirije kroz pješčanu pustinju. A poznato je da je tu pustinju vojsci vrlo teško proći i bez boja.

(30) Prema Manetonu, dakle, naš narod nije iz Egipta, niti se miješao s Egipćanima. Po svoj su prilici mnogi gubavci i bolesnici umrli u kamenolomima nakon što su se ondje dugo vremena mučili, a mnogi u bitkama nakon toga, većina u posljednjoj bitki i pri bijegu.

(31) Ostaje mi uzvratiti Manetonu vezano za Mojsija. Tog čovjeka Egipćani smatraju izvanrednim, štoviše božanskim, te ga žele prisvojiti, izričući istodobno nevjerojatnu objedu da je on zapravo Heliopolićanin, jedan od onih svećenika protjeranih zbog gube. No zapisi dokazuju da je živio petsto osamnaest godina ranije i da je naše očeve iz Egipta izveo u zemlju koju sada naseljavamo. A da nije bio žrtva takve tjelesne nesreće očito je iz njegovih riječi. Naime, gubavcima je zabranio da borave u gradu i stanuju na selu –

odredio je da osamljeni lutaju razdrtih ogrtača, a onoga tko ih dotakne ili primi u kuću smatrao je nečistim. Čak i ako bi se bolest izliječila i bolesnik vratio u stanje prije nje, zapovjedio je određene obrede čišćenja, ispiranje kupanjima u izvorskim vodama i šišanje sve kose, odredivši da ozdravljenik tek nakon što prinese mnoge i svakojake žrtve može ući u sveti grad.[87] Očekivali bismo pak posve suprotno, to jest da osoba pogođena takvom nesrećom pokaže neku brigu i čovjekoljublje prema jednako unesrećenima. I nije samo o gubavcima donio takve zakone. Ni najmanje tjelesno osakaćenima nije dopuštao da budu svećenici, a ako bi nekoga već kao svećenika snašla takva nesreća, oduzimala bi mu se svećenička čast. Je li dakle vjerojatno da je on tako nerazumno donio zakone ili da su ljudi koji su se našli zajedno skupljeni zbog takvih nesreća dopustili da se sastave zakoni protiv njih, na njihovu štetu i sramotu? Osim toga, Maneton mu je ime odviše neuvjerljivo promijenio. Kaže da se zvao Osarsif, a to ime ne odgovara promijenjenom, jer pravo ime znači »onaj koji je spašen iz vode«. Egipćani naime vodu nazivaju *mōy*.[88]

Smatram da je postalo dovoljno jasno kako stoje stvari: Dok je slijedio drevne zapise, Maneton tek ponešto nije istinito prikazao, no kad se okrenuo anonimnim legendama, iz njih je sastavio posve neuvjerljivu priču ili je pak povjerovao onima koji su govorili obuzeti mržnjom.

(32) Nakon njega želim ispitati Heremona.[89] I on, tvrdeći da piše povijest Egipta, navodi ista imena za kralja i njegovog sina kao Maneton – Amenofis i Ramzes. Amenofisu se, kaže, Izida ukazala u snu i prekorila ga što je njen hram razoren u ratu. Sveti pisar Fritobaut reče kralju da će se osloboditi straha ako Egipat očisti od okaljanih

---

[87] Usp. Lev 13-14.
[88] Usp. Izl 2, 10.
[89] Heremon iz Aleksandrije (1. st.), grčki filozof, predstojnik aleksandrijskog Muzeja, učitelj cara Nerona.

ljudi, na što ovaj skupi dvjesto pedeset tisuća bolesnih i protjera ih. A protjerane su vodili pisari Mojsije i Josip, potonji također sveti pisar. Egipatsko je ime Mojsiju bilo Tisithen, a Josipu Petesef. Kad su došli pred Peluzij, zatekli su tristo osamdeset tisuća ljudi koje je Amenofis ondje ostavio ne želeći im dopustiti da prijeđu u Egipat. S njima izgnanici sklope savez i zavojšte protiv Egipta. A Amenofis, ne čekajući njihov napad, pobjegne u Etiopiju, ostavivši trudnu ženu. Ona se skrivala po nekim spiljama i rodila sina po imenu Ramzes, koji je kasnije, u muževnoj dobi, protjerao Židove u Siriju, njih oko dvjesto tisuća, i oca Amenofisa iz Etiopije vratio u domovinu.

(33) To kaže Heremon. Iz rečenoga je, mislim, očita lažljivost obaju pisaca. Naime, da u njihovim pričama ima iole istine, bilo bi nemoguće da se razilaze u tolikoj mjeri. No, sastavljači laži ne pišu u skladu s drugima, nego izmišljaju što im padne na pamet. Tako Maneton kaže da je kraljeva želja da vidi bogove bila uzrok protjerivanja nečistih, a Heremon sastavlja vlastito snoviđenje kao da je od Izide. Maneton kaže da je Amenofis onaj koji je naložio kralju očišćenje, a Heremon da je to Fritobaut. Veoma su podudarni i brojevi ljudi: onaj kaže osamdeset tisuća, ovaj dvjesto pedeset tisuća! I još, Maneton prvo nečiste baca u kamenolome, zatim im daje Avaris da ga nasele, i tek pošto ih zaraćuje s drugim Egipćanima, kaže da su zatražili pomoć od Jeruzalemaca. Heremon pak piše da su odlazeći iz Egipta kod Peluzija zatekli tristo osamdeset tisuća ljudi ostavljenih od Amenofisa, pa s njima navalili nazad na Egipat, zbog čega je onda Amenofis pobjegao u Etiopiju. I najbolje od svega – nije rekao ni tko su ni odakle su tolike tisuće vojnika, jesu li rodom Egipćani ili došljaci izvana, a nije ni objasnio uzrok zbog kojeg ih kralj nije želio pustiti u Egipat, iako je za gubavce domišljato izmislio snoviđenje Izide. Mojsiju

Heremon pridružuje Josipa kao nekog tko je u isto vrijeme zajedno s njim protjeran, iako je ovaj umro četiri generacije prije Mojsija, što iznosi oko sto sedamdeset godina. Osim toga Ramzes, Amenofisov sin, po Manetonu je kao mladić ratovao zajedno s ocem i zajedno s njim protjeran pobjegao iz Egipta u Etiopiju, dok Heremon priča da je nakon očeve smrti rođen u nekoj spilji[90] i da je poslije u bitki pobijedio Židove i protjerao ih u Siriju, njih oko dvjesto tisuća. Kakvog li nemara! Prvo, ne kaže tko je sačinjavao onih tristo osamdeset tisuća, zatim niti kako je propalo četiristo trideset tisuća ljudi, jesu li pali u bitki ili su prešli Ramzesu. A najčudnije, od njega nije moguće saznati koga ubraja u Židove ili kojoj od dviju skupina daje taj naziv, onoj od dvjesto pedeset tisuća gubavaca ili onoj od tristo osamdeset tisuća ljudi kod Peluzija. Ali vjerojatno bi bilo ludo dulje pobijati one koji se sami pobijaju. Bit će primjerenije to prepustiti drugima.

(34) Nakon ovih autora predstavit ću Lizimaha,[91] koji je poput prije rečenih za podlogu uzeo istu lažnu priču o gubavcima i osakaćenima, ali je njihovu neuvjerljivost još nadmašio svojim izmišljotinama, očito ih sastavivši s velikom mržnjom. Kaže ovako: Za vrijeme egipatskog kralja Bokhorisa židovski narod, gubav, šugav i pogođen nekim drugim bolestima, sklonio se u hramove i prosio hranu, a budući da je bolest spopala veoma mnogo ljudi, u Egiptu zavlada neplodnost. Stoga egipatski kralj Bokhoris pošalje ljude u Amonovo proročište[92] da upitaju o uzrocima te neplodnosti. A bog mu odgovori: neka hramove očisti od nečistih i bezbožnih ljudi, neka ih istjera iz hramova u puste krajeve, šugave i gubave neka utopi, jer sunce se srdi što oni žive, i neka očisti hramove

[90] Heremon spominje Ramzesovo rođenje u spilji, ali za Amenofisova života. Štoviše, kaže da je Amenofis dočekao Ramzesovu muževnu dob.
[91] Autor za kojeg se ne zna kad je točno živio.
[92] Amonovo proročište je bilo smješteno u Libijskoj pustinji u oazi Siva.

– tada da će zemlja nositi plodove. Dobivši ove odgovore proročišta, Bokhoris pozove svećenike i pomagače kod žrtvenika i zapovjedi im da izdvoje nečiste i predaju ih vojnicima da ih odvedu u pustinju, a gubave neka omotaju olovnim plahtama i potope u moru. Nakon što su gubavi i šugavi potopljeni, ostali su otjerani u puste krajeve i ostavljeni da ondje propadnu. No oni se skupe i posavjetuju se o svojem položaju. Kad se smračilo, zapale vatru i baklje i postave straže, a iduću noć provedu posteći i moleći bogove za milost da ih spase. Sljedećeg dana neki im Mojsije dade savjet da kušaju sreću i udare ravno, jednim putem, dok ne dođu do naseljenih krajeva. I pozva ih da ni prema kojem čovjeku ne budu dobrohotni, da ne savjetuju ono što je najbolje nego što je moguće gore, te da unište hramove i žrtvenike bogova na koje naiđu. Ostali se slože s time i u skladu s tom odlukom krenu preko pustinje, te s dosta poteškoća dođu u naseljen kraj. I čineći nasilje nad ljudima, plijeneći i paleći hramove, dođu u kraj danas zvan Judeja, osnuju grad i ondje se nasele. A taj je grad prema njihovom ponašanju nazvan *Hierósyla*.[93] No kasnije, kad su ojačali, promijene naziv da im se ne rugaju, pa je grad nazvan Jeruzalem,[94] a oni Jeruzalemci.

(35) Lizimah nije naveo istog kralja kao prije rečeni pisci, nego je izmislio posve novo ime, te je uopće ne spominjući snoviđenje i egipatskog proroka otišao do Amonovog proročišta po odgovor o šugavima i gubavima. Kad kaže da se mnoštvo Židova skupljalo u hramovima, da li tako naziva gubave ili su samo Židove spopale bolesti? Kaže »židovski narod«. Kakav? Doseljen ili domaći? Ako su bili Egipćani, zašto ih zoveš Židovima? A ako stranci, zašto ne kažeš odakle su? Ako je kralj mnoge od njih potopio u

[93] Tj. »(grad) pljačkaša hramova«.
[94] Grč. *Hierosólyma*.

moru a ostale istjerao u puste krajeve, kako je toliko mnoštvo preživjelo? Ili, na koji su način prešli pustinju, zavladali zemljom u kojoj danas obitavamo, osnovali grad i izgradili hram svima poznat? A trebalo je ne samo navesti ime sastavljača zakona nego i objasniti njegovo podrijetlo – tko je bio i od kojih roditelja. Zašto bi ovaj pokušao uvesti takve zakone o bogovima i nepravednom postupanju prema ljudima koje sretnu na putu? Da su podrijetlom bili Egipćani, ne bi se tako lako odvratili od očinskih običaja, a da su bili od drugud, svakako bi imali neke svoje zakone sačuvane kroz dugotrajne običaje. Za zakletvu da nikada neće biti dobrohotni prema onima koji su ih istjerali postoji opravdan razlog, ali započinjanje neobjavljenog rata protiv svih ljudi – ako su doista, kako sam kaže, bili u teškom položaju i ako im je svačija pomoć bila dobrodošla – pokazuje veoma veliku glupost, i to ne njihovu, nego lažljivog pisca. Nadalje, drznuo se reći da su oni gradu nadjenuli ime po pljačkanju hramova, te da su ga tek poslije promijenili. Naime, očito je to ime njihovim potomcima donosilo sramotu i mržnju, dok su sami osnivači grada, tako ga nazvavši, mislili da će si time priskrbiti ugled. Taj krasni čovjek od silnoga grđenja nije ni opazio da Grci i Židovi nemaju istu riječ za pljačkanje hramova. Što da se više kaže ovako besramnom lažljivcu?

Nego, budući da je knjiga već dostigla primjerenu veličinu, započet ću drugu i u njoj pokušati dodati ostalo što se tiče predmeta o kojem govorim.

DRUGA KNJIGA

(1) U prvoj sam knjizi, moj cijenjeni Epafrodite, dokazao našu drevnost, potkrijepivši istinu feničkim, kaldejskim i egipatskim zapisima, te navodeći mnoge grčke pisce kao svjedoke. Pobio sam Manetona, Heremona i neke druge, a sada ću se latiti pobijanja ostalih koji su pisali nešto protiv nas. Pa ipak, obuzima me sumnja treba li se uopće ozbiljno truditi oko pobijanja gramatičara Apiona.[95] Naime, od onoga što je napisao jedno je nalik onome što su drugi već rekli, drugo su njegovi odviše nemarni dodaci, a većina je puka lakrdija koja, ako treba reći istinu, pokazuje veliku neobrazovanost, primjerenu čovjeku koji je cijelog života bio bez karaktera i lakrdijaš. No budući da je većina ljudi zbog vlastite gluposti više općinjena takvim djelima nego onima donekle ozbiljno napisanima, pa se vesele grdnjama drugih dok im pohvale smetaju, smatrao sam kako je nužno da neispitanim ne ostavim ni njega koji je protiv nas napisao takvu optužbu kao da je za sud. S druge strane, vidim da je osobina većine ljudi da silno likuju

[95] Apion (20. pr. Kr. – oko 45-48. p. Kr.), aleksandrijski sofist, gramatičar i filolog, rođen vjerojatno u Velikoj Oazi (oazi El Khargeh) u Egiptu.

kad netko tko je počeo grditi drugoga i sam bude napadnut zbog vlastitih poroka. Dakle, dosta je teško proći kroz Apionov spis, kao i jasno shvatiti što želi reći. Otprilike, koliko je to moguće utvrditi u velikom neredu i zbrci njegovih laži, prvo – ono o seobi naših predaka iz Egipta – spada u istu vrstu kao prije ispitani tekstovi, drugo je optužba protiv Židova naseljenih u Aleksandriji, a treće, prethodnom primiješano, optužba protiv obreda u našem hramu i drugih običaja.

(2) Da naši očevi nisu bili podrijetlom Egipćani niti odanle protjerani zbog nagrđenosti tijela ili nekih drugih takvih nesreća, mislim da sam već dokazao ne samo dovoljno nego i više no što je potrebno. Ukratko ću spomenuti što o tome dodaje Apion. U trećoj knjizi svoje *Egipatske povijesti* kaže sljedeće:

»Mojsije je, kako sam čuo od starijih Egipćana, bio Heliopolićanin koji je shodno svojim očinskim običajima podigao otvorene bogomolje u okruzima koliko ih je grad imao, i sve ih okrenuo prema istoku. Naime tako je usmjeren i Heliopol. Umjesto obeliska postavio je stupove, pod kojima je bio reljef lađe. U nju je padala sjena čovječjeg kipa koja je svojim kretanjem uvijek pratila put sunca po nebu.«

Tako glasi zapanjujući gramatičarev navod. Ta laž ne treba komentara jer očita je iz činjenica: Kad je Mojsije Bogu podigao prvi šator, u njega nije postavio nikakav sličan reljef, niti je to naredio svojim nasljednicima. A Salomon, koji je kasnije izgradio jeruzalemski hram, klonio se svakog suvišnog dodatka sličnog onom koji upliće Apion. Ovaj kaže da je od starijih ljudi čuo kako je Mojsije bio Heliopolićanin. Očito je, kao mladić, povjerovao onima koji su Mojsija zbog svoje dobi znali i družili se s njim. Iako gramatičar, ni za pjesnika Homera ne bi mogao sa sigurnošću reći gdje mu je rodni grad, kao ni za Pitagoru koji je živio malone jučer i prekjučer. No za Mojsija, koji je živio

toliko vjekova prije njih, on to olako izjavljuje na temelju tvrdnji starijih i time se pokazuje očitim lažljivcem.

Što se tiče vremena u kojem tvrdi da je Mojsije izveo gubavce, slijepce i hrome, savjesni se gramatičar, mislim, sasvim slaže sa svojim prethodnicima. Maneton dakle tvrdi da su Židovi otišli iz Egipta za kraljevanja Tetmozisa, tristo devedeset tri godine prije Danajeva bijega u Arg; Lizimah veli da je to bilo za kraljevanja Bokhorisa, to jest prije tisuću i sedamsto godina, dok Molon[96] i neki drugi navode vrijeme tog događaja kako im se sviđa. Apion pak, od svih najpouzdaniji, smješta izlazak točno u sedmu Olimpijadu, i to u njenu prvu godinu, kada su, kaže, Feničani osnovali Kartagu. To je sigurno naveo misleći da će Kartaga biti najjači dokaz da govori istinu, a nije opazio da sam sebe pobija. Naime, ako je vjerovati feničkim zapisima, u njima piše da je kralj Hiram vladao više od sto pedeset godina prije osnutka Kartage. Potvrde za to iz feničkih zapisa pružio sam prije, pišući kako je Salomonu koji je izgradio jeruzalemski hram Hiram bio prijatelj i kako je mnogo pridonio opremanju hrama. No Salomon je hram izgradio šesto dvanaest godina poslije izlaska Židova iz Egipta.[97]

Nakon što je broj istjeranih iz Egipta procijenio jednako kao Lizimah – tvrdi naime da ih je bilo sto deset tisuća – daje zadivljujuće i uvjerljivo objašnjenje zašto se *sabat* upravo tako zove:

»Nakon šestodnevnog pješačenja upalile su im se slabine, i zbog toga su se, sretno stigavši u zemlju koja se sad zove Judeja, sedmog dana odmorili i nazvali ga *sabbaton* sačuvavši tako egipatski izraz. Naime, upalu slabina Egipćani zovu *sabbo*.«

---

[96] Apolonije Molon (1. st. pr. Kr.), grčki retor podrijetlom iz Alabande u Kariji, voditelj čuvene retorske škole na Rodu.
[97] Za godinu izgradnje hrama usp. *Židovske starine*, VIII., 61, XX., 230, kao i 1 Kralj 6,1.

Da li da se čovjek smije toj ludoriji ili zgraža nad bezočnošću takvog pisanja? Očito je svih sto deset tisuća ljudi dobilo upalu slabina. Ali da su oni doista bili slijepi i hromi i svakojako bolesni, kakvi Apion tvrdi da su bili, ne bi izdržali niti jednodnevno pješačenje. A ako su bili sposobni hodati kroz veliku pustinju i još k tomu uz sudjelovanje sviju u borbi pobijediti svoje protivnike, ne bi nakon šestog dana odjednom dobili upalu slabina. Naime, onima koji su prisiljeni ovako hodati tako se nešto ne događa po prirodi, jer vojske od više desetaka tisuća ljudi hodaju uvijek ujednačeno, kroz više dana, a nije ni vjerojatno da se to slučajno dogodi. Dapače, to bi bilo najneočekivanije od svega. A zadivljujući Apion, nakon što je rekao da su za šest dana došli u Judeju,[98] drugi put kaže kako se Mojsije popeo na goru između Egipta i Arabije zvanu Sinaj i ondje se skrivao četrdeset dana, te potom sišao i Židovima dao zakone. No kako je istodobno moguće i da isti ljudi četrdeset dana čekaju na pustom i bezvodnom mjestu, i da cijeli put pređu u šest dana? Gramatičko pak izvrtanje riječi sabat pokazuje ili veliku bezočnost ili strašnu neukost. Naime, riječi *sabbo* i *sabbaton* se međusobno jako razlikuju. *Sabbaton* je na židovskom jeziku odmor od svakoga posla, a *sabbo*, kako on tvrdi, kod Egipćana znači upalu slabina.

(3) To su neke od novina koje je o Mojsiju i židovskom odlasku iz Egipta uveo Egipćanin Apion, izmislivši pritom više od ostalih pisaca. I što se treba čuditi ako laže o našim precima govoreći da su rodom Egipćani? Naime, i sam je o sebi lagao, samo obrnuto. Iako rođen u egipatskoj Oazi,[99] pa je – što bi se reklo – najveći Egipćanin od svih, pod prisegom je zanijekao svoju pravu domovinu i rod slagavši da je Aleksandrinac,

[98] Apion zapravo ne tvrdi da je čitav put trajao šest dana.
[99] Vjerojatno Velika Oaza u Gornjem Egiptu.

priznajući tako svu nevaljalost svoga naroda. Razumljivo je dakle da one koje mrzi i želi pogrditi naziva Egipćanima. Jer da Egipćane nije smatrao bezvrijednima, ne bi se odricao svoga roda. Oni koji se ponose svojom domovinom diče se što nose njezino ime, a prekoravaju one koji ga neopravdano prisvajaju. U odnosu na nas Egipćani čine jedno od dvoga: ili se izdaju za naše srodnike kako bi stekli ugled, ili nas pak nastoje učiniti dionicima svoje zloglasnosti. A plemeniti Apion se, izgleda, klevetom protiv nas poslužio u želji da Aleksandrincima uzvrati za to što je od njih dobio građansko pravo. Znajući za njihovu mržnju prema židovskim stanovnicima Aleksandrije uzeo je sebi u zadatak da ove pogrdi, a u tom grđenju obuhvatio je i sve ostale Židove, u oba slučaja besramno lažući.

(4) Pogledajmo kakve je teške i strašne optužbe iznio protiv židovskih stanovnika Aleksandrije. Kaže: »Došavši iz Sirije naselili su se do mora gdje nema luke i postali susjedi morskom otpadu.« No, ako je to mjesto doista vrijedno pogrde, on time grdi Aleksandriju, grad koji mu nije rodni grad, premda ga on takvim naziva. Naime, i obalni dio pripada gradu; dapače, svi se slažu da je najljepši za stanovanje. Ako su ga Židovi silom zadobili i držali, ni poslije ga ne izgubivši, to je samo dokaz njihova junaštva. U stvari, za naseljavanje im je to mjesto dao Aleksandar, i dobili su iste časti kao Makedonci. (Ne znam što bi Apion rekao da se kojim slučajem nisu nastanili uz palaču nego uz nekropolu.) I dan-danas njihova zajednica nosi naziv »Makedonci«. Ako je Apion pročitao pisma kralja Aleksandra i Ptolemeja sina Lagova, te pogledao zapise egipatskih kraljeva nakon njega, kao i stup postavljen u Aleksandriji koji navodi

povlastice što ih je Veliki Cezar dao Židovima, ako je, kažem, sve to znao, a usudio se pisati suprotno, bio je pokvarenjak, a ako ništa od toga nije znao, bio je neobrazovan.

Njegovo čuđenje da se Židovi mogu nazivati Aleksandrincima pokazuje jednaku neobrazovanost. Naime svi koji su pozvani u neku koloniju, premda međusobno bili posve različita roda, dobivaju naziv po osnivačima. Primjere za to ne treba tražiti kod drugih. Naši naseljenici u Antiohiji nazivaju se Antiohljanima, po građanskom pravu koje im je dao njen osnivač Seleuk.[100] Isto se tako oni u Efezu i ostaloj Joniji nazivaju jednako kao domaći građani, po pravu koje su im dali dijadosi. A nisu li velikodušni Rimljani skoro svima podijelili pravo da koriste njihovo ime, ne samo pojedincima nego i čitavim velikim narodima? Oni koji su nekoć bili Iberani, Etruščani, Sabinjani, sad se nazivaju Rimljanima. Ako Apion ne priznaje tu vrstu građanskog prava, neka prestane govoriti da je Aleksandrinac. Rođen, kao što sam prije rekao, u dubokoj unutrašnjosti Egipta, kako može biti Aleksandrinac ako ne vrijedi građansko pravo dobiveno na dar, što on traži da se primijeni u našem slučaju? Štoviše, sadašnji gospodari svijeta, Rimljani, jedino su Egipćanima uskratili dobivanje bilo koje vrste građanskog prava.[101] Ipak, Apion je tako plemenit da se, iako sam svojata nešto što mu je bilo uskraćeno, prihvaća krivog optuživanja onih koji su to isto s pravom dobili.

Naime, nije Aleksandar zbog pomanjkanja budućih stanovnika za svoj brižljivo osnivan grad ondje skupio neke naše ljude, nego je tek nakon pažljiva ispitivanja svih, našima zbog njihove vrline i vjernosti udijelio taj počasni dar. Cijenio je naš narod, što potvrđuje i Hekatej kad kaže da je Židovima, zbog obzirnosti i vjernosti koju su mu iskazali, pridodao područje Samarije da ga posjeduju bez plaćanja poreza. Jednako

[100] Seleuk I. Nikator, Aleksandrov vojskovođa i jedan od dijadoha, osnivač dinastije Seleukida.
[101] Preuveličana tvrdnja.

gledište kao Aleksandar o naseljenicima u Aleksandriji imao je i Ptolemej sin Lagov. Povjerio im je tvrđave u Egiptu siguran da će ih vjerno i hrabro čuvati. A kad je htio učvrstiti svoju vlast nad Kirenom i drugim gradovima u Libiji, poslao je skupinu Židova da se ondje nasele. Njegov pak nasljednik Ptolemej zvan Filadelf ne samo da je vratio sve naše ljude koji su kod njega bili zarobljenici nego je i novac često darivao, a imao je i veliku želju, što je najveće priznanje, da upozna naše zakone i pročita knjige sa svetim tekstovima. Doista, uputio je zahtjev da mu se pošalju ljudi koji će za njega prevesti zakon, a brigu da se to točno prepiše nije povjerio slučajno odabranima, nego je za taj posao odredio Demetrija iz Falera, Andriju i Aristeja – Demetrije je bio najobrazovaniji čovjek svoga doba, a druga dvojica njegovi tjelohranitelji.[102] Zacijelo ne bi tako želio upoznati zakone i filozofiju naših otaca da je prezirao ljude koji su ih se držali i da im se nije veoma divio.

(5) Apionu je promaklo da su se kraljevi njegovih[103] predaka Makedonaca, skoro svi po redu, najljubaznije odnosili prema nama. Tako Ptolemej III. zvan Euerget, nakon što je silom zauzeo čitavu Siriju, nije za svoju pobjedu žrtvovao zahvalnice egipatskim bogovima, nego je, stigavši u Jeruzalem, po našem običaju prikazao Bogu mnoge žrtve i posvetio zavjetne darove primjereno svojoj pobjedi. A Ptolemej Filometor i njegova supruga Kleopatra[104] čitavo su svoje kraljevstvo povjerili Židovima, i zapovjednici su cjelokupne njihove vojske bili Židovi Onija[105] i Dositej. Njihova imena Apion ismijava iako bi se zapravo trebao diviti njihovim djelima i, umjesto da se ruga, zahvaliti im što su

---

[102] Podaci su preuzeti iz tzv. *Aristejinog pisma*, anonimnoga grčkog spisa iz 2. st. pr. Kr. Josip ga parafrazira u *Židovskim starinama* (XII., 12 i d.).
[103] To je rečeno ironično.
[104] Ptolemej Filometor VI. (vladao 186-145. pr. Kr.) oženio se za svoju sestru Kleopatru II. 175. pr. Kr.
[105] Grč. *ónos* znači »magarac«.

spasili Aleksandriju za čijeg se građanina izdaje. Jer kad su Aleksandrinci ratovali s kraljicom Kleopatrom i bili u opasnosti da budu uništeni, ta su dvojica isposlovala nagodbu i tako otklonila zlo građanskog rata. No Apion kaže: »Nakon toga Onija na grad povede veliku vojsku dok se ondje nalazio rimski poslanik Termo.« Rekao bih da je pravo i sasvim opravdano postupio, jer Ptolemej zvan Fiskon, nakon što mu je umro brat Ptolemej Filometor, bio je krenuo iz Kirene želeći s prijestolja zbaciti Kleopatru i kraljeve sinove, ne bi li se sam nepravedno domogao kraljevstva. Zbog toga je dakle Onija, protiv njega a za Kleopatru, započeo rat, ne izdajući ni u nevolji vjeru prema prijestolju. A Bog je jasno posvjedočio njegovu pravednost. Naime, iako Ptolemej Fiskon nije prihvatio borbu protiv Onijine vojske, pohvatao je sve Židove u gradu zajedno s njihovim ženama i djecom, te ih gole i okovane stavio pred slonove da ih nasmrt izgaze. I još je za tu svrhu opio životinje. No dogodilo se suprotno od onoga što je bio zamislio. Slonovi ostave pred njih postavljene Židove, a navale na Ptolemejeve prijatelje i mnoge od njih ubiju. Nakon toga Ptolemeju se ukazalo strašno viđenje u kojem mu je bilo zabranjeno da progoni Židove. I kad ga je njegova najdraža konkubina, koju jedni zovu Itakom, a drugi Hirenom, molila da ne počinja takvu bezbožnost, popustio joj je i pokajao se, kako za ono što je već bio učinio tako i za ono što je tek namjeravao učiniti. Stoga su, kako je poznato, aleksandrijski Židovi s pravom na taj dan ustanovili svetkovinu, jer ih je sam Bog tako očito izbavio.[106] Međutim, Apion, koji sve kleveće, prihvatio se optuživanja Židova i zbog rata vođenog protiv Fiskona, iako ih je za to trebao hvaliti.

Dalje, on spominje Kleopatru, posljednju aleksandrijsku kraljicu,[107] nas prekoravajući za to što nam je bila nenaklonjena. No umjesto nas trebao je pokuditi nju,

---

[106] Usp. 3 Mak 5-6, gdje se događaj povezuje s Ptolemejem IV. Filopatorom (221-205. pr. Kr.).
[107] Kleopatra VII. (rođena 69. pr. Kr., vladala 51-30. pr. Kr.). Usp. *Židovske starine,* XV., 89 i d.

ženu koja baš ništa od nepravdi i zlodjela nije zaboravila primijeniti protiv svojih rođaka kao ni protiv svojih supruga, koji su je i voljeli, ni općenito protiv svih Rimljana i njihovih careva, svojih dobročinitelja. Vlastitu je sestru Arsinoju, koja joj ništa nije naudila, ubila u hramu, a iz zasjede je pogubila i brata.[108] Opljačkala je očinske bogove i grobove predaka. Iako je kraljevstvo dobila od prvog Cezara, pobunila se protiv njegova sina i nasljednika. Antonija je pak iskvarila ljubavnim umijećem te ga učinila neprijateljem domovine i nevjernim njegovim prijateljima. Jedne je lišavala kraljevske časti, a druge obmanjivala i navodila na zlodjela. Ali što treba više govoriti, kad je u pomorskoj bitki[109] napustila čak i njega, supruga i oca zajedničkih im sinova, i prisilila ga da preda svoju vojsku i vlast i slijedi nju? A na kraju, kad je Cezar[110] osvojio Aleksandriju, bila je prisiljena zaključiti kako joj je samoubojstvo jedina nada u spas, budući da se prema svima bila pokazala okrutnom i nevjernom. Ako doista, kako kaže Apion, u vrijeme gladi Židovima nije podijelila žito, ne misliš li da bismo se time trebali ponositi?

No nju je stigla zaslužena kazna, a mi Velikog Cezara imamo za svjedoka naše vjernosti koju smo pokazali kada smo mu pružili pomoć protiv Egipćana.[111] I senat sa svojim odlukama i pisma Cezara Augusta potvrđuju naše zasluge. Ta je pisma Apion trebao proučiti te ispitati raznovrsna svjedočanstva načinjena pod Aleksandrom i svim Ptolemejevićima, kao i ona koja su sastavili senat i najveći rimski carevi. A ako Germanik nije mogao podijeliti žito svim stanovnicima Aleksandrije,[112] to je pokazatelj

[108] Radi se o Ptolemeju XV. Usp. *Židovske starine*, XV., 89.
[109] Bitka kod Akcija 31. pr. Kr.
[110] Oktavijan August.
[111] Hirkan i Antipater su 47. pr. Kr. pomogli Gaju Juliju Cezaru u borbama protiv Aleksandrije. Usp. *Židovski rat*, I., 187 i d., *Židovske starine*, XIV., 127 i d.
[112] Tiberijev nećak Germanik posjetio je Aleksandriju 19. posl. Kr.

nerodice i oskudice žita, a ne neke opravdane optužbe protiv Židova. Jer poznato je što su svi carevi mislili o Židovima naseljenima u Aleksandriji. Iako su zakinuti za upravljanje pšenicom kao i ostali Aleksandrinci, najveće povjerenje koje su im nekoć bili ukazali kraljevi dajući im na čuvanje rijeku[113] i čitavu pokrajinu, sačuvali su i carevi prosuđujući da su itekako dorasli toj zadaći.

(6) Ali na ovo Apion kaže: »Kako dakle, ako su građani, ne štuju iste bogove kao Aleksandrinci?« Odgovaram mu: Kako vi, iako ste Egipćani, između sebe vodite veliku i nepomirljivu prepirku o vjeri? Doista, zar ne kažemo da svi vi niste Egipćani, ili ljudi uopće, jer štujete i vrlo brižljivo hranite zvijeri neprijateljske ljudskoj prirodi? S druge strane, naš je narod očito jedan te isti. A ako su među vama Egipćanima tolike razlike u stavovima, što se čudiš ako su oni koji su od drugud došli u Aleksandriju ostali vjerni zakonima ustanovljenima u davnini?

No on nam predbacuje i krivnju za buntovnost. Ako i s pravom zbog toga optužuje aleksandrijske Židove, zašto okrivljava sve nas, gdje god bili, za našu općepoznatu slogu? Međutim, svatko će ustanoviti da su vođe bune bili građani Aleksandrije slični Apionu. Dok su samo Grci i Makedonci imali to građanstvo, nisu dizane nikakve bune protiv nas, dapače, puštali su nas da vršimo drevne svetkovine. No kad se, zbog opće zbrke, među njima pojavilo mnoštvo Egipćana, nemiri su postali uobičajeni. Ipak, naš je narod ostao čist. Dakle, sami su bili uzrokovatelji ove buntovnosti, jer njihov narod nipošto nema ni makedonsku postojanost, ni grčku razboritost, nego, dakako, slijedi sve loše egipatske običaje i odaje se starom neprijateljstvu protiv nas.

[113] Vjerojatno se misli na čuvanje istočnog dijela delte Nila kod Peluzija. Usp. *Židovski rat,* I., 175.

Ono što nama pokušavaju predbacivati zapravo je okrenuto protiv njih. Većina njih ne posjeduje aleksandrijsko građansko pravo na pravilan način, iako tuđincima zovu one za koje se zna da su tu povlasticu isposlovali od vladara. Građansko pravo Egipćanima, čini se, nije udijelio nijedan kralj, niti sad ikoji od careva. A nas je Aleksandar u nj uveo, kraljevi ga uvećali, a Rimljani odlučili zauvijek čuvati.

Stoga nas je Apion pokušao klevetati što ne podižemo kipove careva, kao da oni to ne znaju ili trebaju Apiona da ih brani; puno bi bolje bilo da se čudio velikodušnosti i umjerenosti Rimljana, koji svoje podanike ne prisiljavaju kršiti vlastite zakone, nego primaju časti onako kako ih je onima koji ih prinose zakonito i pravo davati. Naime ne gode im časti koje se prinose pod prisilom i nasiljem. Tako Grci i neki drugi vjeruju da je dobro podizati kipove; uopće, rado slikaju likove svojih očeva, supruga, djece, neki podižu kipove i ljudima s kojima nemaju nikakve veze, a drugi to čine za omiljene robove. Što je, dakle, čudno ako tu čast ukazuju i prvacima i vladarima? S druge strane, naš zakonodavac je, ne što bi proročki odredio da se ne smije iskazivati časti rimskoj moći, nego takoreći iz prezira prema stvari ni Bogu ni ljudima korisnoj, zabranio izrađivati kipove, kako ikojeg stvorenja, tako pogotovo Boga koji je, kao što se kasnije pokazuje, nestvoren. No nije zabranio da se drugim častima, manjim od onih namijenjenih Bogu, štuju dobri ljudi. Takvim počastima mi uzvisujemo i rimske careve i narod. Za njih prinosimo neprestane žrtve, i ne samo da ih slavimo svakodnevno[114] na zajednički trošak svih Židova nego, dok nikakve druge žrtve ne vršimo kao zajednica, čak ni za kraljevsku obitelj,[115] carevima udruženi iskazujemo tu osobitu čast koju ne

[114] Usp. *Židovski rat*, II., 197.
[115] Usp. Ezr 6, 10.

dajemo nijednom drugom čovjeku. Neka ovo sve bude dovoljan odgovor Apionu za ono što je rekao o Aleksandriji.

(7) A čudim se i onima koji su ga opskrbili takvim podacima, to jest Posidoniju[116] i Apoloniju Molonu. Oni nas s jedne strane optužuju što ne štujemo iste bogove kao drugi, a s druge ne misle da čine išta bezbožno ako lažu i sastavljaju nepriličnе pogrde o našem hramu; dok je časnim ljudima daleko najveća sramota iz kojeg god razloga lagati, a pogotovo ako se radi o hramu glasovitom kod svih ljudi i tako silne svetosti.

Apion se drznuo izjaviti da su u tom svetištu Židovi smjestili magareću glavu i da ju časte i slave s velikim štovanjem, te tvrdi da je to bilo tajno dok nije Antioh Epifan opljačkao hram i našao tu glavu načinjenu od zlata, vrijednu mnogo novaca. Nato ću, dakako, prvo reći da jedan Egipćanin, sve da je takvog nečeg i bilo kod nas, to nikako nije smio napadati, jer magarac nije ništa gori od sokolova,[117] jaraca i drugih životinja koje su kod njih bogovi. Zatim, kako nije shvatio da činjenice viču usuprot njegovoj nevjerojatnoj laži? Naime, uvijek smo se koristili istim zakonima u kojima beskrajno ustrajemo, i kad su naš grad, kao i druge, uzdrmali različiti udesi, kad su Antioh Pobožni, Pompej Veliki, Licinije Kras,[118] i nedavno Tit Cezar, kao ratni pobjednici zauzeli hram, nisu ondje našli ništa takvo, nego najčišću pobožnost, u kojoj nema ničega o čemu se ne bi moglo drugima pričati. A da Antioh hram nije opljačkao ni sa kakvim opravdanim razlogom, nego da je u nj ušao zbog oskudice novca, iako nije bio neprijatelj, i napao nas, svoje saveznike i prijatelje, i da ondje nije našao ništa vrijedno izrugivanja, svjedoče

---

[116] Posidonije iz Apameje (2/1. st. pr. Kr.), grčki stoički filozof i povjesničar, prijatelj Pompeja i Cicerona.
[117] Latinski prevoditelji su vjerojatno grčku riječ *ho iktín* (sokol) zamijenili za riječ *he íktis* (afrički tvor, lat. *furo*). Naime, dok se tvorovi u drevnom Egiptu nisu štovali, sokol je bio općepoznati simbol boga Horusa.
[118] Marko Licinije Kras, upravitelj Sirije 54-53. pr. Kr. Usp. *Židovske starine*, XIV., 105 i d.

mnogi cijenjeni povjesničari. Polibije Megalopolit, Strabon Kapadočanin, Nikolaj iz Damaska, Timagen,[119] kroničar Kastor, Apolodor,[120] svi kažu da je Antioh zbog oskudice novca prekršio savez sa Židovima i opljačkao njihov hram pun zlata i srebra. To je Apion trebao razmotriti, da nije imao srce magarca i besramnost psa koji se kod njegovih zemljaka običavaju štovati. Njegova laž čak nema nikakvog temelja. Mi magarcima ne pripisujemo nikakvu čast ni moć, kako to čine Egipćani s krokodilima i ljuticama kad ljude koje ove ugrizu ili krokodili ugrabe smatraju sretnima i dostojnima boga. Kod nas su magarci ono što i kod drugih razumnih ljudi: nose teret koji im se natovari, i ako uđu u dvorišta i jedu, ili ne dovrše put koji im je zadan, primaju veoma mnogo udaraca, dakako, kao pomagači potrebni u poslovima i poljoprivredi. Dakle, ili je Apion bio najgluplji od svih koji sastavljaju izmišljene priče, ili samo nije mogao izvršiti ono što je započeo, kad nijedna pogrda protiv nas ne može proći.

(8) Dodao je i drugu priču punu kleveta protiv nas, preuzetu od Grka. O tome će biti dovoljno reći da oni koji se prihvate govorenja o pobožnosti trebaju dobro znati kako je manje svetogrđe ući u nedopuštena mjesta u hramu nego izmišljati opake riječi protiv svećenika. No ti su autori više nastojali braniti bezbožnog kralja nego pravo i istinito pisati o našim običajima i hramu. Želeći naime podržati Antioha i prikriti njegovu nevjeru i svetogrđe, kojim je oštetio naš narod zbog svoje oskudice novca, lažno su nas optužili i za ono što ću sada reći. Antioh je, kaže Apion kao glasnogovornik drugih, u hramu našao počivaljku i čovjeka kako na njoj leži, i pred njim postavljen stol pun jela od morskih, zemaljskih i krilatih stvorenja, čime je taj čovjek bio zapanjen. On ulazak kralja

---

[119] Timagen (1. st. pr. Kr./ 1. st.), grčki povjesničar iz Aleksandrije.
[120] Apolodor iz Atene (2. st. pr. Kr.), grčki gramatičar, autor djela filološke, historijske i teološke tematike.

odmah pozdravi s velikim poštovanjem kao nešto što će mu donijeti najveće olakšanje, te je pao pred njegove noge i pruživši desnicu zamolio za slobodu. A kad je kralj zapovjedio neka se pouzda u nj i kaže tko je, zašto ondje boravi i zbog čega ta njegova hrana, čovjek s uzdahom i suzama jadikujući ispriča svoju nevolju. Reče, kaže Apion, da je Grk, i da su ga, dok je putovao po pokrajini da zaradi za život, iznenada oteli strani ljudi i odveli u hram. Ondje je zatvoren i sklonjen od tuđih pogleda, ali se tovi gozbama pripravljenim na svakojake načine. I najprije su ga te neočekivane povlastice prevarile i donijele mu radost, zatim sumnju, poslije zabrinutost. Napokon je, nakon što je pitao službenike koji su mu pristupali, doznao za neizrecivo jezovit židovski zakon zbog kojega ga hrane. To oni čine svake godine u određeno vrijeme. Uhvate stranca Grka i tove ga godinu dana, a zatim ga odvedu u neku šumu i ubiju, dok njegovo tijelo žrtvuju po svojim običajima i kušaju njegovu utrobu. Pri žrtvovanju polažu zakletvu da će održavati neprijateljstva protiv Grka, a onda ostatke pogubljenog čovjeka bacaju u neku jamu. Apion zatim kaže da je zatvoreni Grk rekao kako mu je ostalo samo nekoliko dana života i da je zamolio kralja da ga, ako se boji grčkih bogova i ako želi spriječiti židovsku urotu protiv njegove krvi, oslobodi nevolje u kojoj se našao.

Takva je priča ne samo puna svakakvih elemenata tragedije nego je i prožeta okrutnom besramnošću. Ona ipak ne oslobađa Antioha od svetogrđa, kako su mislili oni koji su to napisali da mu ugode. Naime, nije očekivao nešto takvo kad je ulazio u hram, već je, kako kažu, to pronašao ne nadajući se. Bio je, dakle, od svoje volje nepravedan, opak i ništa manje bezbožan, koliko god bilo obilje laži, koje je samo po sebi veoma lako spoznati. U zakonima se, poznato je, ne razilazimo samo s Grcima nego i s mnogim drugima, a ponajviše s Egipćanima. Koji od njih u neko vrijeme nisu posjetili našu

zemlju? Zašto bismo baš samo protiv Grka obnavljali urotu prolijevanjem krvi? Ili kako je moguće da se na ove žrtve skupe svi Židovi i da za tolike tisuće dostaje utrobe za kušanje, kao što kaže Apion? Ili zašto pronađenog čovjeka, tko god on bio, nije zapisao po njegovom imenu, ili kako ga kralj nije u trijumfu odveo u svoju domovinu, iako je to čineći mogao steći glas pobožnog čovjeka i silnog prijatelja Grka te dobiti opću podršku protiv mržnje Židova? Ali to propuštam. Naime, nerazumne ne treba pobijati argumentima nego činjenicama.

Svi koji su vidjeli zdanje našeg hrama znaju kakav je bio i kako se njegovu čistoću zbog ograničenog kretanja nije moglo povrijediti. Četiri je trijema imao uokrug, i od njih se svaki čuvao po posebnom pravilu. Tako je u vanjski bilo dopušteno ulaziti svima, čak i strancima; jedino se ženama za vrijeme mjesečnice zabranjivao pristup. U drugi su trijem mogli ući svi Židovi i njihove supruge kad su bile čiste od svake prljavštine; u treći svi čisti i očišćeni židovski muškarci; u četvrti svećenici odjeveni u svećeničke haljine; a u svetište samo veliki svećenici ogrnuti svojim haljinama. Tolika je oko svega bila briga za pobožnost da je bilo točno određeno u koje sate svećenici ulaze. Ujutro kad se hram otvorio, trebali su ući i prinijeti uobičajene žrtve, i u podne opet, dokad se hram zatvarao. Napokon, nikakva posuda nije se smjela unositi u hram, nego su u njemu bili smješteni samo žrtvenik, stol, kadilo i svijećnjak, što je sve navedeno i u zakonu. I ništa više, niti su se ondje odvijali nekakvi neizrecivi tajni obredi, niti se unutra posluživalo ikakvo jelo. Sve to svjedoči čitav narod i jasno se pokazuje načinom djelovanja svećenika u hramu. Naime, iako postoje četiri svećenička roda, i od tih rodova svaki ima preko pet tisuća ljudi, ipak dužnost vrše naizmjence po određenim danima. Kad jedni svećenici završe, dolaze drugi da nastave sa žrtvama i, skupivši se u hramu u podne,

preuzimaju od prethodnika hramske ključeve i sve posuđe na broj. Ništa se od pića i jela nije unosilo u hram. Takvo što zabranjeno je nositi i na žrtvenik, izuzme li se ono što je namijenjeno žrtvovanju.

Što, dakle, da kažemo nego da je Apion bez ikakva istraživanja navedenoga iznio neprovjerene priče? Ali to je sramotno. Naime, nije li kao učenjak obećao iznositi pravo povijesno znanje? Iako je on dobro znao za pobožne obrede u našem hramu, nije ih spomenuo, već je izmislio otimanje nekog Grka, neopisivu hranu, bogatstvo sjajnih jela, robove koji ulaze onamo kamo ni najodličnijim Židovima nije bilo dopušteno ući osim ako su bili svećenici. Tu se radi o najvećoj mogućoj bezbožnosti i svojevoljnoj laži, izmišljenoj da zavede one koji ne žele odgonetati istinu. Dakako, autori su spomenutih jezivih strahota imali za cilj raspiriti mržnju prema nama.

(9) I opet nas ismijava kao izuzetno praznovjeran narod, a svoju priču pripisuje Mnaseji. Kaže kako je ovaj pripovijedao da je za dugotrajnog židovsko-idumejskog rata u nekom idumejskom gradu po imenu Dorii[121] živio štovatelj Apolona po imenu Zabid, te da je on došao k Židovima i obećao im da će im predati dorijskog boga Apolona, to jest da će bog doći u naš hram ako se svi udalje. Pošto su svi Židovi povjerovali, Zabid je načinio nekakvu drvenu napravu, postavio je oko sebe, metnuo u nju tri reda svjetiljki i šetao tako da se onima koji su daleko stajali činilo kao da zvijezde putuju po zemlji. Zbunjeni neočekivanim prizorom Židovi su ostali podalje stajati, dok je Zabid krišom ušao u hram i otrgnuo zlatnu magareću glavu, tako je naime autor dosjetljivo napisao, te se brzo vratio u Doru.

Ne bismo li mi mogli reći kako Apion pretovaruje magarca, to jest sebe, toliko da

[121] Idumejski grad na koji se ovdje misli jest Adora, smještena jugozapadno od Hebrona.

se ovaj savio od naklapanja i laži? Naime, piše o nepostojećim mjestima i ne poznajući gradove krivo ih smješta. Jer Idumeja, koja se nalazi uz Gazu, graniči s našom zemljom, i u njoj nema grada Dore. Dakako, grad u Fenikiji, kod gore Karmela, zove se Dora, ali nema nikakve veze s Apijanovim ludorijama; od Idumeje je udaljen četiri dana hoda. I zašto nas još optužuje da nemamo iste bogove kao drugi ako su naši očevi tako lako povjerovali da će im doći Apolon i mislili da ga vide kako sa zvijezdama šeće po zemlji? Očito da nikad prije nisu vidjeli svjetiljku, oni koji slave tolike znamenite svetkovine svjetlosti.[122] Nego, nitko ga od tolikih tisuća nije susreo dok je šetao zemljom, a zidine je zatekao bez stražara iako je bio rat. Propuštam ostalo – no hramska su vrata bila visoka šezdeset lakata, a široka dvadeset,[123] sva pozlaćena, gotovo čekićem kovana.[124] Svakoga dana zatvaralo ih je ne manje od dvjesto ljudi[125] i bilo je zabranjeno ostaviti ih otvorenima. A onaj ih je bakljonoša, pretpostavljam, lako sam otvorio i otišao s magarećom glavom. Da li nam ju je on tako opet vratio ili ju je sam Apion uzeo i metnuo unutra da bi je potom Antioh našao za potrebe njegove druge priče?

(10) Također, izmišlja da se mi zaklinjemo Bogom koji je stvorio nebo, zemlju i more da nećemo biti prijazni ni prema kojem strancu, a osobito ne prema Grcima. Kad već izmišlja, trebao je reći da nećemo biti prijazni ni prema kojem strancu, a osobito ne prema Egipćanima. Tako bi naime ovo o zakletvi povezao sa svojim početnim izmišljotinama – da su naše očeve njihovi egipatski rođaci bili protjerali ne zbog pokvarenosti nego zbog nesreća koje su ih snašle. Inače, od Grka smo više odvojeni

[122] Osobito Blagdan sjenica i Hanuku. Usp. *Židovske starine*, XII., 325.
[123] Usp. i *Židovski rat*, V., 202.
[124] Želi se istaknuti masivnost vrata.
[125] Usp. *Židovski rat*, VI., 293.

prostorom nego načinom života, tako da prema njima ne osjećamo ni neprijateljstvo ni zavist. Naprotiv, mnogi su od njih odlučili prijeći na naše zakone. Neki su ustrajali, a neki su se, nedovoljno postojani, opet odmetnuli. I nitko od njih nikad nije rekao da je čuo kako se netko od nas onako zakleo. Čuo je to, kako se čini, jedino Apion. Jer upravo on je bio taj koji je tu zakletvu smislio.

(11) Svakako se treba diviti Apionu zbog njegove velike pameti i vezano uz ono što ću sada reći. Dokaz da se mi ne koristimo pravednim zakonima i da Boga ne štujemo kako dolikuje, po njemu je to što ne vladamo, nego više služimo sad ovim sad onim narodima, kao i to što su naš grad snašle neke nesreće. Očevidno su Egipćani navikli oduvijek vladati vrlo silnim gradom, a ne služiti Rimljanima! Premda bi se čak i pojedini od Rimljana uzdržali od takvog bahaćenja. U drugih naroda nema čovjeka koji ne bi rekao da je Apion taj zaključak izgovorio upravo protiv samoga sebe. Rijetkima je bilo moguće da dočekavši povoljan trenutak dođu do vlasti, a i njih su promjene opet prisilile da služe tuđincima; većina je naroda često podvrgnuta drugima. Dakle Egipćani su jedini, zbog toga što su se, kako kažu, bogovi sklonili u njihovu zemlju i spasili se preuzevši obličja zvijeri, dobili poseban dar da ne budu podanici nijednom od osvajača Azije i Europe, oni koji od postanka svijeta nisu imali nijedan dan slobode, čak ni pod domaćim vladarima. Ne bih im predbacivao kako su se prema njima odnosili Perzijanci, ne samo jednom nego često razvaljujući im gradove, rušeći hramove, koljući stvorenja koja su smatrali bogovima. Naime, nije dolično oponašati neukost Apiona, kome nisu pale na pamet nesreće ni Atenjana, ni Lakedemonjana – za potonje svi kažu da su najhrabriji od Grka, a za prve da su najpobožniji. Prelazim preko nesreća koje su u životu pretrpjeli kraljevi

proslavljene pobožnosti [od kojih je jedan bio Krez]. Prelazim preko spaljene atenske akropole, efeškog hrama, delfijskog, tisuću drugih. Nitko to nije predbacio žrtvama, nego počiniteljima. A pojavio se naš novotarski tužitelj Apion, zaboravivši na iste nesreće svojeg Egipta. Dakako, oslijepio ga je mitski egipatski kralj Sesostris.[126]

A mi, ne bismo li mogli spomenuti naše kraljeve, Davida i Salomona, koji su pokorili mnoge narode? Pa ipak ih izostavimo. Recimo samo da ono što je svima poznato Apion ne zna, naime da su Egipćani ništa se ne razlikujući od robova služili Perzijancima i sljedećim vladarima Azije, Makedoncima, a mi smo slobodni još i okolnim gradovima vladali oko sto dvadeset godina,[127] do vremena Pompeja Velikog. I kad su svi kraljevi iz cijeloga svijeta zaratili protiv Rimljana, jedino su im naši zbog svoje vjernosti ostali prijatelji i saveznici.

(12) Ali, kaže Apion, mi nismo dali izvanredne ljude, kao što su izumitelji nekih umijeća ili izuzetni mudraci. Pa navodi Sokrata, Zenona, Kleanta[128] i druge takve. Zatim, najčudnije od svega rečenog, uključuje tu i samog sebe te slavi Aleksandriju što ima takvog građanina. Zaista, trebao je sam sebe za svjedoka, jer svi drugi smatrali su ga pokvarenim lakrdijašem, nakaradnog i života i djela, tako da bi se s pravom moglo žaliti Aleksandriju da se njime ponosila. Inače, oni koji čitaju moju *Staru povijest* znaju za naše glasovite ljude koji zaslužuju dobiti jednake pohvale kao prije spomenuti.

[126] Prema predaji Sesostris i njegov sin Feron bili su slijepi.
[127] Trebalo bi stajati »oko 80 godina« (100 manje 20), jer je toliko razdoblje proteklo od oslobođenja od vlasti Seleukida (142. pr. Kr.) do Pompejeva ulaska u Jeruzalem (63. pr. Kr.). Usp. 1 Mak 13, 41.
[128] Zenon iz Kitija (335-263. pr. Kr.) je bio osnivač i vođa stoičke škole, a Kleant iz Asosa (331-232. pr. Kr.) njegov učenik i nasljednik.

(13) Ostalo napisano u optužbi možda bi bolje bilo ostaviti bez odgovora, tako da Apion sam bude tužitelj sebe i drugih Egipćana. Naime predbacuje da žrtvujemo domaće životinje i ne jedemo svinjetinu te ismijava obrezivanje stidnog uda. Dakako, običaj klanja domaćih životinja zajednički je i svim drugim ljudima, pa je Apion, prekoravajući one koji ih žrtvuju, pokazao da je rodom Egipćanin. Jer da je Grk ili Makedonac, ne bi se srdio. Ovi se naime bogovima zavjetuju žrtvovati hekatombe[129] i prave gozbu od žrtvenih životinja. I nije se zbog toga dogodilo da je svijet ostao bez stoke, kao što se Apion pobojao. No da su se svi poveli za običajima Egipćana, svijet bi ostao bez ljudi a vrvio bi divljim zvijerima, koje ovi smatraju za bogove i stoga brižljivo othranjuju. A da je Apiona netko upitao koje od svih Egipćana smatra najmudrijima i najpobožnijima, jamačno bi se složio da su to svećenici. Naime, govori se da su ovima kraljevi u početku povjerili dvije dužnosti – štovanje bogova i brigu za mudrost. No svi se oni i obrezuju i uzdržavaju od svinjskoga mesa. Također ni od drugih Egipćana nitko bogovima ne žrtvuje svinjetinu. Zar se dakle Apionu pomračio um kada, iako si je zadao nas grditi uime Egipćana, zapravo optužuje njih, koji ne samo što se drže običaja koje on grdi nego su i druge naučili da se obrezuju, kako je rekao Herodot?[130]

Stoga mi se čini da je zbog pogrđivanja zakona svojih otaca Apion opravdano platio primjerenu kaznu. Budući da mu se zagnojilo područje stidnog uda, morao je biti obrezan, a kako obrezivanje nije ništa koristilo već se razvila gangrena, umro je u strašnim mukama. Razumni se ljudi trebaju brižljivo držati svojih zakona o pobožnosti, a tuđe ne grditi. A on je od svojih pobjegao, a o naše lažima napao. Takav je bio završetak Apionovog života, i tu neka bude kraj mojeg pripovijedanja o njemu.

---

[129] Hekatomba (grč. *hekatón* »sto«, *bûs* »govedo«), žrtva od sto volova ili bikova, ili općenito velika svečana javno prinošena žrtva.

[130] Usp. str. NAKON PRIJELOMA UPIŠI

(14) Budući da i Apolonije Molon i Lizimah i neki drugi, dijelom iz neznanja a većinom iz zlobe, o našem zakonodavcu Mojsiju i o njegovim zakonima govore nepravedno i neistinito, njega ocrnjujući kao podmuklog varalicu, a za zakone tvrdeći kako nas ne uče nikakvoj vrlini nego samo zloći, želim ukratko progovoriti o ustavu naše zajednice, u cjelini i po dijelovima, koliko budem mogao. Mislim da će tad biti jasno da imamo zakone koji najbolje potiču pobožnost, međusobno zajedništvo, čovjekoljublje prema svima, i još pravednost, postojanost u naporima i preziranje smrti. A one koji se namjere na ovo što sam napisao, molim da čitaju bez zavisti. Naime, ne kanim napisati hvalospjev svojem narodu, nego smatram da najumjesnija obrana od onih koji protiv nas iznose velik broj lažnih optužbi dolazi od zakona po kojima oduvijek živimo. Osobito stoga što Apolonije optužbe nije iznio najedanput kao Apion, nego ih je rasuo po cijelom svojem djelu. Sad nas grdi kao bezbožne čovjekomrsce, sad nam opet predbacuje kukavičluk. Na gdjekojem nas mjestu pak optužuje za drskost i bezumlje, a kaže i da smo najnedarovitiji od barbara i da zato jedini čovječanstvo nismo zadužili nikakvim otkrićem. Smatram da će sve to biti glatko pobijeno ako se ono što nam je preko zakona naloženo i što mi brižljivo vršimo pokaže suprotnim prije navedenom. Budem li prisiljen podsjetiti na protivne zakone kod drugih, za to su krivnju dužni snositi oni koji naše zakone kao lošije žele uspoređivati sa svojima. Smatram da oni više neće moći govoriti niti da mi nemamo te zakone, od kojih ću glavne citirati, niti da svojim vlastitim zakonima nismo privrženi više od svih drugih.

(15) Nakon ove kratke digresije prvo bih rekao da se oni koji teže zajednici reda i zakona i koji su je prvi uveli, s pravom mogu smatrati po uljuđenosti i urođenom daru vrjednijima od onih koji žive bez reda i zakona. Doista, svi pokušavaju svoje uredbe smjestiti u najdrevnija vremena, kako se ne bi činilo da su oponašali druge, već da su sami drugima pokazali kako se živi po zakonu. Budući da je to tako, vrlina je zakonodavca da uvidi što je najbolje i da u zakone koje uvodi uvjeri one koji će se njima koristiti, a vrlina naroda da ustraje u svim odlukama i ni u čemu ih ne mijenja ni u blagostanju ni u nesrećama.

Kažem, dakle, da je naš zakonodavac najstariji od svih igdje ikad spominjanih. U usporedbi s njim, Likurzi, Soloni i Zaleuk, zakonodavac Lokrana, i svi koje Grci cijene, kao da su rođeni jučer ili prekjučer. Pa ni sama riječ »zakon« kod drevnih Grka nije bila poznata. Svjedok je Homer koji je nije upotrijebio nigdje u svojem pjesništvu.[131] Naime, u njegovo vrijeme nije ni bilo zakona, nego su se narodne mase upravljale po nekim neodređenim uputama i po zapovijedima kraljeva. I dugo vremena poslije njega nastavile su se držati nepisanih običaja, mnoge od njih mijenjajući prema okolnostima. A naš zakonodavac, koji je najstariji – a to očevidno priznaju i oni koji inače u svemu govore protiv nas – pokazao se najboljim vođom i savjetnikom narodnih masa. Obuhvativši zakonom čitavo uređenje njihova života, uvjerio ih je da ga prihvate i osigurao da ga zauvijek postojano čuvaju.

(16) Razmotrimo njegovo prvo veličanstveno djelo! Kad su naši preci napustili Egipat i odlučili se vratiti u domovinu, on je sa sobom poveo na tisuće njih i kroz mnoge ih bezizlazne situacije doveo na sigurno. Naime, trebalo je i da prevale veliku bezvodnu

[131] Riječ *nómos* »zakon« pojavljuje se najprije kod Hesioda.

pješčanu pustinju, i da pobjede neprijatelje, i da boreći se ujedno sačuvaju žene, djecu i zaplijenjenu stoku. U svemu je tome bio najbolji zapovjednik, najmudriji savjetnik i najpouzdaniji zaštitnik. A iako je osigurao da mu sav narod bude podvrgnut i postigao da mu se u svemu pokorava [prema zapovijedi], nije to okrenuo ni na kakvu osobnu dobit. U onom trenutku kada si vođe prisvajaju moći i neograničenu vlast a narodne mase navikavaju živjeti u potpunom bezakonju, on je, iako je došao do moći, držao da treba biti pobožan i dati ljudima cijeli sustav dobrih zakona. Smatrao je da će tako sam najbolje pokazati svoju vrlinu i osigurati najtrajniju dobrobit onima koji su ga učinili vođom. Budući da je imao tako plemenitu nakanu i postigao tako velika djela, s pravom je smatrao da ima Boga za vođu i savjetnika. Uvjerivši prvo sebe da sve čini i promišlja po Njegovoj volji, mislio je da to shvaćanje nadasve treba usaditi narodu. Naime, oni koji su uvjereni da Bog promatra njihove živote, ne dopuštaju si nikakav grijeh. Takav je dakle bio naš zakonodavac, ni varalica ni bezumnik kako ga nepravedno grdeći zovu, nego onakav kakvi su, prema samohvalisavim tvrdnjama Grka, bili Minos i drugi zakonodavci nakon njega. Jedni su od njih[132] zakone pripisivali Zeusu, a drugi[133] ih prišivali Apolonu i njegovom delfijskom proročištu, bilo smatrajući da je uistinu tako, bilo jer su mislili da će tako lakše steći povjerenje. A tko je najbolje uredio zakone i postigao najtočniju predodžbu o Bogu, valja spoznati iz uspoređivanja samih zakona. Sad, dakle, treba govoriti o tome.

Beskrajne su razlike u pojedinostima običaja i zakona ako se cijeli svijet uzme u obzir. Općenito bi se moglo reći da su neki narodi vlast u državi dali monarsima, drugi oligarsima, a ostali narodnim masama. Naš zakonodavac nije slijedio ni jedno od toga,

[132] Npr. Minos.
[133] Npr. Likurg.

nego je, kako bi rekao netko prisiljen da to svede na jednu riječ, teokraciju postavio za državno uređenje, predavši vlast i moć Bogu. Uvjerivši sve da se okrenu prema Njemu kao ishodištu svih dobara, onih koja su zajednička svim ljudima kao i onih koja su Židovi sami za sebe izmolili u nevoljama, te da od Njega nije moguće sakriti nijedan čin ni tajni naum, prikazao ga je kao jednog, nestvorenog i za vječno vrijeme nepromjenjivog, ljepotom većeg od svake smrtne zamisli, nama spoznatljivog po snazi ali nedokučivog po biću.

Da su najmudriji od Grka naučili tako razmišljati o Bogu jer im je naš zakonodavac za to pružio osnovu, sada propuštam obrazlagati. Napominjem tek da uvelike svjedoče kako su ta načela lijepa i dolična Božjoj prirodi i veličanstvenosti. Doista, i Pitagora, i Anaksagora, i Platon, i stoički filozofi nakon njega, gotovo svi čini se da su tako razmišljali o Božjoj prirodi. Ali dok se oni, filozofirajući za malobrojne, nisu usudili svoje pravo mišljenje iznijeti pred narodne mase već zahvaćene krivim predodžbama, naš je zakonodavac, djelima potvrđujući svoje riječi, ne samo uvjerio svoje suvremenike nego je i svim njihovim budućim potomcima usadio čvrstu vjeru o Bogu. A razlog je tomu što je njegovo zakonodavstvo zbog svoje naravi uvijek za sve upotrebljivo i što je kudikamo bolje od drugih. Naime, nije on pobožnost učinio dijelom vrline nego različite vrline dijelom nje – mislim na pravednost, umjerenost, postojanost, međusobnu slogu građana u svemu. Sva naša djela, zanimacije i sve riječi proistječu iz pobožnosti prema Bogu. Ništa od toga nije ostavio nepropitanim ni neodređenim.

Dva su načina svekolikog odgoja i izgrađivanja ćudoređa: jedan je poučavanje riječima, a drugi vježbanje u ćudoređu. Ostali su se zakonodavci razišli u mišljenjima i izabrali jedno od toga, što se kome više sviđalo, zanemarivši ono drugo. Tako su

Lakedemonjani i Krećani odgajali navikama, ne riječima, a Atenjani i skoro svi ostali Grci zapovijedali su preko zakona što treba ili što ne treba činiti, ali se nisu brinuli da na to ljude priviknu kroz praksu.

(17) Naš je zakonodavac, međutim, vrlo pažljivo spojio oba ta načina. Nije ostavio da vježbanje u ćudoređu bude nijemo niti je pustio da riječ iz zakona bude neizvršavana, nego je odredio, počevši odmah od prvog odgoja i života kod kuće, da ništa, pa ni ono najneznatnije, ne bude ostavljeno izboru i željama pojedinaca. Tako je on i za hranu, koje se treba odreći a koju uzimati, i za stupanje u zajednicu, i za marljiv rad, a potom i za odmor, postavio zakon kao pravilo i mjerilo, da pod njim kao pod ocem i gospodarom živeći ništa svojevoljno i iz neznanja ne griješimo.

Za neznanje nije ostavio izgovora, već je odredio da zakon bude najljepši i najvažniji predmet učenja, ne tako da se odsluša samo jednom ili dvaput ili nekoliko puta, nego zapovjedi da se ljudi svaki tjedan, ostavivši druge poslove, skupe radi slušanja zakona i točno ga nauče napamet. To su, čini se, svi drugi zakonodavci zanemarili.

(18) Većina je ljudi toliko udaljena od življenja po svojim zakonima da ih gotovo ni ne poznaje. Tek kad se o njih ogriješe, od drugih saznaju da su prekršili zakon. I oni kod njih koji obnašaju najveće i najviše dužnosti priznaju svoje neznanje. Naime, za nadglednike upravnim poslovima postavljaju one koji su ih uvjerili da su vješti zakonima. A kod nas koga god da se upita za zakone, lakše bi sve njih nabrojao nego izgovorio vlastito ime. Jer kako ih odmah od pojave prve svijesti učimo napamet, imamo ih takoreći urezane u dušama. Prekršitelj je rijetkost, a dobiti oprost od kazne nemoguće.

(19) To je, više od svega, zaslužno za našu zadivljujuću slogu. Naime, kad imaju jednu i istu predodžbu o Bogu i kad se načinom života i običajima međusobno nimalo ne razlikuju, ljudi ostvaruju najljepši sklad među sobom. Jedino kod nas neće se čuti međusobno različita stajališta o Bogu, kakva kod drugih često iznose ne samo pojedinci iz prostoga svijeta obuzeti prolaznom strašću nego i neki drski filozofi. Jedni su se prihvatili dokazima ukidati čitavo Božje biće, a drugi mu odriču brigu za ljude. Kod nas pak ni u načinu života neće se vidjeti razlika, nego svi žive i postupaju podjednako, prema jedinstvenom načelu o Bogu, koje je u skladu sa zakonom i koje kaže da On sve nadgleda. I doista, i od naših žena i slugu čut će se da prilikom svakog djelovanja u životu treba težiti za pobožnošću.

(20) Odatle proizlaze i optužbe nekih kako ne dajemo nikakve izumitelje ni u djelima ni u riječima. Općenito, ostali smatraju da je dobro ne ustrajati ni u jednom od očinskih običaja, a onima koji ih se usude kršiti priznaju osobitu mudrost. Mi naprotiv držimo da je jedina mudrost i vrlina niti činiti niti imati na umu uopće išta protivno onom što je od starine zakonom određeno. Baš to bi s pravom moglo poslužiti kao dokaz da je zakon donesen na najbolji način. Iskustvo naime dokazuje da ono što nije tako načinjeno kasnije treba popravljati.

(21) Nama koji smo uvjereni da je zakon postavljen u davnini po Božjoj volji bilo bi bezbožno ne čuvati ga. Što bi tko iz njega mogao izbaciti? Što bi ljepše mogao pronaći, ili od drugih kao bolje preuzeti? Zar čitavo uređenje ustava? Koje bi bilo ljepše ili

pravednije od onoga koje postavlja Boga za gospodara svega, koje svećenicima povjerava da zajedno upravljaju najvažnijim poslovima, a najvišem velikom svećeniku predaje vlast nad ostalim svećenicima? Njih zakonodavac za visoku čast nije odredio zbog bogatstva niti nekih drugih slučajnih prednosti, nego je službu Božju kao najvažniju dužnost povjerio ponajviše onima od svoga naraštaja koji su ostale nadvisivali darom uvjeravanja i razboritošću. A to je uključivalo i veliku brigu za zakon i druge poslove. Naime, svećenici su postavljeni za nadzornike svega, suce u sporovima i kažnjavatelje osuđenih.

(22) Koja bi vlast bila svetija od ove? Koja čast Bogu primjerenija od one kad je sav narod pripremljen za pobožnost, a posebna briga za to povjerena svećenicima, i kad se upravljanje cijelom državom može usporediti s održavanjem neke svetkovine? Ono što drugi nazivaju misterijama i svetkovinama i što vršeći jedva nekoliko dana ne mogu čuvati, to mi s užitkom i nepokolebljivom odlučnošću čuvamo kroz čitav život.

A koje su to zapovijedi i zabrane? Jednostavne su i lako razumljive. Prvom se smatra ona koja govori o Bogu. Bog posjeduje svemir, savršen i blažen, sam sebi i svemu dostatan. On je početak, sredina i kraj svega, po djelima i milostima vidljiv i očitiji od bilo čega drugoga, a oblikom i veličinom za nas neopisiv. Svaki materijal za izradu njegove slike, ma kako skupocjen bio, nedostatan je, a svaka umjetnost koja ima namjeru prikazati ga, neumješna. Ništa slično njemu nismo vidjeli, niti zamišljamo, i grijeh je nagađati. Gledamo njegova djela: svjetlost, nebo, zemlju, sunce, vode, živa bića koja se množe, rast plodova. To je učinio Bog – ne rukama, ne s mukom, ne trebajući pomagača, nego su sve te ljepote nastale jednostavno njegovom voljom. Njega treba štovati trudeći se oko vrline. Taj je način štovanja Boga najsvetiji.

(23) Jedan hram jednoga Boga – naime svemu je uvijek drago ono što mu je slično – zajednički svima, Boga koji je zajednički svima. Njega će svagda služiti svećenici, a vođa će im uvijek biti onaj koji je prvi po rodu. On će sa susvećenicima žrtvovati Bogu, čuvati zakone, suditi u prijepornim stvarima, kažnjavati dokazane krivce. Tko ga ne posluša pretrpjet će kaznu kao da je zgriješio protiv Boga. Žrtve ne prinosimo u pijanstvu – to je Bogu odbojno – nego u trezvenosti. I kod žrtava se prvo treba moliti za opće dobro, a tek onda za sebe. Jer rođeni smo za zajednicu, i tko nju stavlja ispred vlastitog probitka, Bogu je posebno mio. A molitva Bogu neka bude ne za to da nam dadne dobro – naime već ga je dao od svoje volje i svima stavio na raspolaganje – nego da ga možemo prihvatiti i, kad ga primimo, da ga sačuvamo. Kod žrtava zakon propisuje čišćenje nakon pogreba, nakon rođenja, nakon spolnog odnosa sa ženom i u mnogim drugim slučajevima.[134]

(24) A koji su zakoni o ženidbi? Zakon poznaje jedino spolni odnos koji je prirodan, onaj sa ženom, i to samo ako za svrhu ima stvaranje djece. A spolni odnos muškaraca s muškarcima mu je ogavan, i ako ga se tko prihvati, kazna je smrt.[135] Nalaže ženiti se ne pazeći na miraz, i ne uz nasilne otmice, niti opet stjecanjem povjerenja na prijevaru ili lukavštinom. Ženu treba isprositi od onoga koji je ovlašten da je dâ i koji je odgovarajući po srodstvu.[136] [Žena je, kaže, u svemu niža od muškarca.[137] Dakle, neka se pokorava, no ne da se nad njom vrši nasilje, nego da bude vođena. Naime Bog je muškarcu dao vlast.]

---

[134] Na ovom mjestu slijedi dio teksta koji je vjerojatno glosa: »koje bi bilo dosadno nabrajati. Takva je naša nauka o Bogu i njegovom štovanju, a isti je ujedno i zakon.«

[135] Usp. Lev 18, 22 i 20,13.

[136] Usp. Lev 18, 6 i d.

[137] Usp. Post 3, 16.

Suprug treba spolno općiti s njom jedinom, a bezbožno je zavoditi ženu drugoga. Ako pak tko to učini, nemoguće je ukloniti mu se od smrtne kazne, kao i ako siluje djevicu obećanu drugome ili ako namami udanu.[138] Zakon je odredio da se sva djeca othrane i ženama zabranio pobaciti plod ili ga ubiti. Ako se to kojoj dokaže, smatra se čedomorkom, jer uništila je jednu dušu i umanjila rod. Dakle, niti ako se tko približi mrtvorođenčetu kod poroda, ne smatra se čistim. I nakon zakonitog odnosa muža i žene treba se isprati,[139] jer zakon podrazumijeva da dio duše odlazi na drugo mjesto. Naime, ona trpi i kad se usađuje u tijela,[140] i opet kada se smrću od njih odvaja. Stoga je čišćenje određeno u svim takvim slučajevima.

(25) Nadalje, kod rođenja djece zakon nikako ne dopušta da se čine gozbe i dade povoda pijanstvu, već je odredio trezven odgoj od samog početka. I zapovjedio je da djeca uče čitati i pisati i da upoznaju zakone i djela predaka,[141] potonja da ih oponašaju, a prve da ih odgojena u njima ne krše i ne izgovaraju se njihovim nepoznavanjem.

(26) Pobrinuo se i za pobožnost prema umrlima, ne sa skupim pogrebnim obredima, ne s podizanjem dojmljivih spomenika, nego pogreb moraju vršiti najbliži, a svi koji naiđu moraju se pridružiti i oplakivati. I kuća i ukućani moraju se nakon pogreba očistiti[142] [da nitko tko je počinio ubojstvo ne bi pomislio da je čist].

---

[138] Usp. Lev 20, 10 i Pnz 22, 22-27.
[139] Usp. Lev 15, 18.
[140] Usp. *Židovski rat*, II., 154 i d.
[141] Usp. Pnz 6, 7 i 11, 19.
[142] Usp. Br 19, 11 i d.

(27) Odredio je da poštovanje prema roditeljima slijedi odmah iza poštovanja prema Bogu, a onoga tko im ne uzvrati za njihova dobročinstva i u tom učini i najmanji propust, predaje da bude kamenovan.[143] I kaže da mladi moraju imati poštovanja prema svakom starijem,[144] jer Bog je ono najstarije. Ne dopušta ništa skrivati prijateljima, jer da nema prijateljstva ako se sve ne povjerava. A ako dođe do nekog sukoba, zabranjuje otkrivanje tajni. Ako sudac primi mito, kazna je smrt.[145] Tko izbjegava pribjegara iako mu može pomoći, dužan je za to položiti račun. Nitko ne smije odnijeti ono što netko nije odložio,[146] posegnuti za nečim tuđim,[147] uzimati kamate.[148] To i mnogo drugoga tomu sličnog povezuje nas u međusobnu zajednicu.

(28) Vrijedi pogledati i koliku je brigu zakonodavac posvetio obazrivosti prema strancima. Bit će jasno kako je najviše od svega pazio da ne kvarimo svoje običaje ali i da ih ne branimo onima koji su ih izabrali s nama dijeliti. Naime, prijazno prima sve koji nam dođu želeći živjeti pod istim zakonima, jer smatra da srodstvo podrazumijeva ne samo zajednički rod nego i izbor načina života. No onima koji su samo usputni posjetioci ne dopušta miješanje u naše navade.

(29) Zapovijeda i drugo, od čega je najvažnija solidarnost. Svima koji mole treba dati vatru, vodu, hranu, kazivati put,[149] mrtvog ne ostavljati nepokopanog.[150] Moramo biti obazrivi i prema zakletim neprijateljima. Ne dopušta paliti njihovu zemlju, niti im sjeći

[143] Usp. Pnz 21, 18 i d.
[144] Usp. Lev 19, 32.
[145] Usp. Izl 23, 8, Pnz 16, 19 i 27, 25.
[146] Usp. Lev 5, 22.
[147] Usp. Izl 20, 15 i d.
[148] Usp. Izl 22, 24, Lev 25, 36 i d., Pnz 23, 20.
[149] Usp. grdnje protiv Židova iznesene u Juvenalovoj 14. satiri (osobito stih 103).
[150] Usp. Pnz 21, 23.

njegovana stabla,[151] štoviše, zabranjuje plijeniti poginule ratnike. Pobrinuo se i za zarobljenike, da se nad njima ne vrši nasilje, osobito ne nad ženama.[152] Tako nas je odgojio u blagosti i čovjekoljublju da ne zanemaruje ni nerazumne životinje. Dopušta da se njima koristimo samo po zakonu, a sve druge načine zabranjuje. One koje kao pribjegari potraže utočište u našim kućama zabranjuje ubiti. Ne dopušta ni zajedno s ptićima iz gnijezda uzimati i njihove roditelje,[153] a i u neprijateljskoj zemlji moramo poštedjeti za rad korisne životinje i ne ubijati ih. Tako se u svakom pogledu usredotočuje na milosrdnost, koristeći se prije spomenutim zakonima kao učiteljima ali i sastavljajući bespogovorne kaznene odredbe protiv prijestupnika.

(30) Za većinu je prijestupnika kazna smrt – ako netko učini preljub,[154] siluje djevojku,[155] pokuša općiti s muškarcem,[156] pristane trpjeti takav odnos. Zakon je isto tako neumoljiv i prema robovima. Ali i ako tko zakida kod mjera ili vage, ili je kod prodaje nepravedan i služi se prijevarom, ako oduzme što tuđe, ako podigne ono što nije odložio – za sve to kazne nisu kao kod drugih, nego teže. Naprimjer, prekršaj prema roditeljima ili svetogrđe protiv Boga, makar to ostalo samo na namjeri, odmah se kažnjava smrću.[157]

A onima koji žive po zakonu nagrada nije ni srebro ni zlato, ni vijenac od divlje masline[158] ili peršina[159] ili neko slično javno obilježje. Takvi, međutim, po svjedočanstvu svoje savjesti i zato što je zakonodavac prorokovao a Bog čvrsto obećao, vjeruju da je

[151] Usp. Pnz 20, 19.
[152] Usp. Pnz 21, 10 i d.
[153] Usp. Pnz 22, 6.
[154] Usp. Lev 20, 10.
[155] Usp. Pnz 22, 23.
[156] Usp. Lev 20, 13.
[157] Usp. Pnz 21, 18, Lev 24, 13.
[158] Kao na Olimpijskim igrama.
[159] Kao na Istamskim i Nemejskim igrama.

onima koji su pazili na zakone i koji će za njih, ako treba, rado umrijeti, Bog dao da ponovno žive, i to boljim životom nakon obrata vjekova.[160] Ja bih to oklijevao napisati da kroz događaje svima nije postalo poznato kako su mnogi naši ljudi već više puta hrabro odabrali radije sve pretrpjeti nego i riječ prozboriti protiv zakona.

(31) Ali da se nije dogodilo da naš narod postane poznat svim ljudima i da im nije očito naše dobrovoljno pokoravanje zakonima, nego da je netko ili s njima upoznao Grke govoreći da ih je sam sastavio, ili pak izjavio kako se negdje izvan poznatog svijeta namjerio na ljude koji imaju tako uzvišenu predodžbu o Bogu i tolike vjekove čvrsto ustraju u takvim zakonima, mislim da bi time svi bili silno začuđeni, s obzirom na neprestane promjene koje se kod njih događaju. Doista, oni koji su se prihvatili pisanja sličnog ustava i zakona, optuženi su da su sastavili nešto čudno, uz tvrdnju da su njihove postavke neutemeljene. I izostavljam druge filozofe koji su nešto takvo razradili u svojim djelima. Samog Platona, kojeg Grci cijene kao čovjeka koji se odlikovao časnim životom a snagom riječi i moću uvjeravanja nadmašio sve filozofe, oni koji tvrde da su vrsni u politici gotovo neprestano izruguju i ismijavaju. Pa ipak, ako se ispita njegov nauk, često će se pokazati lakšim od našeg i bližim navadama puka. Inače, Platon je držao da je istinsku predodžbu o Bogu opasno iznijeti pred neuku svjetinu.[161]

Neki, međutim, smatraju da su Platonovi dijalozi isprazni, iako snažno i lijepo napisani; ti od zakonodavaca osobito cijene Likurga, a općenito svi slave Spartu jer je veoma dugo ustrajala u vjernosti njegovim zakonima. Neka se, dakle, pokoravanje zakonima smatra dokazom vrline. No neka oni koji se dive Lakedemonjanima usporede

[160] Usp. *Židovske starine*, XVIII., 14, gdje Josip spominje farizejsko vjerovanje u život poslije smrti.
[161] Usp. Platon, *Timej*, 28 c.

trajanje njihove države s više od dvije tisuće godina naše, i uz to neka promisle o tome da su se Lakedemonjani savjesno držali zakona onoliko vremena koliko su bili slobodni, te da su čim im se sreća okrenula, gotovo sve zakone zaboravili. A mi ni u nebrojenim nevoljama koje su nas pogađale zbog promjena azijskih kraljeva, ni u krajnjoj nuždi nismo izdali zakone. I nismo ih njegovali iz dokolice ili raskoši. Naprotiv, ako bi tko želio istraživati, oni nam nameću daleko veće borbe i muke nego što ih je Lakedemonjanima nametala stega za koju se smatra da im je bila zapovjeđena. Oni nisu ni obrađivali zemlju, niti se bavili obrtima, nego su, slobodni od svakog posla, ulickani i vježbajući tijela da budu lijepi, provodili vrijeme u gradu, služeći se drugima kao pomagačima za sve što su trebali za život, i pripremljenu hranu od njih uzimajući. A jedini cilj za koji su bili odlučni sve činiti i trpjeti bilo je lijepo i plemenito djelo svladavanja svih protiv kojih zarate. Spomenut ću uzgred da ni to nisu uspjeli. Naime, u više navrata ne samo pojedinci nego i čitavi odredi s oružjem, zanemarivši odredbe zakona, predali su se neprijateljima.

(32) A da li je itko čuo da su kod nas, ne kažem toliki, nego dvojica ili trojica izdala zakone ili se preplašila smrti? Ne govorim o onoj najlakšoj smrti koja stiže u borbi, nego o onoj koja nastupi od zlostavljanja tijela i koja se drži najtežom od svih. Ja smatram da neki koji su nama zavladali takvu smrt svojim podanicima nisu nanosili iz mržnje nego želeći vidjeti, kao neki čudan prizor, postoje li doista ljudi uvjereni da je jedino zlo koje im se može dogoditi to da budu prisiljeni nešto učiniti ili reći protiv svojih zakona. A ne treba se čuditi ako smo za zakone spremni hrabro se suočiti sa smrti, više od svih drugih. Naime, drugi teško podnose i one od naših običaja koji se čine najlakšima, tu mislim na

život od svojih ruku, jednostavnu prehranu, na to da nitko ne smije nasumce ili kad mu se prohtije ni jesti ni piti, ni voditi ljubav, ni rasipati, dok se s druge strane mora držati strogo određenog reda u suzdržavanju od rada.[162] Oni koji zajednički stupaju ususret mačevima i već kod prve navale neprijatelje nagone u bijeg, ne mogu se suočiti s odredbama o načinu života. Mi pak, zbog toga što se rado pokoravamo zakonu o tim stvarima, i u ratu jasno pokazujemo našu plemenitost.

(33) Lizamasi, Moloni i neki drugi takvi pisci, lažni sofisti i varalice mladih, grde nas, dakle, kao najgore ljude. Ja bih rado izbjegao preispitivanje pravila drugih. Naime, običaj nam je svoje čuvati a tuđe ne napadati, i zakonodavac nam izričito zabranjuje ismijavati ili grditi bogove drugih, iz poštovanja prema samoj riječi »Bog«. Ali dok nas tužitelji misle grditi tako što nas uspoređuju s drugima, nije moguće mirno šutjeti, osobito stoga što ono što namjeravam reći nije nešto što smo sami[163] za ovu priliku sastavili, nego nešto što su već mnogi, i to veoma ugledni ljudi izjavili.

Doista, tko od cijenjenih grčkih mudraca nije prekorio i najslavnije pjesnike i najpriznatije zakonodavce zato što su narodnim masama u početku usadili onakve predodžbe o bogovima? Navode ih onoliko koliko sami požele, rođene jedne od drugih i stvorene na svakojake načine. Podijelili su ih po mjestima i životnim navikama, kao vrste životinja, pa jedne smjestili pod zemlju, druge u more, a najstarije okovane u Tartar.[164] Onima pak kojima su dodijelili nebo postavili su takozvanog oca, a zapravo tiranina i gospodara. Zbog toga su njegova supruga, brat i kći, nastala iz njegove glave, protiv

[162] Tj. sabata.
[163] Mi, tj. Židovi.
[164] Titane.

njega skovali urotu,[165] namjeravajući ga uhvatiti i zatvoriti, kao što je on bio postupio sa svojim ocem.

(34) Pametniji s pravom to drže vrijednim velikog prijekora. Osim toga ismijavaju uvjerenje da jedne bogove treba predočiti kao golobrade mladce a druge kao bradate starce, da su neki određeni za vještine – kovač,[166] tkalja,[167] ratnik koji se bori i s ljudima,[168] kitaristi[169] ili ljubitelji streljačke vještine;[170] da među njima nastaju stranke i svađe oko ljudi, tako da ne samo što dižu ruke jedni na druge nego i bivaju ranjeni od ljudi, te osjećaju bol i trpe.[171] A vrhunac raskalašenosti, zar nije neumjesno razuzdanost u općenju i ljubavne odnose pripisati gotovo svim bogovima, i muškim i ženskim? Nadalje, najplemenitiji i najviši bog, sam otac bogova, žene koje je prije bio zaveo[172] i učinio trudnima s prezirom zatvara ili baca u more, i ne može, budući da je u vlasti sudbine, niti spasiti svoju djecu niti bez suza podnijeti njihove smrti. Krasno je sve to, baš kao i ostalo što uz to ide. Bogovi tako besramno gledaju preljub na nebesima da neki i priznaju kako zavide onima koji su njime vezani.[173] Zašto i ne bi, kad se najstariji od njih, njihov kralj, nije mogao suzdržati od žudnje za suprugom ni toliko da se povuče u spavaću sobu?[174] A ima i bogova koji robuju ljudima, sad im gradeći za plaću, sad čuvajući stoku,[175] i drugih

---

[165] Hera, Posejdon i Atena protiv Zeusa. Usp. *Ilijada*, I., 396-406.
[166] Hefest.
[167] Atena.
[168] Ares.
[169] Apolon.
[170] Apolon i Artemida.
[171] Usp. *Ilijada*, V., 335-380 i 842-906.
[172] Npr. Ija, Leda, Europa, Semela, Antiopa.
[173] Usp. *Odiseja*, V., 118 i d.
[174] Usp. *Ilijada*, XIV., 312 i d.
[175] Usp. služenje Posejdona i Apolona trojanskom kralju Laomedontu (*Ilijada*, XXI., 442 i d.).

opet koji su kao zločinci okovani u mjedenoj tamnici.[176] Koji čovjek pri zdravom razumu ne bi bio natjeran da prekori sastavljače takvih priča i osudi veliku naivnost onih koji im vjeruju? I stravu i strah,[177] dapače i bijes i prijevaru, i što još sve ne od najgorih duševnih stanja, prenijeli su u božansku prirodu i oblik. I nagovorili su gradove da žrtvuju poštovanijima od njih. Prisiljeni su tako jedne od bogova držati darovateljima dobara, a druge zazivati da budu odvraćeni. Potonjih se tada, kao i najpokvarenijih ljudi, otresaju uslugama i darovima, misleći da će od njih pretrpjeti neko veće zlo ako im ne udijele danak.

(35) Što je uzrok takve nepravilne i pogrešne predodžbe o božanstvu? Ja mislim to što njihovi zakonodavci u samom početku nisu spoznali istinsku prirodu Boga i što ni onu točnu spoznaju koju su mogli dobiti, nisu utvrdili, te prema njoj uredili ostalo u državi, nego su, kao da se radi o nečem nevažnom, pjesnicima prepustili da uvode bogove koje god požele, podložne svim mogućim osjećajima, a govornicima pak da prikladnog stranog boga proglase i učine državnim. A u tome su kod Grka veliku slobodu uživali i slikari i kipari. Kako je kome koji oblik pao na pamet, netko ga je izrađivao od gline, netko slikajući, a najcjenjeniji su umjetnici za podlogu tih neprestanih novotarija uzimali slonovaču i zlato.[178] Potom su bogovi, koji su prije bili obilno čašćeni, postali zastarjeli.[179] To je, naime, blaže rečeno. A počeli su se štovati neki drugi novouvedeni.[180] Jedni su hramovi napušteni dok se drugi odnedavno grade prema prohtjevima pojedinaca.

---

[176] Titani.

[177] Strava i strah, tj. Deimos i Fobos, pratioci boga Aresa (*Ilijada*, XV., 119).

[178] Glosa: [I neki su hramovi bili posve napušteni, a drugi, traženi, uređeni svakojakim čišćenjima.].

[179] Glosa: [Oni koji su bili obilno čašćeni nakon njih bačeni su na drugo mjesto.].

[180] Glosa: [kao što sam prije rekao u digresiji, mjesta su opustjela].

A trebalo bi, sasvim suprotno, da postojano čuvaju svoju predodžbu o Bogu i poštovanje prema njemu.

(36) Apolonije Molon bio je, dakle, jedan od zaluđenih bezumnika. Međutim, istinskim grčkim filozofima ništa od prije rečenog nije bilo nepoznato, i dobro su poznavali svu ništavnost alegorija. Zato su ih s pravom prezreli, a s nama se složili u stvaranju istinite i dolične predodžbe o Bogu. Polazeći od toga, Platon kaže da se nijednog pjesnika ne smije primiti u državu, pa i Homera, iako ga ovjenčava i izlijeva na nj pomast, udaljuje uz pohvalne riječi, da svojim mitovima ne bi uništio pravu predodžbu o Bogu. Za našim se zakonodavcem Platon osobito povodi onda kad određuje da građanima nikakvo drugo znanje nije toliko bitno kao temeljito izučavanje svih zakona, i kad se brine da im se nitko izvana slučajno ne primiješa, već da država bude čista, samo s onima koji ustraju u zakonima. Ništa od toga nije uzeo u obzir Apolonije Molon kad nas je optužio da ne primamo one koji su već usvojili druge predodžbe o Bogu, te da se ne želimo povezivati s onima koji su odabrali živjeti drugačijim načinom života. No to nije svojstveno samo nama nego je zajedničko svima, ne samo Grcima nego i najcjenjenijima među Grcima. Lakedemonjani su tako i neprestano izgonili strance, i svojim građanima zabranjivali putovati u tuđinu, u oba slučaja sumnjajući da će im se zakoni iskvariti. Njihova bi se krutost možda s pravom mogla prekoriti, jer nikome nisu davali ni građansko pravo ni pravo boravka kod njih. Mi pak ne smatramo primjerenim nasljedovati tuđe, ali rado prihvaćamo one koji žele dijeliti naše. To bi se, mislim, moglo uzeti kao dokaz čovjekoljublja i velikodušnosti.

(37) Ne kanim više govoriti o Lakedemonjanima. Nego, kako su se prema tome odnosili Atenjani, koji su svoj grad smatrali svima zajedničkim? Apolonije ne zna da su neumoljivo kažnjavali one koji su i samo riječ o bogovima prozborili mimo njihovih zakona. Pa zbog čega drugog je Sokrat bio pogubljen? Nije pokušao izdati grad neprijateljima niti je oplijenio neki hram. Osuđen je na smrt ispijanjem kukute zato što se zaklinjao neuobičajenim zakletvama i tvrdio kako mu se javlja nešto božansko, i to zacijelo, kako neki kažu, u šali. Tužitelj[181] ga je krivio i da kvari mlade time što ih navodi da preziru ustav i zakone domovine. Dakle, Sokrat je kao atenski građanin podnio takvu kaznu. Anaksagora pak, koji je bio iz Klazomene, tek je za par glasova izbjegao smrtnu osudu kad je za sunce, koje su Atenjani smatrali bogom, rekao da je usijana masa.[182] A onome tko ubije Dijagoru s Mela[183] nudili su nagradu od jednog talenta, jer se govorilo da ruglu izvrgava njihove misterije. Nadalje, da Protagora nije brzo pobjegao, bio bi uhvaćen i pogubljen jer je napisao nešto o bogovima što se nije slagalo sa stavovima Atenjana.[184] I što se treba čuditi da su tako postupali s uglednim ljudima kad nisu poštedjeli ni žene? Naime, svećenicu Ninu su ubili zato što ju je netko optužio da ljude uvodi u misterije stranih bogova. A kod njih je to bilo zakonom zabranjeno i smrtna je kazna bila određena za one koji uvode stranog boga. Očito je da oni koji su se služili takvim zakonom bogove drugih nisu smatrali bogovima, jer inače si ne bi uskraćivali imati korist od više njih.

Toliko o Atenjanima. I Skiti, iako uživaju u ubojstvima ljudi i jedva se malo razlikuju od zvijeri, ipak drže da im vlastite običaje valja njegovati. Kad se među njih

[181] Melet.
[182] Grčki filozof Anaksagora (5.st. pr. Kr.) je smrtnu osudu izbjegao zahvaljujući prijateljstvu s Periklom.
[183] Dijagora (5. st. pr. Kr.), grčki pjesnik i filozof, poznat po nadimku »Bezbožnik«.
[184] Protagora (5. st. pr. Kr.), grčki sofist iz Abdere, agnostičkog stava prema bogovima.

vratio Anaharzis, kojeg su Grci cijenili zbog mudrosti, ubili su ga, jer je očevidno došao zaražen grčkim običajima. I kod Perzijanaca bi se našlo mnogo kažnjenih zbog istog razloga. Nego, očito je da su se Apoloniju dopadali perzijski zakoni i da je cijenio Perzijance, jer Grci su se okoristili kako njihovom hrabrošću tako i istovjetnim gledištem o bogovima, ovim potonjim kad su im Perzijanci spalili hramove, a hrabrošću kad su zamalo pali u njihovo ropstvo. I tako je Apolonije postao oponašatelj svih perzijskih običaja, silujući žene neprijatelja i škopeći njihove dječake.[185]

A kod nas je određena smrtna kazna ako netko na taj način povrijedi i nerazumnu životinju. Od tih zakona nije nas mogao odvući ni strah od vlastodržaca ni oduševljenje za odredbe koje drugi cijene. Vježbali smo se u hrabrosti ne da bismo zametali osvajačke ratove nego da bismo čuvali svoje zakone. Iako druge gubitke mirno podnosimo, kad nas tko sili da promijenimo zakonske odredbe, tada izabiremo ratove, ma koliko to premašivalo naše snage, i podnosimo nevolje do krajnosti. A zašto bismo se oduševljavali za zakone drugih kad vidimo da ih ne čuvaju ni oni koji su ih postavili? Nisu li, naime, Lakedemonjani bili primorani osuditi svoju prezatvorenu državu i svoje preziranje ženidbe, a Elejci i Tebanci neprirodnu i raskalašenu vezu među muškarcima? Doista, ono što su nekoć smatrali da je najbolje i najkorisnije činiti, to, ako i ne izbjegavaju posvuda u praksi, više ni ne odobravaju. Dapače, odriču se zakona o tome, nekad toliko jakih kod Grka da su i bogovima pripisivali homoseksualne veze, a po istom načelu i ženidbu između brata i sestre, nalazeći tako opravdanje za svoje neumjesne i neprirodne užitke.

(38) Propuštam sad govoriti o kaznama, kao i o nagodbama o njima koje je od početka većina zakonodavaca omogućila prekršiteljima – odredivši tako novčane kazne za

[185] Usp. Herodot, *Povijest*, VI., 32.

preljub, a ženidbu za oduzimanje djevičanstva – te o tome koliki se izgovori protiv optužbi uvažavaju kod slučajeva bezbožništva ako netko uopće i započne istragu. Zaista, kršenje je zakona kod većine danas postalo pravo umijeće. No ne i kod nas. Nego, makar bili lišeni i bogatstva, i gradova, i svih drugih dobara, barem zakon kod nas ostaje besmrtan, i nitko od Židova nije tako daleko od domovine ili u takvom strahu od groznog gospodara da se više od njega ne bi bojao zakona. Ako smo, dakle, zbog izvrsnosti zakonâ njima tako odani, neka se prizna da imamo najbolje zakone. A ako se misli da su zakoni u kojima mi tako ustrajemo loši, kakve kazne onda ne bi opravdano trebali podnositi oni koji krše bolje?

Budući da se vjeruje kako je dugo vrijeme najbolji prosuđivač vrijednosti, njega ću ja uzeti za svjedoka izvrsnosti našeg zakonodavca i objave o Bogu koju nam je predao. Od Mojsija do danas prošlo je, u usporedbi s periodima djelovanja drugih zakonodavaca, neizmjerno mnogo vremena, i kroz čitavo to razdoblje mi smo, našlo bi se, **(39)** i dobro iskušali svoje zakone i sve više i više svim drugim ljudima usađivali želju za njihovim oponašanjem.

Naime, prvi su grčki filozofi, iako su prividno pazili na običaje svoje domovine, u djelovanju i filozofiji zapravo slijedili našeg zakonodavca, slično razmišljajući o Bogu, naučavajući umjerenost u životu i međuljudsko zajedništvo. Uza sve to, već je odavno među narodnim masama postojala velika želja za oponašanjem naše pobožnosti, i nema nijednog grčkog ni barbarskog grada, nijednog naroda, u kojem se nije raširio naš običaj sedmog dana, za kojega odmaramo i za kojega se pomno ne pazi na postove, paljenje svijećnjaka i mnoge naše zabrane vezane za hranu. A pokušavaju oponašati i našu međusobnu slogu, dijeljenje dobara, radinost u obrtima, postojanost u nevoljama koje

trpimo radi zakona. No najviše zadivljuje da je zakon tu snagu stekao sam po sebi, bez mamca zavodljivog užitka, i kao što Bog prožima cijeli svijet, tako je zakon došao do svih ljudi. Ako svatko za se promotri svoju domovinu ili kuću, čvrsto će se uvjeriti u ono što sam rekao. Prema tome, neka naši tužitelji sve ljude osude za svojevoljnu pokvarenost kad žele oponašati tuđe i loše prije nego vlastito i dobro, ili neka nam prestanu prigovarati. Cijeneći svog zakonodavca i vjerujući u ono što je prorokovao o Bogu, ne zahtijevamo ništa što bi trebalo izazivati mržnju. Zaista, da sami ne uviđamo vrsnoću svojih zakona, svakako bismo zbog mnoštva nasljedovatelja bili prisiljeni da se njima ponosimo.

(40) Naše sam zakone i državno uređenje temeljito obradio u svojem djelu o staroj povijesti, a sad sam na to podsjetio samo onoliko koliko je bilo potrebno. Nisam si zadao ni tuđe kuditi ni naše veličati, već dokazati kako su se oni koji su o nama nepravedno pisali besramno borili protiv same istine. I čini mi se da sam kroz ovo djelo dovoljno ispunio ono što sam na početku obećao. Pokazao sam da naš narod vuče podrijetlo iz drevnih vremena, iako su naši tužitelji govorili kako je vrlo mlad. Naveo sam mnoge drevne svjedoke koji nas spominju u svojim djelima, iako su oni odlučno uvjeravali kako nema ni jednog. Nadalje, ustvrdili su da su Egipćani naši preci, no pokazalo se da su oni u Egipat došli od drugud. Lažno su govorili da su bili izbačeni zbog nagrđenosti tijela, no postalo je jasno da su se u svoju domovinu vratili svojevoljno i zahvaljujući iznimnoj snazi. Pogrdili su našeg zakonodavca da je bio vrlo loš čovjek, međutim, on je svojoj vrlini našao svjedoka nekoć u Bogu, a nakon Boga u vremenu.

(41) Nešto više reći o zakonima nije bilo potrebno. Naime, već sam pogled na njih otkriva da ne naučavaju bezbožništvo nego istinsku pobožnost, da ne pozivaju na mržnju nego na zajedničko raspolaganje dobrima, da su neprijatelji nepravde a zagovaratelji pravde, da uklanjaju lijenost i rasipnost učeći ljude samodostatnosti i radišnosti, da odvraćaju od osvajačkih ratova, ali pripremaju na hrabru obranu njih samih; da se, neumoljivi u kaznama, ne daju zavesti spletkama riječi, uvijek potvrđeni djelima. Zaista, djela o nama uvijek svjedoče, jasnije od spisa. Stoga bih se odvažio reći kako smo drugima pokazali mnoge prelijepe stvari. Što je, naime, ljepše od nepokolebljive pobožnosti? Što pravednije od pokoravanja zakonima? Ili što korisnije od međusobne sloge, od jedinstvenosti u nevoljama i od nepodavanja obijesnom strančarenju u blagostanju, od preziranja smrti u ratu, od posvećivanja obrtima i zemljoradnji u miru, od uvjerenosti da Bog sve nadgleda i svime svugdje upravlja? Da su to drugi ili prije nas napisali ili bolje od nas čuvali, mi bismo im dugovali zahvalnost kao njihovi učenici. Ako se, međutim, pokazuje da se mi toga držimo više od svih i ako je dokazano da smo to prvi otkrili, neka budu pobijeni Apioni, Moloni i svi koji se raduju lažima i grdnjama.

A tebi, Epafrodite, koji najviše voliš istinu, i preko tebe onima koji će slično poželjeti doznati o našem narodu, posvećujem ovu i prethodnu knjigu.

JOSIPOV ŽIVOT

1. Moj rod nije neugledan, već potječe od drevnih svećenika. Kod svakog pojedinog naroda neka je druga osnova plemenitog podrijetla – kod nas je udio u svećenstvu dokaz slavnog roda. No meni ne samo da rod potječe od svećenika, nego i od prvog od dvadeset i četiri reda,[186] što je velika razlika, i to od najodličnijeg klana u tom redu. Osim toga, po majčinoj sam strani kraljevskog roda. Naime, Hašmonejci,[187] čiji je ona izdanak, bili su veliki svećenici i kraljevi našeg naroda tijekom vrlo dugog razdoblja. Navest ću rodoslovlje. Moj je prašukundjed bio Šimun zvan Mucavac. On se rodio u vrijeme kad je veliki svećenik bio sin velikog svećenika Šimuna, prvi od velikih svećenika koji se zvao Hirkan. Šimunu Mucavcu se rodilo devetero djece. Jedno je od njih bio Matija zvan Efajev. On je oženio kćer velikog svećenika Jonatana, prvog velikog svećenika iz roda Hašmonejevih potomaka i brata velikog svećenika Šimuna.[188] Matiji se prve godine Hirkanova vladanja rodi sin Matija, nazvan Grbavac. Njemu se rodi Josip devete godine vladanja Aleksandre, Josipu Matija desete godine Arhelajeva kraljevanja, a Matiji ja u prvoj godini vladavine cara Gaja.[189] Ja imam tri sina:

---

[186] Red Jojariba (usp. 1 Ljet 24, 7).
[187] Hašmonejci, tj. Makabejci.
[188] Usp. 1 Mak 10, 21.
[189] Tj. Kaligule.

najstarijeg Hirkana, rođenog četvrte godine vladavine cara Vespazijana, Justa, rođenog sedme godine, i Agripu rođenog devete. Rodoslovlje svojeg roda navodim onako kako sam našao da je zapisano u javnim spisima, ne osvrćući se na one koji me pokušavaju klevetati.

2. Moj otac Matija, veoma poznat u najvećem gradu u nas – Jeruzalemu, nije bio slavan samo zbog plemenitog podrijetla. Još su ga više hvalili zbog pravednosti. A ja sam, odgajan zajedno s bratom Matijom, rođenim bratom po oba roditelja, jako napredovao u obrazovanju i postao glasovit po izuzetnoj sposobnosti pamćenja i shvaćanja. Još kao dječak od oko četrnaest godina od svih sam dobivao pohvale za učenost, te su veliki svećenici i prvaci grada često dolazili k meni ne bi li točnije doznali nešto o zakonskim odredbama. S oko šesnaest godina poželio sam kroz vlastito iskustvo upoznati sljedbe koje postoje u nas. A ima ih tri: prva farizejska, druga saducejska i treća esenska, kao što sam više puta rekao.[190] Mislio sam da ću moći odabrati najbolju ako ih sve budem pomno proučio. Dakle, prošao sam kroz sve tri, posvetivši se teškom radu i mnogo se trudeći. Ipak, zaključio sam da mi takvo iskustvo nije dovoljno te sam postao sljedbenik nekog Banusa za kojeg sam saznao da živi u pustinji, da odjeven u odijelo od drveća jede hranu koja sama raste i da se danju i noću često pere hladnom vodom radi održavanja čistoće. Nakon što sam kod njega proživio tri godine i ispunio želju, vratio sam se u grad. U devetnaestoj godini počeo sam sudjelovati u javnom životu slijedeći odredbe farizejske sljedbe, koja je slična onoj kod Grka zvanoj stoičkom.

3. Kada sam imao dvadeset šest godina, zapalo me da otplovim za Rim zbog sljedećeg razloga: U to vrijeme Feliks, prokurator Judeje, na temelju male i

[190] Usp. *Židovski rat*, II., 119, *Židovske starine*, XIII., 171, XVIII., 11.

neznatne optužbe utamniči neke svećenike, meni dobro poznate poštenjake, i pošalje ih u Rim da caru[191] polože račun. Želeći naći sredstvo za njihov spas, pogotovo kad sam saznao da, iako u nesreći, nisu zaboravili biti pobožni, da se uzdržavaju smokvama i orasima,[192] stigao sam u Rim. Prije toga sam na moru preživio veliku pogibelj. Naime, usred Jadranskog mora[193] potonula nam je lađa i šestotinjak je nas moralo plivati cijelu noć, sve dok oko svitanja po Božjoj providnosti nismo ugledali kirensku lađu – ja i osamdesetak drugih pretekosmo ostale te nas izvukoše na nju. Sretno potom prispjevši u Dikearhiju, koju Italci nazivaju Puteoli, sprijateljio sam se s Aliturom, rodom Židovom, glumcem posebno omiljenim Neronu, te preko njega upoznao Popeju, carevu suprugu. Prvom prilikom zamolio sam ju da se svećenici oslobode, a kad mi je uz traženo dobročinstvo dala i velike darove, vratio sam se u domovinu.

4. Ondje sam zatekao već začetke pobune i mnoge kako se oduševljavaju odmetanjem od Rimljana. Pokušavao sam, dakako, umiriti buntovnike i uvjeravao ih da promijene mišljenje. Nagonio sam ih da si predoče protiv koga imaju ratovati, govoreći da su od Rimljana slabiji ne samo po ratnom iskustvu nego i po ratnoj sreći, i da prenaglo i posve bezumno na svoje rodne gradove, svoje obitelji i sebe same ne svaljuju opasnost od najgorih zala. To sam govorio i ustrajno ih nastojao odvratiti, predviđajući da će kraj rata biti jako porazan po nas. Ali nisam ih uvjerio. Naime, velika je mahnitost ovladala očajnim ljudima.

[191] Neronu.
[192] Da ne bi morali jesti meso od poganskih žrtava, usp. 1 Kor, 8.
[193] Naziv Jadransko more (grč. *Adrías*) u Josipovo vrijeme podrazumijeva ne samo današnje Jadransko more nego i dio Sredozemnog mora između Grčkog kopna, Krete, Afrike i Sicilije.

5. Pobojavši se da neprestano to govoreći ne navučem na sebe mržnju i sumnju kako pristajem uz neprijatelje, te dođem u opasnost da me uhvate i ubiju, povukao sam se u unutrašnjost hrama, jer su tvrđavu Antoniju[194] već bili zauzeli. Iz hrama sam izašao nakon ubojstva Menahema i prvaka hajdučke čete,[195] kad sam opet stao kretati se u društvu velikih svećenika i prvaka farizeja. Neizmjeran strah nas obuzme dok smo gledali naoružan narod, sami ne znajući što da radimo, a nemoćni zaustaviti pobunjenike. Budući da nam je prijetila očita opasnost, govorili smo da pristajemo uz njih. Međutim, nastojali smo ih nagovoriti neka miruju gdje jesu i neka puštaju neprijatelje da ih napadnu, kako bi zadobili jamstvo da će se oružje koristiti samo opravdano. To smo činili nadajući se da će Cestije[196] ubrzo doći s velikom vojskom i ugušiti pobunu.

6. A kad je on došao i zametnuo bitku, bio je pobijeđen uz velike gubitke.[197] I Cestijev je poraz postao nesreća čitavog našeg naroda. Naime, oni koji su poželjeli rat, nakon toga su se još više uzobijestili, i ponadali da će naposljetku pobijediti Rimljane. K tome se dogodio i sljedeći poticaj ratu. Stanovnici okolnih sirijskih gradova počeli su hvatati i ubijati tamošnje Židove zajedno s njihovim ženama i djecom a da im nisu mogli predbaciti nikakvu krivnju – niti su smislili nešto prevratno vezano za odmetanje od Rimljana, niti protiv njih samih nešto neprijateljsko ili podmuklo. Od svih su najbezbožnije i najbezakonitije postupili Skitopolićani. Kad su ih napali neprijateljski Židovi iz drugog područja, prisilili

---

[194] Na sjeverozapadnoj strani hramske uzvisine. Ime joj je dao Herod I. u čast Marku Antoniju. Spominje se u Dj 21, 34 i d.

[195] Usp. *Židovski rat*, II., 433-448. Menahem je stupio na čelo pobunjenika, ali su ga drugi pretendenti na to mjesto ubrzo ubili.

[196] Cestije Gal, upravitelj Sirije.

[197] Usp. *Židovski rat*, II., 499 i d.

su svoje Židove da uzmu oružje protiv svojih sunarodnjaka, što nam je zabranjeno, te su sjedinjeni s njima svladali napadače. A nakon pobjede, posve zaboravivši na odanost prema sugrađanima i suborcima, sve ih pobiju, njih više tisuća. Slično su prošli i židovski stanovnici Damaska. No to sam detaljnije razložio u knjigama o Židovskom ratu,[198] a sada sam spomenuo tek sa željom da čitateljima pokažem kako je Židovima rat protiv Rimljana bio više stvar nužde nego izbora.

7. Dakle, nakon što je, kao što sam rekao, Cestije pobijeđen, prvaci se Jeruzalema, uvidjevši da hajduci i buntovnici imaju oružja u izobilju, pobojaše za sebe da nenaoružani ne padnu u ruke neprijateljima, što se poslije i dogodilo. I doznavši da se sva Galileja još nije odmetnula od Rimljana, da dio nje još miruje, pošalju mene i dvojicu drugih svećenika, poštenih ljudi, Joazara i Judu, da nagovorimo odmetnike da polože oružje i da im dokažemo kako je bolje da ga čuvaju najbolji u narodu. A potonji su odlučili oružje stalno imati spremno za buduće događaje te čekati vijesti o rimskim postupcima.

8. Ja sam, dakle, s tim uputama stigao u Galileju. Sepforiđane sam zatekao u velikoj brizi za svoj grad, jer Galilejci su ga odlučili uništiti zbog njihovog prijateljstva s Rimljanima i zbog toga što su Cestiju Galu, upravitelju Sirije, obećali vjernost i savez. Međutim, ja sam ih potpuno oslobodio straha, pridobivši svjetinu za njih i dopustivši da, kad god žele, komuniciraju sa svojim bližnjima koji su bili Cestijevi taoci u Dori, gradu u Fenikiji. A stanovnike Tiberijade sam zatekao već naoružane, zbog ovoga razloga:

---

[198] Usp. *Židovski rat,* II., 466 i d., 559 i d.

9. U gradu su bile tri stranke. Prvu, stranku uglednih ljudi, vodio je Julije Kapel. On i svi koji su bili uz njega, Herod sin Miarov, Herod sin Gamalov i Kompso sin Kompsov – njegov brat Krisp, nekad prefekt velikog kralja,[199] bio je na vlastitim imanjima s druge strane Jordana – dakle svi prije rečeni, u ono su vrijeme savjetovali ustrajati u vjernosti Rimljanima i kralju.[200] To se mišljenje nije sviđalo Pistu, već po prirodi nekako sklonom mahnitosti, a tada još i zaluđenom od sina Justa. Druga se stranka, sastavljena od najneuglednijih, odlučila za ratovanje. Just, Pistov sin, prvak treće stranke, hinio je da se koleba oko rata, a zapravo je težio za prevratom misleći da će nakon promjene steći moć. On je, dakle, javno istupio i pokušavao razložiti svjetini kako je njihov grad uvijek bio na čelu Galileje, barem za vrijeme njegova osnivača Heroda tetrarha koji je zahtijevao da Sepforida bude podložna Tiberijadi, kako oni prvenstvo nisu izgubili ni za vrijeme kralja Agripe Starijeg, nego je, dapače, potrajalo dok Feliks nije postavljen za prokuratora Judeje. A sad su, govorio je, nesretni, Neronov dar Agripi Mlađem; Sepforida je, budući da se pokorila Rimljanima, odmah došla na čelo Galileje, a u Tiberijadi su zatvoreni kraljevska riznica i arhiv. Nakon što je rekao to i k tomu mnogo drugoga protiv kralja Agripe ne bi li narod potaknuo na odmetanje, dodao je: »Sad je trenutak da pograbite oružje i uzmete Galilejce za saveznike – naime, zbog njihove mržnje prema Sepforiđanima koji ostaju odani Rimljanima rado će dati da ih vodite – te da s velikom vojskom krenete u osvetu!« To govoreći pridobio je svjetinu. Bio je, naime, vrstan demagog i u govorima je opsjenom i prijevarom nadvisivao protivnike koji su imali bolje prijedloge.

[199] Heroda Agripe I. (Agripe Starijeg).
[200] Agripi II. (Agripi Mlađem).

Doista, stekao je prilično dobru grčku naobrazbu. Pouzdavajući se u nju čak se prihvatio pisanja povijesti tih događaja s namjerom da svojim djelom nadmaši istinu. Ali o tom ću čovjeku, kako je iskvaren život vodio i kako je s bratom zamalo skrivio propast, pisati u nastavku djela. Tada Just, pošto nagovori sugrađane da pograbe oružje i mnoge na to prisili i protiv njihove volje, krene u paljenje sela Gadare i Hipasa, koja su ležala baš na granici s Tiberijadom i područjem Skitopolićana.

10. U Tiberijadi su vladale takve prilike. A s Gishalom je bilo ovako. Ivan sin Levijev, vidjevši da su neki od građana zbog odmetanja od Rimljana puni prkosa, pokuša ih zauzdati tražeći da ostanu vjerni. Ali nije mogao, iako se silno trudio. Naime, okolna nežidovska plemena – Gadarani, Gabarani, Sogonejci i Tirani – sakupe veliku vojsku i navale na Gishalce: na juriš zauzmu Gishalu, spale ju i razvale. Zatim se zapute kući. Tada Ivan, srdit zbog toga, naoruža sve svoje pristalice i svlada prije rečena plemena, također na juriš. Gishalu opet izgradi, jaču nego prije, i opkoli je čvrstim zidovima da ubuduće bude sigurnija.

11. A Gamala je ostala vjerna Rimljanima, pod sljedećim okolnostima. Filip, sin Jakimov, zapovjednik kralja Agripe, nakon što se neočekivano spasio i pobjegao iz opkoljene kraljevske palače u Jeruzalemu, bude izložen drugoj opasnosti – da ga ubiju Menahem i njegovi hajduci.[201] Međutim, neki Babilonci, Filipovi rođaci, koji su tada bili u Jeruzalemu, spriječe da hajduci izvrše to nedjelo. Filip ondje sačeka četiri dana, a petoga pobjegne prerušen perikom da ga ne prepoznaju, i stigavši u jedno svoje selo na granici tvrđave Gamale, pošalje po

[201] Usp. *Židovski rat*, II., 433 i d.

neke svoje podložnike, zapovijedajući da mu se pridruže . . .[202] Međutim, u tom ga naumu spriječi božanstvo, na njegovu sreću. Naime, da se to nije dogodilo, sigurno bi bio propao. Budući da ga je iznenada uhvatila vrućica, napiše pismo Agripi Mlađem i Bereniki i dade ga jednom od svojih slobodnjaka da ga odnese Varu. A ovaj je u to vrijeme upravljao kraljevstvom, postavljen na to mjesto od kralja i kraljice koji su bili otišli u Berit želeći se susresti s Cestijem. Var se, kad je primio Filipovo pismo i saznao da se on uspio spasiti, ozlovolji jer je smatrao da će se, ako stigne Filip, kralju i kraljici učiniti da im sam više nije potreban. Stoga donositelja pisma izvede pred svjetinu i okrivi ga za krivotvorenje, govoreći da je lažno javio kako Filip u Jeruzalemu sa Židovima ratuje protiv Rimljana. Zatim ga dade smaknuti. A Filip, ne mogavši dokučiti zašto se slobodnjak nije vratio, odasla i drugoga s pismom, da mu javi što se to dogodilo prije poslanom da kasni. No i njega, kad je stigao, Var lažno optuži i ubije. Sirijci iz Cezareje pobudili su mu, naime, velika očekivanja, jer govorili su da će Rimljani zbog svjedočenja Židova ubiti Agripu, nakon čega će on, budući da potječe od kraljeva, preuzeti vlast. Doista, bilo je opće priznato da je Var, kao potomak Soema, tetrarha na području Libanona, kraljevskog roda. Time, dakle, zaluđen, Var je držao pisma kod sebe i smišljao lukavštine da ih kralj ne pročita. Stražom je čuvao sve izlaze da netko ne bi pobjegao i kralju javio što se zbiva. Štoviše, ugađajući Sirijcima u Cezareji smaknuo je mnoge od Židova. A odlučio je i zajedno s Trahonićanima iz Bataneje oružano napasti »babilonske Židove«, kako

[202] Lakuna u tekstu.

ih nazivaju, iz Ekbatane.[203] Pozvao je dvanaest najuglednijih Židova iz Cezareje te im naložio da, kad stignu u Ekbatanu, svojim sunarodnjacima koji ondje stanuju, kažu: »Var je čuo da namjeravate navaliti na kralja, ali nije povjerovao. Nas je poslao da vas nagovorimo da položite oružje. To će mu, naime, biti dokaz da je pravo učinio kad nije povjerovao onima koji su to o vama govorili.« A zapovjedio je i neka pošalju sedamdeset svojih najodličnijih ljudi da se obrane od iznesene optužbe. Kad su spomenuta dvanaestorica došla svojim sunarodnjacima iz Ekbatane i saznala da oni ne snuju ništa vezano uz pobunu, nagovore ih da pošalju sedamdesetoricu odličnika. A oni ih odašalju nimalo ne sluteći ono što se imalo dogoditi. Tako su ovi s dvanaest poslanika silazili prema Cezareji. Var im, pak, s kraljevskom vojskom izađe ususret i dade ih sve pobiti, uključujući i poslanike. Zatim krene protiv Židova iz Ekbatane. Međutim, jedan od sedamdesetorice se spasi i pretekavši Vara javi svojima što se događa. Oni nato pograbe oružje i povuku se zajedno sa ženama i djecom u utvrdu Gamalu, ostavivši sela puna raznih dobara i s više tisuća grla stoke. A i sam Filip, čim je to saznao, dođe u utvrdu Gamalu. Kad je stigao, mnoštvo ga vičući stane moliti neka preuzme vodstvo i zarati protiv Vara i Sirijaca u Cezareji, za koje se bilo razglasilo da su pogubili kralja. Filip je navaljivanje ljudi nastojao obuzdati podsjećajući na kraljeva dobročinstva prema njima. Razlažući kolika je moć Rimljana, rekao je da nije korisno zametnuti rat protiv njih. Napokon ih nagovori. A kad je kralj doznao da Var namjerava u jednom danu pobiti cezarejske Židove,

[203] Gorski predio istočno od Galilejskog jezera, Bataneja, i vulkansko područje, Trahonitida, bili su izloženi arapskim pljačkašima. Radi zaštite tog područja, koje leži na putu iz Babilona u Jeruzalem, Herod Veliki naselio je u Bataneji Židove iz Babilona. Ekbatana ovdje, dakle, nije istoimeni grad u Mediji, nego utvrđeno naselje u Bataneji. Usp. *Židovske starine*, XVII., 23 i d., *Židovski rat*, II., 481 i d.

kojih je zajedno bilo više tisuća, i njihove žene i djecu, pozove ga k sebi, a Ekva Modija pošalje da ga zamijeni, kao što sam drugdje naveo.[204] Utvrdu Gamalu i okolno područje koje je ostalo vjerno Rimljanima zadobio je Filip.

12. Kad sam stigao u Galileju i od glasnika doznao što se događa, pisao sam jeruzalemskom sinedriju o tome i pitao što zapovijedaju da radim. Oni zamole da čekam i pazim na Galileju, a suposlanike da zadržim ako oni to žele. Nakon što su pribavili mnogo novca od njima davanih desetina, koje su kao svećenici bili dužni uzeti, suposlanici su se bili odlučili vratiti kući, no kad sam ih zamolio da ostanu dok ne uredimo poslove, odazvali su se. Krenuo sam, dakle, s njima iz Sepforide te stigao u neko selo zvano Bethmaus, udaljeno od Tiberijade četiri stadija. Odanle sam tiberijadskom vijeću poslao glasnika s molbom da prvaci grada dođu do mene. Kad su stigli, a došao je s njima i Just, rekao sam da me je zajedno sa suposlanicima k njima poslala jeruzalemska skupština da ih uvjerim kako se palača s likovima životinja koju je sagradio Herod tetrarh ima srušiti, jer zakoni zabranjuju graditi takvo što.[205] I molio sam ih da nas puste što brže to izvesti. Pristalice Kapele[206] i tiberijadskih prvaka dugo nisu željeli dati dopuštenje, no naše ih dodijavanje ipak nagna da pristanu. Međutim, pretekne nas Isus, sin Sapfije, za kojeg sam prije rekao da je postao vođa stranke mornara i sirotinje.[207] On skupi neke Galilejce, pa spali čitav dvor, očekujući da će doći do mnogo novaca iz njega, jer bio je vidio da su neki krovovi zgrada pozlaćeni. I opljačkano je mnogo, protiv naše volje. Naime, mi smo nakon sastanka s Kapelom i prvacima

[204] Usp. *Židovski rat*, II., 483.
[205] Usp. Izl 20, 4.
[206] Julije Kapela ili Kapel, kako ga još navodi Josip.
[207] Isus, sin Sapfije, nije prije spomenut. Vjerojatno je »stranka mornara i sirotinje« »stranka najneuglednijih« spomenuta u 9. glavi.

Tiberijađana, iz Bethmausa bili otišli za Gornju Galileju. Isusove pristalice pobiju sve Nežidove iz tog područja i one koji su već prije rata postali njihovi neprijatelji.

13. Kad sam to saznao, silno se rasrdim. Spustio sam se u Tiberijadu i pobrinuo se da se što više kraljevskog pokućstva oduzme pljačkašima. To su bili korintski svijećnjaci, stolovi iz kraljevske palače i dosta velika količina nekovanog srebra. Sve čega sam se domogao, odlučio sam čuvati kralju. Poslao sam po deset prvaka vijeća i Kapelu Antilovog te im povjerio pokućstvo naloživši da ga ne daju nikom osim meni.

Iz Tiberijade sam sa suposlanicima stigao u Gishalu k Ivanu, želeći saznati što doista snuje. Brzo sam uvidio da teži za pobunom i žudi za vlašću. Bio me zamolio da mu dozvolim odnijeti Cezarovo žito pohranjeno u selima Gornje Galileje tvrdeći da dobit od toga želi potrošiti na popravljanje zidina rodnog grada, no ja sam prozreo njegov naum i ono što je nakanio izvesti, pa sam rekao da mu ne dopuštam. Budući da me jeruzalemska skupština ovlastila da upravljam i tamošnjim poslovima, žito sam mislio čuvati ili za Rimljane ili za sebe. A pošto me nije uspijevao nagovoriti, okrenuo se mojim suposlanicima koji su bili vrlo bezbrižni glede budućih događaja i veoma spremni uzeti novac. Tako ih podmiti da izglasaju da mu se preda sve žito pohranjeno u njegovoj pokrajini. Ja sam, sâm nadglasan od dvojice, šutio. I drugu je podmuklost nadodao Ivan.[208] Rekao je da su mu Židovi nastanjeni u Filipovoj Cezareji, po kraljevoj zapovijedi zapriječeni snagama Modija, upravitelja kraljevstva, poslali glasnika s molbom da se, budući da nemaju čista ulja kojim bi se mazali, pobrine omogućiti im ga u izobilju kako

[208] Usp. *Židovski rat*, II., 591 i d.

ne bi prekršili zakonske odredbe koristeći se iz nužde grčkim uljem.[209] Ivan to nije govorio iz pobožnosti, već iz najočitije lakomosti, jer znao je da se kod onih u Cezareji dva sekstara prodaju za jednu drahmu, a u Gishali osamdeset sekstara za četiri drahme. Tako je poslao sve ulje koliko ga je ondje bilo, dobivši naoko i od mene dozvolu. Naime, nisam mu to dopustio dragovoljno, nego iz straha da me svjetina ne bi kamenovala ako budem stvarao prepreke. Kako sam, dakle, dao dopuštenje, Ivan se tom spletkom domogao vrlo mnogo novaca.

14. Nakon što sam u Gishali otpustio suposlanike koji su potom otišli za Jeruzalem, stao sam se brinuti za nabavljanje oružja i utvrđivanje gradova. Poslao sam i po najodvažnije od hajduka, međutim, uvidio sam da im nije moguće oduzeti oružje, pa sam nagovorio narod da im daje plaću, govoreći da je bolje dragovoljno im davati malo nego gledati kako im oni otimaju imetak. A hajduci su mi se zakleli da neće zalaziti u to područje osim ako ne budu pozvani ili u slučaju da ne dobiju plaću. Prije nego sam ih otpustio, još sam im naložio da ne ratuju ni s Rimljanima, ni sa susjedima. Smatrao sam da je održavanje mira u Galileji ispred svega. A želeći da mi galilejski poglavari, kojih je ukupno bilo oko sedamdeset, budu jamci odanosti, pod izlikom saveza uzeo sam ih za suputnike i prijatelje te na suđenjima uvažavajući njihovo mišljenje donosio presude, nastojeći da se zbog prenaglosti ne prevarim u pravdi i da budem čist od svakog mita.

15. Imao sam oko trideset godina, što je životna dob u kojoj čovjek, premda se klonio protuzakonitih strasti, teško izbjegava klevete iz zavisti, osobito ako ima

[209] Prema Talmudu, Židovima je bilo zabranjeno koristiti strano ulje, kao i ono uprljano nečistim posudama. Usp. *Židovske starine*, XII., 120.

veliku moć. Očuvao sam čast svake žene, prezreo sve davano kao nepotrebno, čak nisam uzimao desetine koje su mi kao svećeniku pripadale od onih koji su ih donosili. Dakako, uzeo sam dio od plijena nakon što sam pobijedio Sirijce koji naseljavaju okolne gradove i priznajem da sam ga poslao svojim sunarodnjacima u Jeruzalem. I iako sam dvaput na juriš zauzeo Sepforidu, četiri puta Tiberijadu i jedanput Gabaru te u svojim rukama imao Ivana, koji mi je često postavljao zasjede, nisam se osvetio ni njemu ni prije rečenim zajednicama, kao što će pripovijedanje u nastavku pokazati. Mislim da me zbog toga Bog – naime, on dobro vidi ljude koji čine što im je dužnost – i izbavio od njihove ruke, i nakon toga, kad su me snašle mnoge pogibli, sačuvao, o čemu ću kasnije pripovijedati.

16. A naklonost i vjernost galilejskih ljudi prema meni bile su tolike da, kad su njihovi gradovi bili na juriš zauzeti, a žene i djeca zarobljeni, nisu toliko jadikovali zbog svojih nesreća koliko su se brinuli za moj spas. Opažajući to Ivan mi je sve više zavidio i pisao mi je moleći me za dopuštenje da ode u toplice u Tiberijadi, da se liječi.[210] Ja mu to nisam branio, jer bio sam čvrsto uvjeren da neće učiniti nikakvo zlo. Dapače, onima kojima sam povjerio upravu Tiberijadom poimence sam pisao neka Ivanu i ljudima koji s njim budu došli, pripreme konačište i pruže sve potrepštine u izobilju. A u to sam vrijeme boravio u galilejskom selu koje se zove Kana.

17. Međutim, kad je Ivan stigao u Tiberijadu, nagovori ljude da se odmetnu od mene i pridruže njemu. I mnogi su poziv rado prihvatili, jer su uvijek imali želju za prevratom i već po svojoj naravi nastojali oko promjene i radovali se pobuni. A pogotovo su Just i njegov otac Pist požurili odmetnuti se od mene i pridružiti se

[210] Usp. *Židovski rat*, II., 614 i d.

Ivanu. No ja sam ih spriječio brzim djelovanjem. Naime, od Sile kojeg sam bio postavio za zapovjednika Tiberijade, kao što sam prije rekao,[211] došao mi je glasnik javljajući mi namjeru Tiberijađana i potičući me da požurim, jer da će, ako budem oklijevao, grad pasti pod vlast pobunjenika. Stoga, čim sam pročitao Silino pismo, uzmem dvjesto ljudi i krenem s njima na cjelonoćni marš, poslavši naprijed glasnika da onima u Tiberijadi najavi moj dolazak. Rano ujutro, dok sam se približavao gradu, mnoštvo mi je naroda dolazilo ususret, i Ivan s njima. Pozdravio me posve zbunjeno, a onda se žurno povukao u svoje konačište iz straha da, kad se dokaže njegovo djelovanje, ne dospije u smrtnu opasnost.[212] Ja pak dođem do trkališta, otpustim sve svoje tjelohranitelje osim jednoga i, s njime zadržavši još i deset hoplita, stupim na neku visoku ogradu,[213] pokušavajući odatle govoriti mnoštvu Tiberijađana. Molio sam ih da se ne odmeću tako brzo jer da će im kolebljivost donijeti loš glas, i da će onaj koji poslije preuzme vodstvo s pravom sumnjati da ni njemu neće ostati vjerni.

18. A nisam još sve bio rekao kad sam začuo nekoga od svojih kako mi dovikuje da siđem, jer da mi nije trenutak brinuti se za naklonost Tiberijađana, već za vlastiti spas i kako da izbjegnem neprijatelje. Ivan je, kad je doznao da sam sâm sa svojima, izabrao najpouzdanije od tisuću svojih hoplita i poslao ih da me ubiju. Oni su došli i bili bi izvršili nedjelo da ja jako brzo nisam skočio s ograde zajedno s tjelohraniteljem Jakovom te da me zatim neki Herod Tiberijađanin nije podigao i doveo do jezera, gdje sam se domogao lađe na koju sam se ukrcao i kojom sam potom, neočekivano pobjegavši neprijateljima, dospio u Tariheju.

---

211 Usp. *Židovski rat*, II., 616.

212 U *Židovskom ratu* Ivan hini bolest i šalje pouzdanika da u njegovo ime pozdravi Josipa.

213 U *Židovskom ratu* Josip stoji na humku visokom šest lakata.

19. Kad su oni koji naseljavaju taj grad, saznali za nevjeru Tiberijađana, veoma se rasrde. Pograbe oružje i stanu me moliti da ih vodim protiv njih, tvrdeći da žele dobiti zadovoljštinu za svojeg zapovjednika. I razglase događaje svima po Galileji, trudeći se pobuditi opći gnjev protiv Tiberijađana. Molili su ljude da se skupe u najvećem broju i da im se pridruže, pa da, ako zapovjednik pristane, provedu ono što odluče. I odasvud su došli Galilejci s oružjem i molili me da navalim na Tiberijadu, zauzmem ju na juriš i svu do temelja razorivši, stanovnike sa ženama i djecom prodam u roblje. A na to su me nastojali nagovoriti i moji prijatelji koji su se spasili iz Tiberijade. Ja se, pak, nisam slagao smatrajući da je strašno započeti građanski rat. Smatrao sam da ratobornost ne smije ići dalje od riječi. Štoviše, tvrdio sam da ni njima ne koristi to činiti, jer Rimljani samo čekaju da se oni unište u međusobnim stranačkim borbama. I to govoreći umirio sam gnjev Galilejaca.

20. A Ivan se, budući da mu napad nije uspio, preplaši za sebe i sa svojim hoplitima otiđe iz Tiberijade u Gishalu. Napiše mi pismo opravdavajući se za učinjeno, kako se ono nije dogodilo po njegovoj odluci. I molio me da ništa ne sumnjam u njega, dodajući zakletve i neke strašne kletve, zbog kojih je mislio da ću povjerovati u ono što je napisao.

21. A kada su Galilejci, naime iz čitavog su područja opet došli mnogi s oružjem, uvidjeli kako je čovjek pokvaren i krivokletan, stanu me molili da ih povedem protiv njega, obećavajući da će skupa s njim sasvim satrti i Gishalu. Zahvalio sam im na odanosti i obećao da ću nadmašiti njihovu naklonost, ali molio sam ih ipak usrdno da se suzdrže i tražio da se slože s mojom odlukom o

smirivanju nereda bez krvoprolića. Pošto sam nagovorio galilejsko mnoštvo, otišao sam u Sepforidu.

22. Budući da su stanovnici toga grada odlučili ostati vjerni Rimljanima, preplaše se mojeg dolaska, pa su me, da budu sigurni za sebe, pokušali odvući drugim poslom. Pošalju glasnika Isusu, vođi hajduka, na granicu Ptolemaide obećavajući da će dati mnogo novaca ako bude htio zajedno sa svojom četom, koja je brojala ukupno osamsto ljudi, započeti rat protiv nas. I Isus pristane. Želeći nas napasti dok smo nespremni i dok ništa ne slutimo, pošalje mi glasnika s molbom za dozvolu da me dođe pozdraviti, a kad sam se ja složio, naime nisam još ništa znao o zasjedi koju mi sprema, pohita protiv mene s četom hajduka. Međutim, njegova opačina ipak nije uspjela, jer, kad je već bio blizu, jedan od onih koji su bili s njim prebjegne k meni i objavi mi njegov naum. Čim sam to saznao, izađem na trg hineći da ništa ne znam o zasjedi, no bio sam si doveo velik broj galilejskih hoplita i neke hoplite iz Tiberijade. Zatim sam naredio da se svi putovi osiguraju najjačim stražama, a ljudima na gradskim vratima naložio da samo Isusa, kada stigne, zajedno s prvacima puste unutra – ostalima neka zapriječe ulaz, a ako budu koristili silu, neka ih udaraju. Pošto su naredbe izvršene, uđe Isus s nekolicinom. Zapovjedio sam da odmah baci oružje, jer da će umrijeti ako ne bude poslušao. On, vidjevši da svuda naokolo stoje hopliti, preplašen posluša. A kad su oni iz njegove pratnje kojima je zapriječen ulaz doznali da je uhvaćen, pobjegnu. Tada sam Isusa pozvao na stranu i rekao mu da sam dobro znao za zasjedu spremljenu protiv mene kao i od koga je poslan. Ipak, da ću mu oprostiti za učinjeno ako se namjerava pokajati i postati mi vjeran.

Nakon što je obećao da će sve učiniti, pustio sam ga i dao mu dopuštenje da opet okupi one koje je prije imao. A Sepforiđanima sam zaprijetio da ću ih kazniti ako se ne okane nerazumnosti.

23. U to vrijeme stignu k meni iz područja Trahonitide dva dostojanstvenika od onih pod vlašću kralja,[214] sa svojim konjima i oružjem, kao i novcem koji su prokrijumčarili. Kad su ih Židovi počeli tjerati da se obrežu ako žele ostati kod njih, nisam pustio da ih se prisiljava, tvrdeći da svaki čovjek Boga treba štovati po svom izboru, a ne po prisili, i da se ovi koji su radi vlastite sigurnosti k nama prebjegli ne trebaju zbog toga preobratiti. Nakon što je mnoštvo nagovoreno, pridošlim sam ljudima pružio u izobilju sve što je iziskivao njihov način života.

24. A kralj Agripa pošalje vojsku pod zapovjedništvom Ekva Modija da uništi utvrdu Gamalu. Međutim, poslane snage nisu bile dovoljne da opkole utvrdu, pa se zaustave na otvorenim mjestima i tako počnu s opsadom. Kada je Ebucije, dekurion kojem je bila povjerena komanda nad Velikom ravnicom,[215] dočuo da sam u Simonidi, selu na granici Galileje, od njega udaljenom šezdeset stadija, uzme sto konjanika koje je imao sa sobom i nekih dvjestotinjak pješaka te stanovnike grada Gabe kao pomoć, pa krene na noćnu hodnju i dođe u selo u kojem sam boravio. Ja sam mu stao nasuprot s velikom vojskom. Budući da se Ebucije ponajviše uzdao u konjanike, pokušavao nas je namamiti na ravnicu, no nismo popustili. Uvidjevši koju će prednost imati konjanici ako se budemo spustili u ravnicu, naime svi smo bili pješaci, odlučio sam da se s neprijateljima sukobimo na mjestu na kojem smo bili. I neko se vrijeme Ebucije sa svojima

[214] Agripe II.
[215] Ezdrelonska ravnica, tj. Dolina Jizreel.

hrabro opirao, no uvidjevši da mu je na tom mjestu konjaništvo beskorisno, stane se povlačiti prema Gabi, ne obavivši posao i izgubivši u bitki tri čovjeka. A ja sam ga u stopu slijedio s dvije tisuće hoplita. Kad sam stigao u okolicu grada Besare, koji leži na granici Ptolemaide, dvadeset stadija daleko od Gabe gdje je boravio Ebucije, postavim hoplite izvan grada i naredim im da neprestano stražare na putovima da nas neprijatelji ne bi uznemirivali dok iznosimo žito kojega je mnogo iz okolnih sela ležalo sakupljeno u Besari za kraljicu Bereniku. Kad sam natovario deve i magarce, a doveo sam ih mnogo, pošaljem žito u Galileju. To učinivši izazovem Ebucija na boj. A budući da ga on nije prihvatio – naime, bila ga je zaprepastila naša pripremljenost i smionost – krenuo sam protiv Neopolitana jer sam čuo da plijeni područje Tiberijađana. Neopolitan je bio zapovjednik konjaničkog eskadrona koji je imao zadaću Skitopol čuvati od neprijatelja. Nakon što sam ga spriječio da i dalje pustoši područje Tiberijađana, usmjerio sam brigu na Galileju.

25. Kad je Ivan sin Levijev, za kojeg sam rekao da je bio u Gishali, saznao da mi sve polazi za rukom i da su mi podložni naklonjeni a neprijatelji u strahu, nije bio zadovoljan. Smatrajući da mu moj uspjeh donosi propast zapao je u strašnu zavist. I, ponadavši se da će me napustiti sreća ako kod mojih podložnika bude uspalio mržnju, nagovarao je stanovnike Tiberijade, Sepforide i Gabare, a ti su gradovi najveći u Galileji, da se odmetnu od mene i pridruže njemu. Obećavao je, naime, da će im biti bolji zapovjednik od mene. Sepforiđani su ga odbili jer su Rimljane izabrali za gospodare pa nisu marili ni za jednog od nas. Tiberijađani nisu prihvaćali odmetnuće, ali su se složili da će mu biti prijatelji. No stanovnici

Gabare mu se priključe, i to na poticaj Šimuna, gradskog prvaka koji je s Ivanom prijateljevao i drugovao. Javno, dakako, nisu priznavali svoje odmetnuće, jer veoma su se plašili Galilejaca zbog toga što su više puta iskusili kolika je njihova naklonost prema nama. Ali potajno su vrebali prikladan trenutak za napad. I zaista sam dospio u vrlo veliku pogibelj, pod sljedećim okolnostima.

26. Neki drski mladići, rodom Dabaritani, načine zasjedu supruzi Ptolemeja, kraljeva upravitelja.[216] Dok je ona, s mnogo opreme i nekoliko konjanika, koji su je slijedili radi zaštite, putovala kroz Veliku ravnicu iz područja porezno podložnog kralju i kraljici u rimsko područje, iznenada napadnu. Ženu su prisilili da pobjegne, a svu prtljagu zaplijenili. Zatim su došli k meni u Tariheju s četiri mule natovarene ruhom i pokretninama. Osim toga, bilo je tu i vrlo mnogo srebra i petsto zlatnika. S namjerom da to sačuvam Ptolemeju – naime, nama zakon zabranjuje otimati i neprijateljima,[217] a on mi je bio sunarodnjak – donositeljima sam rekao da se stvari trebaju čuvati za prodaju da bi se dobivenim iznosom popravile jeruzalemske zidine. Mladići se nato rasrde što nisu dobili dio plijena kao što su očekivali. Otputovali su u sela u okolici Tiberijade i ondje govorili da njihovu zemlju namjeravam izdati Rimljanima te da sam se poslužio lukavstvom govoreći im da ono što je doneseno iz pljačke čuvam za popravljanje zidina jeruzalemskog grada jer da sam to zapravo odlučio vratiti natrag vlasniku. Tu su dobro tumačili moju namjeru. Naime, kad su oni otišli, poslao sam po dva prvaka, Dasiona i Jonaja, Levijevog sina, koji su se ubrajali među osobito bliske kraljeve

[216] Usp. *Židovski rat*, II., 595 i d.
[217] Usp. Izl 23, 4.

prijatelje, te im zapovjedio da uzmu zaplijenjene stvari i pošalju ih kralju. I zaprijetio sam im smrtnom kaznom ako ikom drugom to jave.

27. A kad se čitavom Galilejom raširio glas da njihovu zemlju namjeravam izdati Rimljanima i kad su svi razdraženo tražili da mi se osvete, stanovnici Tariheje, i sami prihvativši da mladići govore istinu, stanu nagovarati moje tjelohranitelje i hoplite da me ostave dok spavam i što brže dođu na hipodrom da se ondje sa svima posavjetuju o svojem zapovjedniku. I nagovorili su ih, a kad su došli, već se bilo sakupilo mnogo ljudi, koji su svi u jedan glas zahtijevali da se kazni onaj koji se prema njima pokazao kao pokvareni izdajica. Najviše ih je poticao Sapfijin sin Isus, tada predstojnik vijeća Tiberijade, pokvaren čovjek, po prirodi sklon unošenju nereda kod važnih poslova, buntovan i prevratan kao nitko drugi. Tada je s Mojsijevim zakonima u rukama istupio i rekao: »Sugrađani, ako Josipa ne možete mrziti zbog vas samih, pogledajte na očinske zakone, koje je vaš prvi zapovjednik namjeravao izdati! Zamrzite zloću zbog njih i osvetite se onome tko se tako drsko ponio!«

28. Nakon što je mnoštvo njegov govor odobrilo vikom, požuri s nekoliko hoplita prema kući u kojoj sam boravio, da me ubije. A ja sam, ništa ne sluteći, od umora zaspao još prije nemira. Čim je Šimun, komu je bilo povjereno da me čuva i koji je jedini ostao sa mnom, opazio navalu građana, probudi me i obavijesti da mi se približava opasnost. Predlagao je da kao zapovjednik časno umrem od svoje ruke prije nego dođu neprijatelji da me prisile na isto ili sami ubiju. On je to rekao, no ja sam se, svoju sudbinu povjerivši Bogu, spremao izaći pred mnoštvo. Presvukao sam se u crnu haljinu i objesio mač oko vrata, pa drugim putem, kojim sam mislio

da mi nitko od neprijatelja neće izaći ususret, krenuo na hipodrom. Kad sam se ondje iznenada pojavio i ničice pao pred mnoštvo vlažeći zemlju suzama, svi se sažale. Opazivši kolebljivost mnoštva, pokušao sam u njemu izazvati neslogu prije nego se hopliti vrate od moje kuće. I dopuštao sam da sam postupio krivo, kako su oni smatrali, ali molio sam da ih prvo obavijestim u koju sam svrhu čuvao novac dobiven od pljačke, a tek onda umrem ako tako zapovjede. Baš kad je mnoštvo zapovjedilo da govorim, dođu hopliti i, opazivši me, potrče da me ubiju. No na zapovijed mnoštva stanu. Čekali su da me, čim priznam da sam novac čuvao za kralja, ubiju kao onog koji je priznao svoju izdaju.

29. Kad je nastala potpuna tišina, rekao sam: »Zemljaci, ako je pravo da umrem, ne molim za sebe. Ipak, želim vam reći istinu prije nego skončam. Budući da sam spoznao da je ovaj grad vrlo gostoljubiv i pun ljudi koji su ostavivši svoj kraj dragovoljno stigli da budu dionici naše sudbine, namjeravao sam mu sagraditi zidine novcem koji, iako je određen da se troši na njihovu izgradnju, kod vas izaziva bijes.« Na to Tarihenjani i pridošlice podignu glas zahvaljujući mi i potičući me da budem hrabar, a Galilejci i Tiberijađani ostanu ljuti. I nastala je svađa među njima – jedni su prijetili da će me kazniti, a drugi vikali da se ne obazirem na to. Kad sam obećao da ću zidine sagraditi i Tiberijadi i drugim njihovim gradovima koji ih trebaju, povjerovali su mi, te se razišli, svatko svome domu. I ja sam se, mimo svakog očekivanja izbjegavši prije rečenu opasnost, s prijateljima i dvadeset hoplita vratio svojoj kući.

30. A hajduci i krivci nemira, iz straha da ih ne kaznim zbog onoga što su učinili, sa šesto hoplita opet dođu do kuće u kojoj sam živio, s namjerom da je zapale. Iako

mi je njihov dolazak dojavljen, smatrao sam da je nedolično da bježim. Odlučio sam izložiti se pogibli i pokazati malo smionosti. Naredio sam da se zatvore vrata kuće, pa se uspeo na gornji kat i povikao neka nekolicinu pošalju unutra da uzmu novac.[218] Rekao sam da će ih tako proći ljutnja. A kad su poslali najdrskijeg od njih, unakazio sam ga bičem te zapovjedio da mu se lijeva ruka odsječe i objesi oko vrata. Takvog sam ga izbacio onima koji su ga poslali. Njih pak obuzmu preneraženje i neizmjeran strah. Pobojavši se da će i oni isto pretrpjeti ako ostanu, dadu se u bijeg – naime, mislili su da unutra imam više ljudi nego što je bilo njih. I ja sam uz pomoć te lukavštine izbjegao drugu zasjedu.

31. No ponovno su neki stali raspaljivati narod. Govorili su da kraljevski dostojanstvenici koji su došli k meni[219] ne zaslužuju živjeti ako ne žele prihvatiti običaje onih kod kojih su potražili spas. I klevetali su ih govoreći da su čarobnjaci koji priječe pobjedu nad Rimljanima. A mnoštvo je brzo povjerovalo, zavedeno ugodljivošću priča sastavljenih po njegovom ukusu. Doznavši za to, opet[220] sam upućivao narod kako ne bi trebao progoniti one koji su se kod njih sklonili: ismijao sam ludoriju optužbe za čarobnjaštvo govoreći kako Rimljani ne bi izdržavali tolike tisuće vojnika da neprijatelje mogu pobijediti uz pomoć čarobnjaštva. Te su ih moje riječi zakratko uvjerile, ali su ih neki pokvarenjaci opet, kad su se udaljili, raspalili protiv dostojanstvenika. I jednom su naoružani navalili na njihovu kuću u Tariheji da ih ubiju. Kad sam to doznao, pobojao sam se da, ako izvrše gnjusan zločin, grad ne postane nepristupačan onima koji se u nj žele skloniti. Stoga sam s još nekolicinom došao u kuću dostojanstvenika,

[218] Novac od plijena mladića iz Dabarite.
[219] V. 23. glavu.
[220] Usp. 23. glavu.

zaključao ju i načinio prokop od nje do jezera. Zatim sam poslao po lađu i ukrcavši se zajedno s dostojanstvenicima prešao do granice Hiposa.[221] Isplatio sam im svotu za konje jer njih nisam mogao dovesti zbog takvog načina bijega, a onda ih otpustio usrdno ih moleći da hrabro podnesu nevolju koja ih je snašla. I sâm sam bio jako snužden što sam ih prisiljen opet izložiti u neprijateljskoj zemlji, no smatrao sam da je bolje da umru kod Rimljana, ako se to dogodi, nego u zemlji pod mojom vlašću. Međutim, oni su se spasili, jer kralj Agripa im je oprostio prijestupe. I tako se svršilo s tim ljudima.

32. A stanovnici grada Tiberijade pismom zamole[222] kralja da im pošalje snage za zaštitu njihove zemlje, jer da su voljni priključiti mu se. Njemu su to napisali, a od mene su, kad sam stigao do njih, tražili da im sagradim zidine kao što sam obećao, jer bili su čuli su da se Tariheja već utvrdila. Pristao sam i pripremivši sve za izgradnju zapovjedio graditeljima da se prihvate posla. Tri dana poslije, dok sam se kretao prema Tariheji, koja je od Tiberijade udaljena trideset stadija, dogodilo se da su neki rimski konjanici viđeni kako marširaju nedaleko grada, što je navodilo na pomisao da dolaze kraljeve snage. I odmah su ljudi stali vikati u slavu kralja, a mene klevetati. Njihovu odluku da se odmetnu od mene javio mi je dotrčavši neki čovjek. Kad sam to čuo, veoma se uznemirim. Naime, baš sam iz Tariheje bio otpustio hoplite da odu svojim kućama, jer sljedeći je dan bio sabat i nisam želio da Tarihenjane uznemiruje gomila vojnika. Štoviše, budući da sam više puta iskusio vjernost stanovnika prema sebi, nisam za svojih boravaka ondje nikad uzimao ni tjelohranitelje. Ostavši tako sa samo sedam hoplita i nekoliko

[221] Grčki grad koji spada u Dekapol, smješten tik uz granicu s područjem kralja Agripe.
[222] Usp. *Židovski rat*, II., 632 i d.

prijatelja nisam znao što mi je činiti. Kako je dan već bio na izmaku, nisam želio dati odobrenje da se pošalje po moje snage, a da su one i došle, ne bi bilo moguće da se latimo oružja sljedećeg dana, jer nam to brane zakoni,[223] čak i onda kad se čini da nas nagoni neka velika nužda. S druge strane, vidio sam da Tarihenjana i njihovih pridošlica, ako bih im dopustio da krenu u razaranje Tiberijade, ne bi bilo dovoljno, kao i da bi moje kašnjenje bilo preveliko. Naime smatrao sam da bi kraljeva vojska došla prije mene i otjerala me od grada. Stoga sam se odlučio poslužiti lukavštinom. Smjesta najvjernije prijatelje postavim na vrata Tariheje da dobro paze na one koji žele izaći; zatim pozovem prvake kuća, svakom od njih zapovjedim da odvuče lađu, ukrca se zajedno s kormilarom i slijedi me za Tiberijadu, a sam se ukrcam s prijateljima i onih sedam hoplita i otplovim.

33. Kad su Tiberijađani shvatili da im kraljeva vojska nije došla i vidjeli da je čitavo jezero puno lađa, iz straha za grad i bojazni da su lađe pune mornara, promijene planove. Odbace oružje i stanu nam izlaziti ususret sa ženama i djecom, vičući u moju slavu na sve strane. Naime mislili su da nisam bio saznao za njihovu namjeru. I molili su da poštedim grad. A ja sam, kad sam se približio, zapovjedio kormilarima da sidra bace podalje od kopna, kako Tiberijađani ne bi opazili da su lađe bez posade. Sâm sam se približio u jednoj lađi i počeo koriti njihovu lakoumnost, kao i spremnost da bez ikakva valjana razloga napuste savez sa mnom. Međutim, obećao sam im da ću im ubuduće potpuno oprostiti ako mi pošalju deset svojih vođa. A kad su spremno poslušali i poslali spomenute ljude, ukrcao sam ih i poslao u Tariheju da ih drže pod stražom.

[223] Usp. 1 Mak 2, 34 i d.

34. Dobivši malo-pomalo tom lukavštinom u svoje ruke čitavo vijeće, poslao sam ga u prije rečeni grad, a s njima i mnoge prvake naroda, u ne manjem broju. Mnoštvo pak, pošto je vidjelo u kakvu je silnu nevolju dospjelo, počne me moliti da kaznim krivca bune, drskog i naglog mladića po imenu Klit. Smatrajući da je bezbožno pogubiti sunarodnjaka, a morajući ga kazniti, naredio sam jednom od svojih tjelohranitelja, Leviju, da pođe naprijed i odsiječe Klitu lijevu ruku, no Levi se usprkos naredbi pobojao otići sam u toliku gomilu. Kako nisam želio da Tiberijađani opaze kukavičluk vojnika, pozvao sam tada samog Klita i rekao mu: »Budući da si prema meni pokazao toliku nezahvalnost, zaslužuješ izgubiti obje ruke. Budi vlastiti krvnik da ne bi, ako ne poslušaš, pretrpio još goru kaznu.« Na njegove usrdne molbe da mu poštedim jednu ruku, jedva sam pristao. Tako on, da ne izgubi obje ruke, uzme mač i odsječe si ljevicu. I to dokrajči bunu.[224]

35. Kad su Tiberijađani, pošto sam stigao u Tariheju, doznali za lukavstvo kojim sam se poslužio protiv njih, ostali su zadivljeni kako sam bez krvi zaustavio njihovo nerazumno ponašanje. A ja sam poslao po svoje tiberijadske zatvorenike, među kojima su bili Just i njegov otac Pist, da sa mnom večeraju. Za vrijeme gozbe rekao sam kako i sam dobro znam da rimska moć nema premca, ali da bih zbog hajduka šutio o tome. Savjetovao sam im da čine isto te da čekaju prikladan trenutak i ne podnose teško moje vodstvo, jer da neće lako moći naći nekog drugog obzirnog poput mene. Justa sam još podsjetio kako su Galilejci, prije nego sam došao iz Jeruzalema, njegovom bratu odsjekli ruke optuživši ga za zločin krivotvorenja pisama prije rata; i kako su Gamaljani nakon uzmaka Filipa buneći se protiv Babilonaca ubili Hareta, Filipova rođaka, i okrutnom smrću kaznili

[224] Usp. *Židovski rat*, II., 642 i d., gdje je isti događaj s Klitom vjerodostojnije opisan.

njegovog brata Isusa, muža Justove sestre. To sam na gozbi rekao Justu i njegovim drugovima, a ujutro sam zapovjedio da se svi puste iz zatvora.

36. Prije tih događaja Filip sin Jakimov otišao je iz tvrđave Gamale, pod sljedećim okolnostima. Kad je Filip saznao da je kralj Agripa smijenio Vara i da je na Varovo mjesto došao Ekvo Modije, njegov stari prijatelj i drug, napiše Modiju pismo – obavještavao ga je o svojoj sudbini i ujedno ga molio da kralju i kraljici proslijedi njegova prije poslana pisma.[225] Modije se veoma obradovao kad je iz primljene poruke doznao da se Filip spasio, te je pisma proslijedio kralju i kraljici, koji su bili kod Berita. Čim je kralj Agripa saznao da su glasine o Filipu bile lažne – naime, bio se raširio glas da on Židove kao zapovjednik vodi u rat protiv Rimljana – poslao je konjanike da mu doprate Filipa. A kad je ovaj stigao, prijazno ga dočeka, pa pokaže rimskim zapovjednicima rekavši da je to onaj Filip o kojem se razglasilo da se odmetnuo od Rimljana. Zatim mu zapovjedi neka s nekoliko konjanika što brže ode do tvrđave Gamale te odanle dovede sve svoje ljude, a Babilonce da opet vrati u Bataneju. Naloži mu i neka se dobro pobrine da mu podložnici ne dignu kakvu bunu. Pošto je kralj to zapovjedio, Filip požuri izvršiti naređenja.

37. A Josip, sin primalje, potakne velik broj drskih mladića da mu se pridruže, pa navali na prvake Gamale i stane ih nagovarati da se odmetnu od kralja i da se late oružja, kako bi se njime ponovo domogli slobode. I neke su prisilili da se priklone njihovim osnovama, a one koji to nisu htjeli, jednostavno su ubili. Kao što sam već rekao, pogubili su i Hareta, i zajedno s njim Isusa, jednog od njegovih rođaka,

[225] Usp. 11. glavu.

i brata Justa Tiberijađanina.[226] Meni su pak pisali moleći me da im pošaljem odred hoplita i radnike za podizanje zidina njihovog grada. Ni na jedno od onoga što su tražili nisam prigovorio. Od kralja se odmetnula i Gaulanitska zemlja do sela Solime. Seleukiji i Sogani, selima po prirodi dobro utvrđenima, sagradio sam zidine, a slično sam obzidao i također sasvim kamenita sela u Gornjoj Galileji: Jamniju, Ameroth[227] i Aharaba. U Donjoj Galileji utvrdio sam gradove Tariheju, Tiberijadu, Sepforidu, sela Arbelonsku spilju, Bersubu, Selamu, Jotapatu, Kafarath, Komos, Soganu, Pafu[228] te goru Tabor. Onamo sam spremio i mnogo žita i oružja za njihovu kasniju sigurnost.

38. A Ivan sin Levijev me sve više mrzio jer je teško podnosio moj uspjeh. Postavivši pred sebe zadaću da me svakako ukloni, svojem rodnom gradu Gishali sagradi zidine, a svojega brata Šimuna i Jonatana sina Siseninog s oko sto hoplita pošalje u Jeruzalem Šimunu sinu Gamalielovom da ga zamole neka nagovori jeruzalemsku skupštinu da me liši vodstva nad Galilejcima i vlast nad njima izglasa njemu. Taj je Šimun bio Jeruzalemac vrlo slavna roda, pripadnik sljedbe farizeja, koje se smatralo najboljim poznavateljima naših zakona. Kao čovjek obdaren mudrošću i razboritošću, Šimun je, kad bi državni poslovi dospjeli u izuzetno tešku situaciju, bio sposoban vratiti ih u prijašnje stanje koristeći se svojom pameću. Taj stari i pouzdani Ivanov prijatelj bio je u to vrijeme prema meni neprijateljski raspoložen. Primivši molbu, stao je nagovarati velike svećenike Anana i Isusa Gamalovog i neke od njihove stranke da me prizemlje i ne zanemaruju moje silno napredovanje u slavi, govoreći da će im koristiti ako

---

[226] Usp. 35. glavu, no ondje se spominju samo dvije osobe: Haret i Isus.
[227] Usp. *Židovski rat*, II., 573, gdje stoji »Mero«.
[228] Usp. također *Židovski rat*, II., 573, gdje stoji »Jafu«, što je vjerojatno točna varijanta.

budem lišen vlasti nad Galilejom. I molio je Ananove ljude da ne oklijevaju, da ne bih, doznavši prije vremena za njegove namjere, s velikom vojskom navalio na Jeruzalem. Šimun je to savjetovao, a veliki svećenik Anan izjavio da će se njegov plan vrlo teško provesti jer da mnogi od velikih svećenika i narodnih prvaka svjedoče kako sam dobar zapovjednik, a osim toga da je podlo optužiti čovjeka protiv kojega se opravdano ne može reći ništa.

39. Pošto je Šimun to čuo od Anana, zatraži od onih koji su prisustvovali vijećanju da šute i ne iznose drugima njihove riječi. Tvrdio je kako će se sam pobrinuti da što brže budem udaljen iz Galileje. Zatim pozove Ivanova brata te mu naloži neka Ananu i njegovim ljudima pošalje darove jer, rekao je, tako će ih brzo nagovoriti na promjenu mišljenja. I Šimun je postigao cilj koji si je bio zadao. Naime, Anan i njegovi potkupljeni novcem pristanu da me izbace iz Galileje, s tim da nitko drugi u gradu to nije znao. Odlučili su u Galileju kao svoje poslanike poslati ljude različitog staleža, ali jednaka obrazovanja. Dvojica od njih, Jonatan i Ananija, pripadnici farizejske sljedbe, bili su iz puka, treći, Jozar, također farizej, svećeničkog roda, a Šimun, najmlađi među njima, iz roda velikih svećenika. Zapovjedili su im da, kad stignu pred Galilejce, od njih saznaju zašto su mi naklonjeni. Ako kažu da je razlog to što sam iz grada Jeruzalema, neka odvrate da su odanle i njih četvorica, ako sve pripišu mojem poznavanju zakona, neka reknu da i oni dobro znaju običaje naše zemlje, a ako pak kažu da me vole zbog moje svećeničke časti, neka odgovore da su i dvojica od njih svećenici.

40. Jonatana i njegove drugove su tako uputili te im dali četrdeset tisuća srebrnjaka od državnog novca. A kada su čuli da neki Galilejac po imenu Isus, koji je tada

bio u Jeruzalemu, raspolaže četom od šesto hoplita, poslali su po njega, pa mu dali plaću za tri mjeseca i zapovjedili da se Jonatanu i njegovim drugovima pridruži kao pratnja koja će im biti na usluzi. I trima stotinama građana naložili su da slijede poslanike, davši novac za uzdržavanje sviju. Nakon što su se ovi tako pridobiveni pripremili za odlazak, izađu s njima Jonatan i njegovi drugovi, dovodeći još i Ivanova brata i sto hoplita. Od onih koji su ih poslali dobili su zapovijedi da me, ako dragovoljno položim oružje, živog pošalju u Jeruzalem, a ako se budem opirao, da me ubiju bez straha od posljedica – naime, samo će izvršiti njihovu zapovijed. Osim toga, bili su pisali Ivanu neka bude spreman za rat protiv mene, dok su Sepforiđanima, Gabaranima i Tiberijađanima zapovijedali da Ivanu šalju dodatne snage.

41. Kad mi je to otac javio pismom – njega je obavijestio Isus sin Gamalin, jedan od sudionika spomenutog vijećanja, moj pouzdani prijatelj – veoma me zaboljelo što su se moji vlastiti sugrađani prema meni pokazali tako nezahvalnima, jer saznao sam da su obuzeti zavišću zapovjedili da budem ubijen, i što me otac preko pisma usrdno molio da mu dođem. Pisao je, naime, kako čezne da prije nego umre još jednom vidi sina. Vijest sam prenio prijateljima dodajući da bih za tri dana ostavio njihov kraj i otputovao u svoj rodni grad. Sve koji su to čuli obuzme tuga i stadu me plačući moliti neka ih ne ostavljam, jer da će propasti ako budu lišeni mojeg vodstva. Kako sam, brinući se za svoju sigurnost, odbio udovoljiti njihovim molbama, Galilejci se preplaše da, ako odem, ne postanu lak plijen hajducima, te pošalju po svoj Galileji ljude da razglase moju odluku o odlasku. To čuvši mnogi su se i odasvud skupili, zajedno sa ženama i djecom, čineći to, mislim, ne toliko iz

ljubavi prema meni koliko iz straha za sebe. Naime, mislili su da im se, ako ja ostanem, ništa loše neće dogoditi. Dakle, svi su došli na veliku ravnicu po imenu Asohis na kojoj sam se smjestio.

42. Te sam noći usnio divan san. Pošto sam u postelju pošao žalostan i potresen sadržajem pisma, učini mi se da netko stojeći do mene govori: »Ej ti, otjeraj jade iz svoje duše i oslobodi se svakog straha! Naime, ono što te žalosti učinit će te veoma velikim i sretnim u svemu te ćeš uspješno prevladati ne samo sadašnje teškoće nego i mnoge druge. Ne posustaj, sjeti se da trebaš i ratovati protiv Rimljana.« Nakon što sam usnio taj san, ustao sam spreman sići u ravnicu. A kad me mnoštvo Galilejaca ugledalo, čitavo se, a bili su među njima žene i djeca, bacilo na svoja lica i plačući me stalo moliti neka ih ne ostavljam neprijateljima i ne odlazim prepuštajući njihovu zemlju nasilju protivnika. Kako te molbe nisu imale uspjeha, pokušali su me zakletvama prisiliti da ostanem kod njih i grdili su mnogo jeruzalemski narod što ne dopušta da njihova zemlja bude u miru.

43. Slušajući ih kako to govore i gledajući potištenost mnoštva slomio sam se, vođen sažaljenjem, smatrajući da je pravo za toliko mnoštvo podnijeti i očite opasnosti. Tako sam pristao ostati. I izdao sam zapovijed da mi se od tih ljudi pridruži pet tisuća hoplita čim se opskrbe nužnim potrepštinama. Ostale sam otpustio kućama. A kad je pet tisuća ljudi došlo, krenuo sam s njima i s trima tisućama vlastitih vojnika i osamdeset konjanika za selo Habolo koje leži na granici Ptolemaide. Ondje sam objedinio trupe izgovarajući se da se pripremam za bitku protiv Placida. Potonji je, poslan od Cestija Gala da spali galilejska sela blizu Ptolemaide, došao s dvije kohorte pješačke vojske i jednim konjaničkim

eskadronom. Budući da je postavio palisadu pred Ptolemaidom, i ja sam podigao tabor, šezdesetak stadija udaljen od sela Haboloa. Više smo puta izvodili vojsku kao za bitku, ali sve je ostalo na čarkanju jer bi se Placid, čim bi opazio da želim bitku, preplašen povlačio. Međutim, od Ptolemaide se nije udaljavao.

44. Takve su bile prilike kad je stigao Jonatan sa suposlanicima – njih su, kao što sam rekao, bili poslali ljudi oko Šimuna i velikog svećenika Anana. Jonatan me, budući da nije imao hrabrosti za otvoren napad, namjeravao uhvatiti na prijevaru. Napiše mi ovakvo pismo:

»Jonatan i njegovi drugovi poslani od Jeruzalemaca pozdravljaju Josipa. Nas su jeruzalemski prvaci, budući da su čuli da ti je Ivan iz Gishale više puta spremao zasjede, poslali da ga ukorimo i opomenemo neka ti se ubuduće pokorava. Želeći se s tobom posavjetovati o zajedničkom djelovanju, molimo te da nam što brže dođeš. I nemoj dovoditi veliku pratnju jer selo ne bi moglo prihvatiti mnogo vojnika.«

A to su napisali nadajući se jednom od dvoga: ili da će me, ako dođem bez oružja, dobiti u svoje ruke, ili da će me, ako dovedem veliku pratnju, proglasiti za neprijatelja. Pismo mi je donio konjanik, inače drzak mladić, jedan od onih koji su nekad služili vojsku kod kralja. Bio je tada već drugi sat noći i upravo sam blagovao s prijateljima i galilejskim prvacima. Kad mi je sluga najavio da je došao neki židovski konjanik, zapovjedio sam da ga se pozove unutra, a on ušavši uopće ne pozdravi, nego samo pruži pismo i reče: »Šalju ti ga oni koji su došli iz Jeruzalema. Piši svoj odgovor što brže jer se žurim natrag k njima.« Gosti su se začudili drskosti vojnika, no ja sam ga zamolio da sjedne i večera zajedno s nama. Međutim, on je to odbio. I tako sam pismo držao u rukama onako kako sam ga primio, a s prijateljima sam razgovarao o drugim stvarima. Uskoro sam ustao i

dao ljudima otpust da odu leći, zapovjedivši samo četvorici bliskih prijatelja neka ostanu sa mnom. Naredio sam sluzi da pripremi vino, pa, kad nitko nije gledao, razmotao pismo i, odmah shvativši nakanu pošiljatelja, opet ga zapečatio. Potom sam, držeći ga u rukama kao da ga nisam pročitao, naredio da se vojniku za putne troškove dade dvadeset drahmi. Po načinu na koji ih je uzeo i zahvalio, uvidio sam da mu je lakomost očito vrlo slaba točka. Stoga sam rekao: »Nego, ako budeš želio piti s nama, dobit ćeš jednu drahmu po čaši!« On je rado pristao na to. Pio je mnogo vina da uzme više novca i, kad se napio, nije mogao više kriti tajne, nego je, a da nije pitan, rekao da je spremljena zasjeda i da su me jeruzalemski poslanici osudili na smrt. To čuvši odgovorio sam im ovako:

»Josip pozdravlja Jonatana i njegove drugove. Radujem se što čujem da ste zdravi došli u Galileju, a još više što ću, nakon što vam prepustim brigu o ovdašnjim poslovima, moći otputovati u svoj rodni grad. Naime to sam već odavno želio učiniti. Trebalo je ne samo da dođem u Ksalot[229] do vas, nego i dalje, i bez vaše zapovijedi, no molim za ispriku što to ne mogu učiniti jer u Habolou pazim na Placida koji se misli probiti gore u Galileju. Dođite, dakle, vi do mene kad pročitate pismo. Budite zdravo!«

45. To sam napisao, pa dao vojniku da nosi. Zajedno s njim poslao sam trideset vrlo uglednih Galilejaca, napomenuvši im da Jonatana i njegove drugove pozdrave, ali da ništa drugo ne govore. Uza svakog od tih poslanika postavio sam po jednog odanog hoplita, neka paze da ne bi došlo do nekog razgovora između njih i Jonatanovih ljudi. I oni su otputovali. A Jonatan i njegovi drugovi, pošto su se prevarili u prvom pokušaju, pošalju mi ovakvo pismo:

[229] Selo u Velikoj ravnici, na južnoj granici Galileje. U *Židovskom ratu* (III., 39) naziva se Eksalot.

»Jonatan i njegovi drugovi pozdravljaju Josipa. Pozivamo te da u roku od tri dana bez hoplita dođeš do nas u selo Gabarot,[230] da saslušamo kakve optužbe imaš protiv Ivana.«

Nakon što su to napisali i pozdravili Galilejce koje sam bio poslao, otišli su u Jafu, najveće selo u Galileji, utvrđeno jakim zidinama i vrlo gusto naseljeno. Ondje ih je dočekalo mnoštvo sa ženama i djecom, te vičući stalo zahtijevati da odu i ne zavide im na dobrom zapovjedniku. A Jonatan i njegovi pratioci razdraženi vikom, ne usuđujući se očitovati bijes i ne smatrajući dostojnim da odgovore, otputuju za druga sela. No slični su ih povici dočekivali svugdje. Ljudi su vikali da ih nitko neće nagovoriti da uzmu ma kojeg drugog zapovjednika osim Josipa. Tako Jonatan i njegovi, ništa ne postigavši u selima, stignu u Sepforidu, najveći grad u Galileji. Ondašnji ljudi, koji su naginjali Rimljanima, izađu im ususret; mene nisu ni hvalili ni grdili. A kad su se Jonatanovi od Sepforide spustili u Asohis, ljudi ondje slično Jafanima stanu vikati na njih. Budući da više nisu mogli obuzdati bijes, Jonatan i njegovi drugovi zapovjede svojim hoplitima da toljagama udare vikače. Napokon dođu do Gabare, gdje ih dočeka Ivan s tri tisuće hoplita. Ja sam pak zaključivši već po sadržaju pisma da su odlučili ratovati protiv mene, otišao iz Habaloa s tri tisuće hoplita, prepustivši tabor najvjernijem prijatelju. Želeći biti blizu Jonatana i njegovih došao sam u Jotapatu, udaljenu od njih četrdesetak stadija. I pisao sam im sljedeće:

»Ako baš želite da dođem do vas, u Galileji ima dvjesto četiri naselja. Doći ću u koje god želite od njih, izuzev Gabare i Gishale, jer potonja je Ivanov rodni grad, a prva mu je saveznik i prijatelj.«

---

[230] Drugdje stoji »Gabara« – grad 12.5 km sjeveroistočno od Josipovog položaja u Habolou.

46. Kad su Jonatan i njegovi drugovi primili to pismo, nisu više odgovarali. Održali su vijeće sa svojim pristašama na koje su pozvali i Ivana te razmatrali kako da me napadnu. Ivan je predložio da pišu svim gradovima i selima u Galileji jer da je u svakom bar nekoliko mojih protivnika koje treba pozvati da djeluju kao protiv neprijatelja. Zahtijevao je i da se ta odluka pošalje u Jeruzalem, kako bi ljudi ondje, doznavši da su me Galilejci proglasili neprijateljem, i sami to izglasali. Rekao je da bi me, ako se to dogodi, i meni naklonjeni Galilejci napustili iz straha. Ivan je to predložio, a ostalima se veoma dopadne ono što je rekao. To sam doznao oko trećeg sata noći, jer je Zakej, jedan od onih koji su bili s njima, prebjegao k meni i dojavio mi njihov naum. Bilo je jasno da se više ne smije gubiti vrijeme. Prosudivši da je hoplit Jakov, moj vjerni tjelohranitelj, najprikladniji, zapovjedim mu da uzme dvjesto hoplita i stražari na putovima iz Gabare u Galileju, te da one koji budu prolazili uhvati i pošalje ih k meni, pogotovo one uhvaćene s pismima. A drugoga svojeg prijatelja, Jeremiju, pošaljem sa šesto hoplita na granicu Galileje, da čuva stražu na putovima koji odande vode u Jeruzalem. I njemu sam zapovjedio da uhvati one koji putuju s pismima. Naložio sam mu da takve ljude na licu mjesta baci u okove, a pisma pošalje meni.

47. Nakon što sam to naredio, obznanio sam Galilejcima zapovijed da idućeg dana, s oružjem i zalihama hrane za tri dana dođu do mene u selo Gabaroth. Zatim sam svoje hoplite podijelio u četiri skupine. Najvjernije sam odredio za tjelohranitelje, postavio im zapovjednike i naložio neka paze da im se ne pridruži nekakav nepoznat vojnik. Idućeg dana, oko pet sati, stigao sam u Gabaroth, te opazio da je

sva ravnica ispred sela puna hoplita koji su mi iz Galileje došli u pomoć, kao što sam im zapovjedio. A i mnogo je drugog naroda dotrčavalo iz sela. Kad sam stupivši među njih počeo govoriti, svi su stali klicati nazivajući me dobročiniteljem i spasiteljem njihove zemlje. Pošto sam im zahvalio, savjetovao sam im da nikoga ne napadaju niti kaljaju ruke pljačkom, nego neka se utabore u ravnici i budu zadovoljni svojim popudbinama, jer, govorio sam, nemire želim umiriti bez krvoprolića. A dogodilo se da su istog dana Jonatanovi kuriri zajedno s pismima pali u ruke stražama koje sam postavio na putove. Ljudi su zadržani na licu mjesta, kao što sam zapovjedio, dok sam pisma, puna pogrda i laži, pročitao nikome to ne rekavši, te zatim donio odluku da napadnem svoje protivnike.

48. Kad su Jonatan i njegovi drugovi čuli za moj dolazak, sklonili su se sa svim svojim ljudima i Ivanom u Isusovu kuću. To je bila velika palača, prava tvrđava. Sakrili su ondje hoplite u zasjedu, zatvorili sva vrata osim jednih i čekali da ih, nakon što stignem s puta, dođem pozdraviti. Hoplitima su zapovjedili da samo mene puste unutra kad se pojavim, a ostale da zaustave. Mislili su da ću tako lako pasti u njihove ruke. No prevarili su se u očekivanjima. Naime, budući da sam ja unaprijed znao za zasjedu, kad sam stigao, raspustio sam vojsku nasuprot njima i hinio da počivam. Jonatan i njegovi drugovi tad, misleći da doista spavam i odmaram, krenu dolje u ravnicu ne bi li uvjerili moje ljude kako sam loš zapovjednik. Međutim, sve je ispalo sasvim drugačije od onoga čemu su se nadali. Galilejci, čim su ih opazili, dignu viku koja je pokazivala kolika je njihova odanost prema meni, njihovom zapovjedniku, te stanu koriti Jonatana i njegove da su došli poremetiti stanje u njihovoj zemlji iako im oni nisu ništa skrivili. I

nalagali su im da odu jer da neće nikad pristati na drugog vođu umjesto mene. Kad mi je to dojavljeno, nisam oklijevao izaći među njih. Dapače, odmah sam sišao da čujem što govore Jonatan i njegovi drugovi. A čim sam stigao, čitavo mi je mnoštvo zapljeskalo i veselim poklicima stalo složno zahvaljivati za moje vodstvo.

49. Jonatan i njegovi drugovi su se pak slušajući to preplašili da, ako Galilejci iz naklonosti prema meni krenu na njih, ne dospiju i u smrtnu opasnost. Pomišljali su na bijeg, no budući da nisu mogli otići, jer zahtijevao sam da ostanu, posramljeno su čekali na moj govor. Dakle, nakon što sam mnoštvu naredio da zaustavi vesele poklike, najvjernije od hoplita postavio na putove neka stražare da nas Ivan neočekivano ne napadne te Galilejcima zapovjedio da uzmu oružje kako ih ne bi zbunila navala neprijatelja, ako se kakva nenadano dogodi, prvo sam Jonatana i njegove drugove podsjetio na njihovo pismo – kako su mi pisali da ih je jeruzalemska skupština poslala da riješe moje razmirice s Ivanom i kako su me molili da dođem k njima. To razlažući pružio sam pred sobom pismo da ga svi vide i da ništa ne mogu nijekati kad ih pismo pobija. Rekao sam: »I doista, Jonatane i vi, njegovi suposlanici, da kao optuženik u sporu s Ivanom na sud dovedem neka dva ili tri poštena čovjeka kao svjedoke svojega ponašanja, očito je kako biste, nakon što istražite njihovo ponašanje, bili primorani osloboditi me optužbi. Dakle, da uvidite kako sam pošteno upravljao Galilejom, budući da smatram da su tri svjedoka onome tko je pošteno živio malo, nudim vam sve ove. Od njih doznajte na koji sam način živio, jesam li ovdje uvijek upravljao časno i

valjano. I zaklinjem vas, Galilejci, nemojte skrivati ništa od istine i pred ovima kao pred sucima kažite ako nešto nisam učinio pošteno!«

50. Dok sam to još govorio, svi su zajedno klicali nazivajući me dobročiniteljem i spasiteljem. Svjedočili su o mojim djelima i poticali me na buduća. I svi su se kleli da njihove žene nisu bile zlostavljane i da im nikad nisam učinio ništa nažao. Tada sam Galilejcima pročitao dva od pisama Jonatana i njegovih drugova, koja su mi, domogavši ih se, poslale postavljene straže. Puna svakakvih pogrda lagala su da sam se prema narodu ponašao više kao tiranin nego kao zapovjednik. Bilo je napisano i mnogo drugoga uz to jer su se obilato koristili besramnim lažima. Mnoštvu sam rekao da sam pisma dobio jer su ih donositelji dragovoljno dali. Naime, nisam želio da protivnici doznaju za straže, da se iz straha ne bi okanili pisanja.

51. Kad je mnoštvo Galilejaca to čulo, veoma je rasrđeno stalo navaljivati na Jonatana i one koji su bili s njim, s namjerom da ih ubije. I bilo bi to učinilo da nisam obuzdao njihov bijes. A Jonatanu i njegovim drugovima sam rekao da ću im oprostiti ono što su učinili ako su spremni pokajati se i ako, kad se vrate doma, onima koji su ih poslali kažu istinu o mojem upravljanju. Kad sam to rekao, pustio sam ih, iako sam znao da neće učiniti ništa od onoga što su obećali. Međutim, mnoštvo me goreći od bijesa na njih molilo da mu dopustim osvetiti se takvim drznicima. Pokušavao sam sve nagovarajući ih da poštede ljude, jer znao sam kako je svaka stranačka borba pogubna za zajedničku korist. No mnoštvo je ustrajalo u gnjevu na njih, i svi su nasrnuli prema kući u kojoj su boravili Jonatan i njegovi drugovi. A ja sam uviđajući da je njihov nalet nezaustavljiv skočio na

konja i zapovjedio im da me slijede u selo Soganu, dvadeset stadija udaljeno od Gabare. Tom sam se lukavštinom osigurao od sumnjičenja za započinjanje građanskog rata.

52. Kad sam bio blizu Sogane, sve sam ih postrojio i savjetovao im da se odupru naletu bijesa, a pogotovo osvećivanju koje se poslije neće moći ispraviti. Zatim sam zapovjedio neka se stotinu njihovih vodećih ljudi već poodmaklih godina spremi za put u Jeruzalem, da bi ondje pred narodom podnijeli žalbu protiv onih koji bune zemlju. Rekao sam: »Ako ih dirnu vaše riječi, pozovite skupštinu neka pismeno zapovjedi da ja ostanem u Galileji a da se Jonatan i njegovi drugovi odanle povuku.« Pošto su dobili te upute, brzo su se pripremili, te sam ih odaslao treći dan nakon održavanja skupštine poslavši s njima petsto hoplita. A prijateljima u Samariji pisao sam neka se pobrinu za sigurnost njihova puta. Naime, iako je Samarija već bila pod Rimljanima, svakako je trebalo da se radi što bržeg dolaska putuje kroz nju, jer tako se iz Galileje u Jeruzalem može stići za tri dana. Poslanike sam do granice Galileje pratio i ja, pri čemu sam, ne bih li prikrio njihov odlazak, na putove postavio straže. Nakon što sam to učinio, smjestio sam se u Jafi.

53. A Jonatan i njegovi drugovi su, ne postigavši uspjeh protiv mene, pustili Ivana u Gishalu, dok su sami otputovali za Tiberijadu. Očekivali su da će ju dobiti u svoje ruke jer im je Isus, koji je u tom trenutku bio predstojnik tiberijadskog vijeća, preko pisma bio obećao da će u slučaju njihova dolaska stanovnike nagovoriti neka im prirede doček i donesu odluku da im se pridruže. Oni su, dakle, otišli s

tim očekivanjima. To mi je pismom javio Sila, za kojeg sam rekao[231] da sam ga ostavio kao upravitelja Tiberijade, ujedno me moleći da što prije dođem. I ja sam, odmah ga poslušavši i došavši, dospio u smrtnu opasnost pod sljedećim okolnostima. Jonatan i njegovi drugovi su za boravka u Tiberijadi mnoge ljude koji se sa mnom nisu slagali nagovorili da se odmetnu od mene, no kad su čuli za moj dolazak, pobojaše se za sebe, te dođu k meni: Pozdravljaju me, čestitaju na upravljanju Galilejom i zajedno se raduju zbog časti koju uživam. Naime, moja je slava pohvala njima, mojim učiteljima i sugrađanima. Za njih je prikladnije prijateljstvo sa mnom nego s Ivanom i, iako žure otići doma, ostaju dok mi Ivana ne predaju u ruke. To govoreći kleli su se najstrašnijim zakletvama koje kod nas postoje, zbog kojih sam smatrao da je bezbožno ne vjerovati im. Još su me molili da se utaborim drugdje jer da je sljedeći dan sabat. Tvrdili su da nema potrebe da moji ljudi uznemiruju Tiberijadu.

54. Ništa ne sumnjajući otišao sam za Tariheju, ostavivši ipak u gradu nekolicinu svojih da uhode što se govori o meni. Usto, po čitavom putu od Tariheje do Tiberijade postavio sam ljude da mi jedan preko drugoga jave ono što bi doznali od uhoda ostavljenih u gradu. Sljedećeg se, dakle, dana u sinagogi, vrlo velikoj građevini sposobnoj primiti veliko mnoštvo održavala opća skupština. Jonatan, koji je također došao na nju, nije se, doduše, usuđivao otvoreno govoriti o odmetnuću, iako je rekao da Tiberijada treba boljeg zapovjednika. Međutim, Isus, predstojnik vijeća, ništa se ne žacajući bez uvijanja reče: »Bolje je, sugrađani, da se pokoravamo četvorici nego jednome, i to ljudima odličnog roda i proslavljene pameti.« Ciljao je na Jonatana i njegove drugove. Sljedeći istupi Just koji pohvali

[231] Usp. 17. glavu.

te Isusove riječi i privoli neke od naroda, no većina nije bila zadovoljna onime što se reklo. I svakako bi došlo do meteža da sastanak nije prekinuo dolazak šestog sata u koji nam je na sabate običaj objedovati. Tako su Jonatan i njegovi drugovi odgodivši vijeće za sljedeći dan otišli neobavljena posla.

Budući da mi je to odmah javljeno, odlučio sam rano ujutro doći u Tiberijadu. Stigao sam sljedećeg dana oko prvog sata[232] i u sinagogi već zatekao skupljeno mnoštvo, koje, međutim, nije uopće znalo radi čega je bio zakazan sastanak. I iako je moje neočekivano prisustvo zbunilo Jonatana i njegove drugove, uskoro se dosjete raširiti glas da su rimski konjanici viđeni na granici kod mjesta zvanog Sloga,[233] trideset stadija udaljenog od grada. Čim je ta izmišljotina razglašena, Jonatan i njegovi drugovi stanu me moliti neka ne dopustim da neprijatelji plijene njihovu zemlju. To su govorili misleći, kad me udalje pod izlikom neophodne pomoći, okrenuti grad protiv mene.

55. Premda sam uvidio njihovu namjeru, ipak se pokorim, da Tiberijađanima ne bih dao povoda da zaključe kako ne brinem za njihovu sigurnost. Dakle, otišao sam. No kad sam dospio na ono mjesto, nisam našao ni traga neprijatelju. Stoga se vratim usiljenim maršem. Zatekao sam združeno cijelo vijeće i mnoštvo naroda. Jonatan i njegovi su iznosili žestoku optužbu protiv mene kako ne činim ništa da im olakšam rat dok istovremeno živim u raskoši. To govoreći pokazivali su četiri pisma, koja da su im napisali ljudi s granice Galileje: Mole ih da im dođu upomoć jer da čete rimskog konjaništva i pješaštva namjeravaju za tri dana početi plijeniti njihovu zemlju. Traže da se požure i spriječe ih. Kad su Tiberijađani to čuli, učini

[232] Između 6 i 7 sati ujutro.

[233] *Homónoia* – grč. »sloga«. Mjesto se, osim ovdje kod Josipa, nigdje drugdje ne spominje.

im se da govore istinu, pa stanu vikati da odmah ustanem i krenem upomoć njihovim zemljacima. Svjestan nakane Jonatana i njegovih drugova, rekao sam kako ću se rado pokoriti i obećao da ću bez odgađanja krenuti u borbu, no uz to sam savjetovao neka, budući da pisma navješćuju da će Rimljani navaliti na četiri mjesta, naše snage podijele na pet dijelova i njima na čelo postave Jonatana i njegove drugove, jer da čestitim ljudima dolikuje ne samo savjetovati nego i pomagati preuzimanjem vodstva kad pritisne nužda. I rekao sam da ja nisam sposoban voditi više od jednog dijela. Moj se savjet veoma svidio mnoštvu, pa je Jonatana i njegove drugove stalo siliti da se i sami odu boriti. Oni su se pak nadmudreni od mene veoma razočarali što nisu proveli svoj naum.

56. Jedan od njih koji se zvao Ananija, zao i opak čovjek, predloži skupštini da se za sljedeći dan proglasi javni post posvećen Bogu i zatraži da u isto vrijeme i na isto mjesto ljudi dođu nenaoružani, da bi Bogu pokazali kako smatraju da im je sve oružje beskorisno ako ne dobiju njegove pomoći. A to nije rekao iz pobožnosti, nego da bi mene i moje tako nenaoružane uhvatili. Bio sam prisiljen pokoriti se, da se ne bi činilo da prezirem prijedlog koji se tiče pobožnosti. Čim smo se, dakle, povukli u svoje kuće, Jonatan i njegovi drugovi Ivanu napišu pismo potičući ga neka im ujutro dođe sa što više vojnika, jer da će me tako odmah dobiti u svoje ruke i moći činiti što želi. On primi pismo i odluči se odazvati. Ja sam pak sljedećeg dana zapovjedio dvojici svojih tjelohranitelja najprokušanije hrabrosti i pouzdane vjernosti da me prate s bodežima sakrivenim pod haljinama, kako bismo se mogli braniti ako dođe do navale neprijatelja. Sâm sam navukao prsni oklop i opasao mač što je skrivenije bilo moguće, te tako ušao u sinagogu.

57. Na vratima je stražario Isus, predstojnik vijeća,[234] koji zapovjedi neka se izdvoje svi koji su sa mnom. Pustio je ući samo mene i moje najbliže prijatelje.[235] A kad smo već slijedeći običaje krenuli s molitvama, Isus ustane i počne me ispitivati kod koga se sada nalaze pokretnine i nekovano srebro uzeto nakon spaljivanja kraljevske palače.[236] To je govorio želeći ispuniti vrijeme do Ivanova dolaska. Odgovorio sam da je sve kod Kapele i deset prvaka Tiberijade. Rekao sam: »Provjeri sam! Ne lažem.« A kad su oni potvrdili da je kod njih, upitao je: »A što je s dvadeset zlatnika koje si dobio od prodaje određene količine nekovanog srebra?« Rekao sam da sam ih dao za putne troškove njihovim poslanicima poslanim u Jeruzalem. Jonatan i njegovi drugovi odvrate kako sam krivo postupio time što sam poslanike isplatio novcem iz javne blagajne. A kad se nato mnoštvo rasrdilo, naime uvidjelo je zloću tih ljudi, opazio sam da bi moglo doći do meteža i, želeći još više nahuškati narod na te ljude, rekao sam: »Deder, ako sam krivo postupio time što sam vaše poslanike isplatio državnim novcem, prestanite se ljutiti. Sam ću nadoknaditi dvadeset zlatnika.«

58. Kad sam to rekao, Jonatan i njegovi se umire, no narod se još više rasrdi na njih, jer su zaista otvoreno pokazivali nepravednu mržnju prema meni. Isus, opazivši tu promjenu kod naroda, zapovjedi njegovo udaljavanje. Istovremeno zatraži da vijeće ostane. Opravdavao se tvrdeći da uz ometajuću viku nije bilo moguće održati istragu o takvim stvarima. I dok je narod vikao da me neće ostaviti samoga s njima, dođe Isusu i njegovima krišom neki glasnik javljajući da se približava Ivan s hoplitima. Jonatan i njegovi drugovi se više nisu suzdržavali, možda i jer je

---

[234] Usp. 53. glavu.
[235] Očito dvojicu tjelohranitelja. Usp. 56. i 58. glavu.
[236] Usp. 12. i 13. glavu.

Bog brinuo za moj spas – naime da se stvari nisu tako odvile, sigurno bi me Ivan ubio. Jonatan reče: »Tiberijađani, prekinite istragu o dvadeset zlatnika! Naime, ne treba Josip umrijeti zbog njih, nego jer je poželio biti tiranin i jer je, pošto je mnoštvo Galilejaca zaveo govorima, sebi pribavio vlast.« Čim je to rekao, odmah su njegovi ljudi stali dizati ruke na mene pokušavajući me ubiti. Kako su moji vidjeli što se događa, trgnuli su mačeve i zaprijetili da će udariti budu li prisiljeni, a narod podigne kamenje i počne ga bacati na Jonatana. Tako su me izbavili od mojih neprijatelja.

59. Tek sam malo odmakao kad sam skoro naletio na Ivana koji je dolazio s hoplitima. Preplašen uzmaknem, pa kroz neki tjesnac sretno prispijem do jezera, a ondje se domognem čamca, ukrcam, te prebacim u Tariheju, neočekivano izbjegavši opasnost. Odmah sam poslao po prvake Galileje i objavio im kako su Jonatan i njegovi drugovi zajedno s Tiberijađanima prekršili savez i skoro me ubili. Čuvši to mnoštvo se Galilejaca rasrdi i stane me poticati da više ne oklijevam započeti rat protiv njih, nego neka im dopustim navaliti na Ivana i posve satrti i njega i Jonatanove. Iako su bili tako srditi, ipak sam ih uspio zadržati. Savjetovao sam da čekaju dok ne doznamo što će javiti oni koje su poslali u Jeruzalem, jer, rekao sam, nikakve se odluke neće provoditi bez njihove suglasnosti. I tim sam ih riječima pridobio. Tada je i Ivan, budući da njegova zasjeda nije uspjela, krenuo za Gishalu.

60. Nakon nekoliko dana stignu oni koje smo poslali i jave da se narod veoma srdi na Anana i Šimuna sina Gamalielova zbog toga što su bez suglasnosti skupštine poslali ljude u Galileju ne bi li uredili moje izbacivanje iz nje. Poslanici su rekli

da je narod čak krenuo paliti njihove kuće. A donijeli su i pisma kojima su prvaci Jeruzalema, zahvaljujući usrdnim molbama naroda, potvrđivali moje zapovjedništvo u Galileji, a Jonatanu i njegovim drugovima naređivali da se što prije vrate kući. Nakon što sam pročitao ta pisma, došao sam u selo Arbelu, gdje sam sazvao sastanak Galilejaca i zapovjedio poslanicima da okupljenima ispričaju o gnjevu i gnušanju koje su izazvali postupci Jonatana i njegovih drugova, o potvrđivanju mojeg predstojništva nad njihovom zemljom te o pismenim odredbama kojima se od Jonatana i njegovih traži da odu. Potonjima sam odmah poslao pismo naredivši donositelju da istraži što namjeravaju.

61. A oni su veoma uznemireni pismom poslali po Ivana, tiberijadske vijećnike i prvake Gabare, pa sazvali vijeće zahtijevajući da se raspravlja o daljnjim postupcima koje imaju poduzeti. Tiberijađani su smatrali da trebaju održati postojeće stanje. Rekli su da se ne smije napuštati njihov grad koji je jednom stao na Jonatanovu stranu, osobito kad ih ja ne namjeravam poštedjeti. Tu moju prijetnju su izmislili. Ivan ne samo da se s tim složio nego je i savjetovao neka dvojica od njih otputuju za Jeruzalem da me pred narodom optuže za loše upravljanje Galilejom. Rekao je da će ga oni lako uvjeriti zbog vlastitog ugleda i zbog kolebljivosti svake mase. Nakon što je zaključeno da je Ivanov prijedlog najbolji, odlučeno je da dvojica, Jonatan i Ananija, otiđu u Jeruzalem, a da drugu dvojicu ostave neka čekaju u Tiberijadi. Radi vlastite zaštite Jonatan i Ananija su sa sobom poveli sto hoplita.

62. A Tiberijađani su temeljito učvrstili zidine, zapovjedili stanovnicima da uzmu oružje, i od Ivana, koji je tada bio u Gishali, zatražili da im ustupi veći broj svojih

vojnika, kako bi im pomogli protiv mene ako zatreba. Jonatanovi su, dakle, krenuli iz Tiberijade, no po dolasku u Dabaritu, selo smješteno u Velikoj ravnici na samoj galilejskoj granici, oko ponoći padnu u ruke mojih stražara. Oni su ih, nakon što su im zapovjedili da polože oružje, čuvali u lancima na licu mjesta, kao što sam im bio naložio. To mi je pismom javio Levi, kojem sam bio povjerio stražu. Pustio sam da prođu dva dana, a onda sam, hineći da ništa ne znam, Tiberijađanima preko glasnika savjetovao neka polože oružje i ljude pošalju njihovim kućama. Nato su oni, jer su mislili da su Jonatanovi dotad stigli u Jeruzalem, pogrdno odgovorili. Ja sam pak bez straha smišljao kako ću ih nadmudriti. Budući da sam smatrao da je bezbožno ući u borbu protiv sugrađana,[237] želio sam ih odijeliti od Tiberijađana. Stoga sam odabrao deset tisuća najboljih hoplita, razdijelio ih na tri dijela, i naredio da u Adomi skriveni čekaju u zasjedi; još sam ih tisuću doveo u drugo selo, također gorsko, četiri stadija udaljeno od Tiberijade, zapovjedivši im da se spuste čim dobiju znak. Sâm sam se utaborio ispred sela na vidljivom mjestu. Tiberijađani su vidjevši to neprestano istrčavali i silno se rugali. Obuzela ih je takva ludost da su pripravili odar, izložili ga i postavivši se oko njega oplakivali me uz šale i smijeh. A ja sam se čak zabavio gledajući njihovo mahnitanje.

63. Namjeravajući na prijevaru uhvatiti Šimuna i Jozara, pozvao sam ih preko glasnika da izađu nedaleko od grada zajedno s velikim brojem prijatelja za vlastitu zaštitu, jer da želim sići te s njima sklopiti ugovor o podjeli uprave nad Galilejom. Šimun zbog svoje mladosti i zaveden nadom u dobitak izađe bez oklijevanja dok Jozara sumnja na prijevaru zadrži u gradu. Kad je, dakle, Šimun stigao praćen

[237] Tj. protiv Šimuna i Jozara, jeruzalemskih poslanika ostavljenih u Tiberijadi.

svojim prijateljima koji su ga štitili, izašao sam mu ususret, prijazno ga pozdravio i zahvalio mu što je došao. Uskoro sam ga, šećući zajedno s njim kao da mu nešto želim nasamo reći, odvukao podalje od njegovih prijatelja, a onda ga iznenada uhvatio oko pasa i predao svojim ljudima neka ga odvedu u selo. Zatim sam, zapovjedivši hoplitima da siđu, s njima navalio na Tiberijadu. Bitka je bila žestoka s obje strane i malo je nedostajalo da Tiberijađani pobjede. Moji su hopliti naime počeli bježati. Međutim, vidjevši što se događa, potaknuo sam svoje ljude, i Tiberijađane, koji su već bili na pragu pobjede, potjerao natrag u grad. A drugom odredu, koji sam poslao u Tiberijadu preko jezera, naredio sam da zapali prvu kuću koju zauzme. Kad se to dogodilo, Tiberijađani pomisle da je njihov grad zauzet na juriš, pa od straha bace oružje i stanu me sa svojim ženama i djecom moliti da im ga poštedim. Sklonut molbama, zaustavio sam navalu vojnika i, kako je pao mrak, povukao se iz opsade zajedno sa svojim hoplitima. Potom sam se prepustio okrepi tijela i, pozvavši Šimuna na večeru, tješio sam ga zbog onoga što se dogodilo uz obećanje da ću njemu i njegovima dati putne potrepštine i sigurnu pratnju do Jeruzalema.

64. Sljedećeg sam dana s deset tisuća hoplita ušao u Tiberijadu. Pozvao sam gradske prvake da dođu na stadion, pa zapovjedio da kažu tko su krivci odmetnuća, a nakon što su ih prijavili, odaslao sam ih okovane u Jotapatu. Jonatana i Ananiju s njihovim ljudima sam pak odriješio okova. Pošto sam im dao putne potrepštine, odaslao sam ih u Jeruzalem zajedno sa Šimunom i Jozarom i petsto hoplita namijenjenih njihovoj zaštiti. A Tiberijađani su opet pristupili. Molili su me neka im oprostim ono što su učinili, govoreći da će pogreške ispraviti budućom

vjernošću, te još tražili da opljačkanima sačuvam ono što je preostalo od plijena. I ja sam zapovjedio da svi moji ljudi koji su nešto prisvojili, to iznesu na vidjelo. Međutim, zapovijed nikako da se izvrši. Stoga jednog od svojih vojnika upitam odakle mu haljina koju nosi – naime, bio sam primijetio da je odjeven mnogo sjajnije nego inače. Kad on nato odgovori: »Od pljačke grada.«, dadoh ga kazniti batinama i usto svima drugima zaprijetim da ću ih još gore kazniti ako ne donesu ono što su opljačkali. Pošto je tako skupljeno mnogo stvari, svakom sam Tiberijađaninu vratio ono što je prepoznao.

65. Došavši dovde s pripovijedanjem, želim nešto reći Justu, koji je o tim događajima i sam napisao djelo, kao i drugima koji tvrde da pišu povijest a ne paze na istinu i zbog neprijateljstva ili naklonosti spremno koriste laži. Čine doista nešto slično krivotvoriteljima ugovora, no budući da se ne boje nikakve slične kazne, ne mare za vjerodostojnost. Tako je Just prihvativši se pisanja povijesti ovoga rata, da bi se činilo da je pomnjiv istraživač, ne samo mene oklevetao nego i iznio neistine o svojem rodnom gradu. Stoga ću – sad kad sam osuđen po krivom svjedočanstvu, nužno je da se obranim – reći ono što sam dosada prešućivao. I neka se nitko ne čudi što to nisam odavno obznanio. Naime, iako povjesničar mora govoriti istinu, ipak se može suzdržati od oštrog prekoravanja nečijih zlodjela, ne zbog naklonosti prema njima, nego zbog vlastite umjerenosti.

Kako smo, dakle, Juste, – da mu se obratim kao da je prisutan – ti najbolji među povjesničarima, to sam o sebi ponosno tvrdiš, Galilejci i ja krivi tvojem rodnom gradu za bunu protiv Rimljana i kralja? Naime, prije nego me jeruzalemska skupština izabrala za zapovjednika u Galileji, ti i svi Tiberijađani ne samo da ste

zgrabili oružje nego ste i bili u ratu sa sirijskim Dekapolom. Dakle, ti si spalio njihova sela i tvoj je sluga poginuo u tadašnjim borbama. A to ne kažem samo ja, nego tako piše i u *Komentarima* cara Vespazijana,[238] gdje je opisano i na koji su se način Vespazijanu u Ptolemaidi tužili stanovnici Dekapola tražeći da budeš kažnjen kao krivac. I po Vespazijanovoj bi zapovijedi bio tako kažnjen, da te kralj Agripa, iako je dobio ovlast da te pogubi, na usrdne molbe svoje sestre Berenike nije izuzeo od smrtne kazne i osudio na dugogodišnje zatočeništvo. A i tvoje javno djelovanje nakon toga jasno pokazuje nemoralan način života i da si ti svoj rodni grad odmetnuo od Rimljana. Dokaze ću za to pružiti uskoro.

Želim se vezano za tebe ukratko obratiti i drugim Tiberijađanima, te budućim čitateljima ovoga povijesnog djela objasniti da niste bili naklonjeni ni Rimljanima ni kralju. Od gradova u Galileji najveći su Sepforida i Tiberijada, tvoj rodni grad, Juste. Ali Sepforida, smještena u samom središtu Galileje i okružena brojnim selima, tako da je lako mogla prkositi Rimljanima da je htjela, odlučila je ostati vjerna svojim gospodarima. Naime, Sepforiđani me nisu pustili u grad i zabranili su da itko od njihovih sugrađana sa židovskom vojskom ide u rat. Štoviše, da budu sigurni od nas, prevarili su me tako što su me najprije nagovorili da im grad utvrdim zidinama, a potom dragovoljno prihvatili posadu Cestija Gala, zapovjednika rimskih legija u Siriji, ne mareći što sam tada bio vrlo moćan i svima ulijevao poštovanje. Za opsjedanja našeg najvećeg grada Jeruzalema, kada je zajednički hram sviju nas bio u opasnosti da padne u ruke neprijatelja, Sepforiđani nisu poslali pomoć, želeći ukloniti svaku sumnju da su digli oružje protiv Rimljana. A tvoj rodni grad, Juste, smješten na Genezaretskom jezeru i

[238] Vjerojatno latinski službeni zapis pisan prema Vespazijanovom ratnom dnevniku.

udaljen od Hiposa trideset stadija, od Gadare šezdeset, a od Skitopola koji je bio podložan kralju sto i dvadeset, te bez ijednoga židovskog grada u blizini, lako je mogao ostati vjeran Rimljanima da je htio. Bilo vas je mnogo i obilovali ste oružjem. Ali, kako ti kažeš, tada sam vam ja bio kriv. A poslije tko, Juste? Znaš naime da su me Rimljani zarobili prije opsade Jeruzalema, da su Jotapata i mnoge druge utvrde osvojene na juriš i da je velik broj Galilejaca pao u boju. Dakle, tada je trebalo da vi, potpuno oslobođeni straha od mene, odbacite oružje i objasnite kralju i Rimljanima kako ste ne dragovoljno nego pod prisilom krenuli u rat protiv njih. No vi ste čekali na Vespazijana i tek kad je sa svim svojim snagama stigao pod vaše zidine, od straha ste položili oružje. I sigurno bi vaš grad bio zauzet na juriš da vam Vespazijan na kraljeve usrdne molbe nije oprostio bezumnost. Nisam, dakle, kriv ja, nego vi i vaša ratobornost! Ili ste zaboravili da, iako sam vas više puta imao u rukama, nikoga nisam pogubio, dok ste vi u međusobnim zavadama, ne zbog naklonosti prema Rimljanima i kralju, nego zbog vlastite zloće, ubili sto osamdeset i pet svojih sugrađana, u vrijeme dok su me Rimljani opsjedali u Jotapati? Što dakle? Nije li za opsade Jeruzalema pronađeno dvije tisuće Tiberijađana, od kojih su jedni poginuli a drugi zarobljeni? Ali ti ćeš reći da nisi bio neprijatelj jer si tada pobjegao kralju. Nato odvraćam da si to učinio zbog straha od mene. Ja sam također pokvaren, kažeš. A zbog čega te kralj Agripa, koji ti je sačuvao život kad te Vespazijan bio osudio na smrt i koji te darovao tolikim blagom, kasnije dvaput dao okovati, tako često naređivao da otiđeš iz svoga rodnog grada i jednom naredio da budeš pogubljen, pa ti udijelio spas samo zbog usrdnih molbi svoje sestre Berenike? I kad te nakon tolikih tvojih zlodjela

postavio za svoga osobnog sekretara zaduženog za korespondenciju, otkrio je da si i pri tome varao i otjerao te iz svojeg vidokruga. No suzdržat ću se od istraživanja detalja vezanih za to.

Preostaje mi da se čudim tvojoj bezočnosti – što se usuđuješ reći da si događaje prikazao bolje od svih koji su o njima pisali iako nisi ni mogao znati što se događalo u Galileji, naime tada si bio u Beritu kod kralja, ni pratio sve što su Rimljani trpjeli ili nama činili pri opsadi Jotapate, ni mogao saznati sve što sam ja činio za opsade, jer svi koji su to mogli pripovijedati stradali su u tom okršaju. No možda ćeš reći da si točno opisao događaje u Jeruzalemu. Kako je pak to moguće? Naime, niti si nazočio ratu, niti čitao careve *Komentare*. A najveći je dokaz za to sljedeće: napisao si tekst protuslovan carevim *Komentarima*. Ako si uvjeren da si napisao bolje od svih, zašto svoje djelo nisi objavio za života careva Vespazijana i Tita koji su vodili rat, i dok su još bili živi kralj Agripa i svi iz njegove obitelji, ljudi izvrsno potkovani u grčkim naukama? Jer djelo si dovršio prije dvadeset godina i trebalo je da o njegovoj točnosti posvjedoče očevici. Usudio si ga se objaviti tek sada, kada oni više nisu s nama, smatrajući da ne možeš biti pobijen.

Ja se za svoje djelo nisam bojao kao ti. Dapače, knjige sam predao samim carevima gotovo dok su događaji još bili pred očima. Bio sam naime svjestan da sam sačuvao istinu u prikazivanju, i nisam pogriješio kada sam očekivao da će oni to potvrditi. I mnogima sam drugima odmah predao svoje povijesno djelo, od kojih su neki sudjelovali u ratu, kao kralj Agripa i neki njegovi rođaci. Car Tit je tako silno želio da se znanje o tim događajima ljudima pruži jedino iz mog djela da je knjige potpisao vlastitom rukom i zapovjedio njihovo objavljivanje. A kralj

Agripa je napisao šezdeset i dva pisma u kojima svjedoči o istinitosti prikaza. Od njih sam priložio dva i, ako želiš, iz njih je moguće doznati kako su pisana:

»Kralj Agripa pozdravlja svoga dragog prijatelja Josipa! Knjigu sam pročitao s najvećim užitkom i čini mi se da si mnogo marljiviji i točniji od svih koji su o tome pisali. Pošalji mi i ostalo. Budi zdravo!«

»Kralj Agripa pozdravlja svoga dragog prijatelja Josipa! Po onome što si napisao čini se da ne trebaš nikakve poduke da bismo mi svi to doznali od početka. No kad se sastaneš sa mnom, osobno ću te uputiti u mnogo toga što nije poznato.«

A kad sam dovršio svoju povijest, Agripa nije laskao, naime nije bio takav, niti je bio ironičan, kao što ćeš ti reći, jer on je bio daleko od takve zlobe, već je iskreno, kao i svi čitatelji moje povijesti, posvjedočio njezinu istinitost. Nego, neka ovdje završi nužna digresija o Justu.

66. Nakon što sam sredio prilike u Tiberijadi, upriličio sam sastanak prijatelja da se s njima posavjetujem što bi bilo najbolje poduzeti protiv Ivana. Galilejci su jednodušno mislili da ih trebam sve naoružati, pa krenuti na Ivana i kazniti ga kao krivca cijele bune. No meni se njihovo mišljenje nije dopadalo, jer sam nemire odlučio umiriti bez krvoprolića. Stoga sam im preporučio da svu brigu ustreme na doznavanje imena Ivanovih pristalica. Kad su oni to učinili i ja doznao koji su to ljudi bili, izdao sam proglas po kojem Ivanovim ljudima koji odluče promijeniti stranu pružam ruku pomirenja i jamčim sigurnost, određujući rok od dvadeset dana onima koji žele razmisliti o za njih korisnoj odluci. S druge strane, prijetio sam da ću im, ako ne odbace oružje, zapaliti kuće i zaplijeniti imetak. Kad su ljudi to čuli, silno su se uznemirili i stali napuštati Ivana. Odbacivši oružje došlo mi je njih četiri tisuće. S Ivanom su ostali samo njegovi sugrađani i nekih tisuću i petsto

stranaca iz tirske metropole. On se pak ovako nadmudren od mene, veoma preplašen više nije micao iz svoga rodnog grada.[239]

67. Negdje u to vrijeme Sepforiđani se osmjele i pograbe oružje, pouzdavajući se u čvrstoću zidina i to što su vidjeli da sam zabavljen drugim poslovima. Poslali su glasnika Cestiju Galu, upravitelju Sirije, moleći ga da ili sam što brže dođe da preuzme njihov grad, ili da pošalje posadu. Gal je obećao da će doći, no nije odredio kad. A ja sam, čim sam to saznao, podigao vojnike koji su bili sa mnom, pa krenuo na Sepforidu i na juriš je zauzeo. Galilejci tada iskoriste priliku i ne želeći propustiti pogodan trenutak za iskaljivanje mržnje, naime bio im je mrzak taj grad, krenu da unište sve odreda, i doseljenike. Prodrijevši, dakle, u grad, stanu paliti kuće, zatječući ih napuštene jer su ljudi od straha pobjegli na tvrđavu. I pljačkali su sve ne štedeći sunarodnjake nijednog načina razaranja. Vidjevši to veoma sam se ražalostio te im stao naređivati da prestanu, podsjećajući ih da je bezbožno tako postupati sa sunarodnjacima. A budući da nisu slušali moje pozive i zapovijedi, nego je mržnja bila jača od opomena, zapovjedio sam najvjernijima od prijatelja koji su bili sa mnom neka razglase da su Rimljani s jakim snagama ušli u drugi dio grada. To sam učinio da bih, nakon što se glas raširi, zaustavio navale Galilejaca i spasio Sepforidu. I varka je postigla cilj. Jer, kad su Galilejci čuli vijest, prestrašili su se za sebe i ostavivši plijen stali bježati, pogotovo kad su vidjeli da ja, njihov zapovjednik, činim isto. Naime, da bi se glas činio uvjerljivim hinio sam da sam uznemiren kao oni. Tako su se Sepforiđani zahvaljujući mojoj lukavštini spasili mimo vlastitog očekivanja.

[239] Usp. *Židovski rat*, II., 622-625, gdje je ista epizoda s Ivanom nešto drugačije opisana.

68. I Tiberijadu su Galilejci skoro uništili, pod sljedećim okolnostima. Prvaci vijeća pisali su kralju moleći ga da dođe i preuzme grad. On nato obeća da će doći, napiše odgovor, te Krispu, jednom od komornika, rodom Židovu, dade pismo da ga nosi Tiberijađanima. Međutim, kad je ovaj donio pismo, Galilejci su ga prepoznali i uhvatili, pa doveli k meni. A sav narod, kad je to čuo, rasrđeno zgrabi oružje. Sljedećeg dana mnogi ljudi skupivši se odasvud dođu u grad Asohis,[240] gdje sam se utaborio, te dignu veliku viku. Tiberijadu su nazivali izdajicom i kraljevom prijateljicom i tražili su da im dopustim spustiti se i sasvim je uništiti. Jer jednako kao Sepforiđani bili su im mrski i Tiberijađani.

69. Kad sam to čuo, nisam znao kako da Tiberijadu izbavim od bijesa Galilejaca. Naime, nisam mogao poricati da su Tiberijađani pismeno zvali kralja jer je pismo kojim im je odgovorio dokazivalo da se to bez sumnje dogodilo. Tako sam, nakon dugog razmišljanja u sebi, rekao: »Znam i ja da su Tiberijađani krivi i neću priječiti da poharate njihov grad. Ipak, takve stvari treba činiti promišljeno. Nisu samo Tiberijađani postali izdajice naše slobode nego i mnogi vrlo ugledni Galilejci. Pričekajte, dakle, dok pouzdano ne doznam tko su krivci, pa ćete tada u vlasti imati sve njih i sve one koje ćete moći sami dovesti.« Tim sam riječima umirio mnoštvo i ono se oslobođeno bijesa raziđe. A čovjeka poslanog od kralja zapovjedim okovati. Nakon par dana, hineći da radi nekog hitnog privatnog posla odlazim iz kraljevstva,[241] pozvao sam Krispa, te mu, obećavši da neće biti progonjen, potajno naredio da opije vojnika koji ga je čuvao i pobjegne kralju. I on poslušavši upute pobjegne. Tako je Tiberijada koja je po drugi put imala biti

---

[240] Grad Asohis bio je smješten u istoimenoj dolini. Usp. 41. i 45. glavu.
[241] Asohis, u kojem se tada nalazio Josip, zapravo nije pripadao kraljevstvu Agripe II.

uništena, izbjegla izuzetno veliku opasnost zahvaljujući mojoj lukavštini i brizi za nju.

70. U to je vrijeme Just sin Pistov krišom od mene pobjegao kralju. A sad ću obrazložiti zašto je to učinio. Kad je započeo rat između Židova i Rimljana, Tiberijađani su bili odlučili pokoravati se kralju i ne odmetati se od Rimljana.[242] No Just ih zbog vlastite težnje za prevratom i jer se nadao da će zavladati Galilejom i svojim rodnim gradom stane nagovarati da pograbe oružje. Međutim, nije postigao ono što je očekivao. Naime Galilejci neprijateljski raspoloženi prema Tiberijađanima, gnjevni zbog onog što su od Justa pretrpjeli prije rata,[243] ne bi ga trpjeli kao svojeg zapovjednika. A i mene je, nakon što mi je Jeruzalemska skupština povjerila upravu nad Galilejom, više puta obuzela takva srdžba na Justa da sam ga skoro bio ubio zbog njegove nepodnošljive pokvarenosti. On se, dakle, prestraši da me jednom ljutnja ne obuzme potpuno, pa pošalje kralju molbu preko Krispa, vjerujući da će sigurnije živjeti kod njega.

71. Pošto su Sepforiđani neočekivano izbjegli prvu opasnost,[244] pošalju glasnika Cestiju Galu moleći ga ili neka što prije dođe i preuzme njihov grad, ili neka pošalje snage koje će odbiti navale neprijatelja na njih. I na kraju nagovore Gala da im pošalje vrlo jake konjaničke i pješačke snage, koje su u grad stigle i bile primljene preko noći. Budući da je rimska vojska stala pustošiti okolicu, došao sam sa svojim vojnicima u selo Garis, gdje sam, dvadeset stadija daleko od Sepforide, postavio palisade. Zatim sam se, još za noći, primaknuo gradu i navalio na zidine. Prebacivši pomoću ljestava u Sepforidu dosta velik broj svojih vojnika

[242] Usp. 9. glavu.
[243] Josip nigdje ne pojašnjava što su Galilejci točno pretrpjeli.
[244] Usp. 67. glavu.

zavladao sam većim njezinim dijelom. Međutim, ubrzo smo zbog nepoznavanja mjesta bili prisiljeni uzmaknuti, nakon što smo ubili dvanaest pješaka i nekoliko Sepforiđana, uz gubitak samo jednog čovjeka. U bitki s konjanicima koja je uslijedila u ravnici dugo smo se vremena hrabro borili, no na kraju smo ipak poraženi. Naime, kad su nas Rimljani okružili, moji su se ljudi preplašili i pobjegli. U toj je borbi pao jedan od mojih tjelohranitelja po imenu Just, koji je i nekad kod kralja vršio istu službu.

Otprilike u to vrijeme dođu kraljeve konjaničke i pješačke snage[245] i njihov zapovjednik Sula, vrhovni zapovjednik tjelohranitelja. On se utabori pet stadija daleko od Julije[246] te postavi stražu na putove, onaj za Seleukiju i onaj za tvrđavu Gamalu, da bi spriječio da Galilejci stanovnicima šalju pomoć.

72. A čim sam ja to doznao, pošaljem onamo dvije tisuće hoplita pod zapovjedništvom Jeremije. Postavivši palisade stadij od Julije, blizu rijeke Jordana, oni nisu poduzimali ništa ozbiljnije od čarkanja dok im se nisam pridružio s tri tisuće vojnika. Sljedećeg sam dana u nekom klancu nedaleko njihovih palisada postavio zasjedu te počeo kraljevu vojsku izazivati na boj. Zapovjedio sam svojim vojnicima da se povlače sve dok za sobom ne povuku neprijatelje, što se i dogodilo. Naime, Sula pretpostavljajući da naši doista bježe, krene naprijed spreman da ih progoni. Tada mu s leđa dođu oni iz zasjede i veoma smetu sve neprijatelje, a ja odmah naglo okrenuvši svoje ljude navalim na kraljeve snage i nagnam ih u bijeg. I bio bih potpuno uspio u svom naumu toga dana da me nije spriječio neki duh. Naime, konj na kojem sam se borio upadne u močvarno tlo

[245] Tj. snage koje su od kralja tražili Tiberijađani. Usp. 68. glavu.
[246] Betsaida Julija.

i povuče me sa sobom na zemlju, a kako sam pri tome slomio kosti zglavka, odveden sam u selo po imenu Kefarnokum.[247] Kad su moji to čuli, preplaše se da nisam pretrpio nešto gore, pa odustanu od daljnjeg proganjanja i vrate se silno zabrinuti za mene. Pošto sam poslao po liječnike i taj dan nakon pružene njege proveo ondje u vrućici, noću sam po savjetu liječnika premješten u Tariheju.

73. A kad su Sula i njegovi doznali što mi se dogodilo, opet se osmjele. I opazivši da je u našem taboru straža nemarna, preko noći postave konjanike na drugu obalu Jordana u zasjedu, te nas, čim se razdanilo, izazovu na boj. Naši su prihvatili poziv i došli do ravnice, no tad se pokažu konjanici iz zasjede, smetu ih i natjeraju u bijeg, pri čemu šestoricu naših ubiju. Ipak nisu pobjedu odveli do kraja, jer kad su čuli da su iz Tariheje u Juliju doplovili neki hopliti, iz straha su se povukli.

74. Uskoro je Vespazijan zajedno s kraljem Agripom stigao u Tir. I Tirani su počeli grditi kralja nazivajući ga svojim i rimskim neprijateljem. Govorili su da je njegov vojni zapovjednik Filip po njegovoj zapovijedi izdao dvor i rimske snage u Jeruzalemu. Vespazijan to čuvši predbaci Tiranima da obijesno govore protiv čovjeka koji je i kralj i prijatelj Rimljanima, dok je kralju savjetovao neka Filipa pošalje u Rim da Nerona obavijesti o onom što je učinio. No Filip, iako je bio poslan, nije stigao Neronu na oči. Zatekavši ga u najvećoj nevolji zbog izbijanja nemira i građanskog rata, vrati se kralju. A kad je Vespazijan stigao u Ptolemaidu, prvaci sirijskog Dekapola stanu se tužiti na Justa Tiberijađanina – da je spalio njihova sela. Vespazijan ga predade kralju da bude kažnjen od podložnika kraljevstva. Međutim, kralj ga je samo okovao, zatajivši to Vespazijanu, kako sam

---

[247] Rukopisi donose različite oblike imena mjesta, no gotovo je sigurno da se radi o Kafarnaumu.

prije izložio.[248] Sepforiđani pak, nakon što su Vespazijanu izašli ususret i pozdravili ga, dobiju snage pod zapovjedništvom Placida, te s njom krenu u unutrašnjost. Ja sam ih pratio sve do Vespazijanovog dolaska u Galileju. Na koji se način on dogodio, kako je kod sela Garis Vespazijan zametnuo prvu bitku protiv mene, kako sam se odanle povukao u Jotapatu i ono što sam učinio za njene opsade, na koji sam način živ uhvaćen i okovan, kako sam oslobođen, i sve što sam učinio za Židovskog rata i opsade Jeruzalema, temeljito sam ispripovjedio u knjigama o Židovskom ratu. A sad je, mislim, nužno dopisati onaj dio mojeg života koji nisam opisao u tom djelu.

75. Nakon okončanja opsade Jotapate, pao sam u ruke Rimljana i bio vrlo pažljivo čuvan. Vespazijan mi je u mnogim prilikama pokazao poštovanje. Baš sam po njegovoj zapovijedi za ženu uzeo jednu od zarobljenica uhvaćenih kod Cezareje, tamošnju djevicu. Međutim, ona sa mnom nije ostala dugo, već me ostavila nakon što sam, oslobođen, s Vespazijanom otputovao za Aleksandriju, gdje sam se oženio za drugu. A iz Aleksandrije sam zajedno s Titom poslan u opsadu Jeruzalema, za koje sam često dolazio u smrtnu opasnost, jer Židovi su se trudili da me dobiju u svoje ruke radi osvete, a Rimljani su, kad god bi bili pobijeđeni, smatrali da su to pretrpjeli zbog moje izdaje, te su se neprestano tužili caru tražeći da me kazni kao njihovog izdajicu. No kako je Tit Cezar dobro poznavao ratnu sreću, šutnjom je odbijao nasrtaje vojnika na mene. Kad je Jeruzalem već bio pred zauzimanjem na juriš, više me puta nagovarao da iz njegovih ruševina uzmem što god želim, jer, tvrdio je, on sam to dopušta. A ja, nakon što je moj rodni grad pao, nisam ništa što bih mogao uzeti i čuvati svojim nesrećama za utjehu smatrao

[248] Usp. 65. glavu.

vrjednijim od slobode ljudi, pa sam Tita zamolio za to. On me tada obdario i svetim knjigama. Nedugo zatim zamolio sam za brata i pedeset ljudi, i opet me uslišao. Dao mi je i dozvolu da uđem u hram, gdje je bilo zatvoreno veliko mnoštvo zarobljenih žena i djece. One prijatelje i drugove koje sam prepoznao, izbavio sam, njih oko sto devedeset. Oslobodio sam ih bez primanja otkupa, uzimajući u obzir njihov prijašnji položaj. A kada me Tit Cezar poslao s Cerealijem i tisuću konjanika u neko selo zvano Tekoa[249] da izvidim je li mjesto prikladno za postavljanje palisada, pri povratku odanle vidio sam raspete mnoge zarobljenike i prepoznao trojicu svojih drugova među njima. Ražalostio sam se u duši i uplakan došavši pred Tita, rekao mu za njih. On odmah zapovjedi da se skinu kako bi dobili najbrižniju njegu. Dvojica su umrla dok su ih njegovali, a treći je preživio.

76. Kad je Tit smirio nemire u Judeji, prosudio je da će mi zemljišta koja sam imao u Jeruzalemu biti nekorisna jer se ondje imala smjestiti rimska posada, te mi je dao drugo zemljište u ravnici. Prilikom povratka u Rim uzeo me za druga na brodu iskazujući mi svaku počast. A u Rimu sam se namjerio na veliku brižljivost Vespazijana. Dao mi je smještaj u kući koja je bila njegova prije nego je postao car, počastio me rimskim građanskim pravom, dodijelio godišnju novčanu potporu i neprestano me častio do svoje smrti ništa ne umanjujući dobrotu prema meni. To mi je zbog zavisti donijelo opasnost. Neki Židov po imenu Jonatan[250] potaknuvši bunu u Kireni i sklonivši dvije tisuće domaćih da ga slijede skrivio je njihovu propast, a sam je, okovan od upravitelja pokrajine i poslan caru, tvrdio da

[249] Rodno mjesto proroka Amosa, oko 16 km južno od Jeruzalema.
[250] Usp. *Židovski rat*, VII., 437-450.

sam mu ja bio poslao oružje i novac. No Vespazijan je opazio da laže i osudio ga na smrt, te je predan i pogubljen. I nakon toga, više su puta oni koji su mi zavidjeli na sreći sastavljali optužbe protiv mene, ali zahvaljujući Božjoj providnosti sve sam ih izbjegao. Vespazijan mi je darovao i veliko zemljište u Judeji. U to sam se vrijeme, nezadovoljan supruginim karakterom, rastao od nje, majke troje moje djece – dvoje je od njih umrlo, a sin kojeg sam nazvao Hirkan još živi. Poslije sam oženio kretsku naseljenicu po rodu Židovku, roditelja plemenitih i vrlo uglednih u svome kraju. Karakterom je nadvisivala mnoge žene, kako je pokazao njen kasniji život. Ona mi je rodila dva sina, starijeg Justa i mlađeg Simonida, nazvanog i Agripa. To su moje obiteljske prilike.

A ponašanje je careva ostalo jednako. Naime Tit je, naslijedivši vlast nakon Vespazijanove smrti, poštovanje prema meni iskazivao poput svoga oca te nije vjerovao čestim optužbama protiv mene. Titov je nasljednik Domicijan još povećao moje časti. Kaznio je Židove koji su me optužili i, kad me optužio rob eunuh, pedagog moga sina, zapovjedio je da i on bude kažnjen. Moja je pak zemljišta u Judeji oslobodio daća, što je izuzetno velika počast. I Cezarova mi je supruga Domicija neprestano činila dobročinstva.

To je ono što sam učinio kroz sav svoj život, a po čemu neka moj karakter drugi prosude kako žele. Predavši ti, najbolji Epafrodite, kao što sam obećao, dovršeno djelo o našoj drevnosti,[251] koje se proteže do sadašnjih prilika, ovdje prestajem s pripovijedanjem.

---

[251] Djelo *Josipov život* bilo je dodatak *Židovskim starinama*.